

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Het Vaderland

Publicatiedatum

03-01-1959

Recensent

Pierre H. Dubois

Recensietitel

Een fascinerende roman van Willem Frederik Hermans : Persoonlijke waarheid van sombere visie

Taal

Nederlands

De titel van de nieuwe roman van Willem Frederik Hermans "De donker kamer van Damocles" is weliswaar enigszins gezocht, maar knap gevonden, omdat er behalve de regelrechte vingerwijzing naar de fotografische "donkere kamer" die in het boek een beslissende rol speelt en die als een zwaard van Damocles boven 't hoofd van Henri Osewoudt hangt, nog diverse associaties met zulk een titel mogelijk zijn. Die titel heeft bovendien de verdienste dat hij intrigerend werkt en ook dat past bij deze roman, verreweg de boeiendste die Hermans heeft geschreven en een van de boeiendste die de laatste jaren zijn gepubliceerd. Degenen die op grond van enkele van de laatste boeken van Hermans zouden menen dat hij eenvoudig weg niet leesbaar is, zouden zich in elk geval wat dit laatste verhaal betreft schromelijk vergissen.

De tamelijk omvangrijke - ruim 400 bladzijden tellende - roman is moeilijk samen te vatten, of liever een samenvatting ervan kan niet anders dan elementair zijn en de werkelijke waarde van het boek onrecht doen. Maar te verduidelijking dan toch het volgende résumé.

Een jongeman, Herni Osewoudt, van wie in enkele bladzijden de voorgeschiedenis wordt verteld - zijn moeder heeft in een vlaag van waanzin zijn vader vermoordt; hij wordt in huis genomen bij een oom een krijgt een erotische verhouding met diens dochter Ria; hij trouwt met deze nicht en begint een sigarenwinkel, deze Henri Osewoudt dan komt bij het uitbreken van de oorlog in aanraking met een zekere Dorbeck, die zijn evenbeeld zou kunnen zijn, of beter nog op wie hijzelf lijkt als een misdruk op een goede druk. Deze Dorbeck betreft hem in verzetswerk en in zijn opdracht begaat Osewoudt verscheidene moorden en komt met diverse personen in aanraking, o.m. een Joods meisje met wie hij een verhouding krijgt op het ogenblik ongeveer waarop zijn moeder en zijn vrouw door de Duitsers worden gearresteerd.

Hij valt ten slotte zelf ook in handen van de bezetters, wordt gemarteld, van diverse dingen beschuldigd waaraan hij geen schuld heeft, ontsnapt en wordt nogmaals gearresteerd met heel het verzetscentrum waarmee hij gewerkt heeft en dien allemaal gedood zullen worden, behalve hij en het Joodse meisje, dat na de oorlog in een Israëliisch kibboetsj blijkt te zijn verdwenen. Osewoudt wordt er dan door iemand van de S.D. Ebernuss toe aangezet om hem met Dorbeck in aanraking te brengen. Hij doet dat, vermoord op last van Dorbeck deze Sd-er en ontkomt, vermomd als verpleegster, naar het inmiddels bevrijde zuiden. Daar wordt hij meteen als uiterst gevaarlijk collaborateur gearresteerd en aansprakelijk gesteld voor al degenen uit zijn omgeving, die in handen van de Duitsers zijn gevallen. Osewoudt betuigt zijn onschuld. Hij heeft alleen gewerkt in opdracht van Dorbeck, de grote verzetstrijder. Maar niemand kent Dorbeck en alles wat Osewoudt heeft gedaan, komt door een andere belichting als een zware belasting tegen hem in het geding. Hij heeft alleen nog de mogelijkheid te bewijzen dat Dorbeck bestaat. Maar hij slaagt er niet in en als hij in wanhoop de gevangenis ontvlucht, wordt hij door de bewakers met kogels doorzeefd.

Er zijn - ik moet dat nogmaals uitdrukkelijk vaststellen- tientallen, honderden bijzonderheden in de roman die in deze samenvatting ongenoemd blijven, maar van grote betekenis zijn, zowel voor het verhaal als voor de zin en de betekenis er van. Maar ook met deze elementaire lijn reeds, kan men zich afvragen, wat het motief van Hermans is geweest om deze roman te schrijven.

Niet zijn bedoeling uiteraard, want een roman kan per essentie niets "bewijzen" en voor een betoog bestaan er andere, zuiverder mogelijkheden van expressie dan een verhaal. Maar er is natuurlijk geen twijfel aan, dat Hermans door een bepaald motief een bepaald levensgevoel is gedreven toen hij dit, in menig opzicht stellig meesterlijk boek schreef.

Het is duidelijk dat Osewoudt in zijn roman, een jongeman die op geen enkele wijze sympathie wekt, - hij is niet knap, zijn uiterlijk is meisjesachtig, hij heeft geen ???????? wereld leeft, en

daarin leeft zoals men daarin leeft, wanneer men zich uitsluitend baseert op een aantal biologische gegevens en met een normbesef dat nog van buiten de chaos dateert. Dat normbesef ligt vervat in de begrippen vrijheid en recht. Twee begrippen die in zekere zin de inzet van dit boek vormen. Hoe verhoudt Hermans zich tot deze twee begrippen? Aan de ene kant positief, aan de andere kant negatief. Negatief, als men wil, is de levenshouding van Osewoudt zelf die bepaalde daden voor de vrijheid stelt, maar eigenlijk zonder er zich één moment werkelijk voor te interesseren, die door de aard van zijn karakter een aantal feitelikheden van vrijheid en recht in zijn dader negeert. Positief is in zekere zin de fixatie aan Dorbeck, een figuur die verre van willoos is en een soort ideale projectie van Osewoudt. Niet veel méér ook dan een projectie, want het is de vraag of hij werkelijk bestaat en niet alleen maar de emanatie is van de geest van Osewoudt in de conflictsituatie van de moderne chaos. Hermans' houding tegenover die chaos is ambivalent. Hij voelt er zich ongelukkig in, maar hij kan en wil zich geen voorstelling maken van een mogelijkheid om de chaos tot orde te dringen. Volgens hem is dat zinloos, omdat de chaos een feit is, een werkelijkheid die men onder ogen dient te zien en waarin men zich met zoveel mogelijk wantouwen en achterdocht dient te bewegen.

Dat is een pessimistische visie, zal men zeggen. Maar er is nog nooit iemand in geslaagd een sombere realiteit in een opgewekte te doen veranderen, alleen maar door de realistische analyse smalend als pessimisme te karakteriseren. Het zou misschien heel wat realistischer zijn het pessimisme niet met optimistische dooddoeners taboe te verklaren. Trouwens, dat doet er niet verder niet toe: de vraag is alleen of de visie van Hermans wáár is, niet of ze juist is.

En wáár is ze zeker. Nog nooit eerder is Hermans erin geslaagd met zoveel kracht en zoveel oorspronkelijkheid zijn gevoel van wanhoop en bezetenheid tot uitdrukking te brengen als in het lot van deze Henri Osewoudt, wiens daden vergeefs zijn, wiens leven vergeefs is, wiens vrijheid altijd verloren is omdat er geen vrijheid bestaat, wiens recht ondenkbaar is omdat het begrip recht hier geen enkel objectief aanrakingspunt meer heeft met de werkelijkheid die de zijne was en die in de ontwikkeling van de dagen, in de voortgang van het leven, zijn werkelijkheid ook niet meer is. Op een heel andere wijze heeft Hermans hier in wezen hetzelfde gedaan als Van het Reve met: "De Avonden". De absurditeit van "De Avonden" is echter minder fel - niet minder diep en zeker niet minder absurd ???????? "De donkere kamer van Damocles" In dit laatste boek is er een verborgen woede en een onmiddelijkheid, waarbij vergeleken "De Avonden" iets platonisch krijgt.

Het is natuurlijk volmaakt onjuist om de uitspraken van een romanpersonage te willen vereenzelvigen met de visie van de auteur. Maar op grond van vroegere boeken van Hermans komt het mij voor dat er veel essentieels te vinden moet zijn in wat hij een SS-er in het gevangenkamp tegen Osewoudt laat zeggen in een monoloog van ongeveer twee-en-een-halve pagina (p.360 - 362), een SS-er overigens die geen echte SS-er is, maar "een grote amorele theoreticus", zoals hijzelf zegt. In deze bladzijden wordt ons een uiterst somber toekomstbeeld geschilderd, waarvan de sleutel is dat "de mens eraan (zal) moeten wennen te leven in een wereld zonder vrijheid, goedheid en waarheid. Het zal binnenkort op de lagere scholen worden onderwezen!". Dat toekomstbeeld, dat verder nader gedetailleerd wordt, kan hier buiten beschouwing blijven, maar wel vermeld moet worden de gevoelswereld van waaruit Hermans tot zulk een toekomstbeeld komt. Men vindt het in diezelfde monoloog een paar alinea's vroeger, waar de SS-er Osewoudt aanspoort om als hij de kans krijgt Richard de derde van Shakespeare eens te lezen, want "Shakespeare", dat was een man die het begrepen heeft." Wat gebeurt er, vraagt hij, als het koninkrijk van Richard op instorten staat en hij op het punt staat de beslissende slag te leveren? "Hij slaapt en in zijn droom verschijnen alle vrienden en familieleden, die hij heeft laten vermoorden om op de troon te kunnen komen. Weet je wat ze zeggen? Wat denk je? Denk je dat ze zeggen: Richard, het is gemeen dat je ons vermoordt hebt, maar daar is nu niets meer aan te doen, het is nu eenmaal gebeurd, wij kunnen niet meer in het leven terugkeren, wij vergeven je wat je ons hebt aangedaan, wij hopen dat ons miserabele lot jou bespaard zal blijven, want zelfs als je voor je misdaden gestraft wordt, daar zouden wij niet beter van worden... Denk je dat ze dat zeggen, Osewoudt? Nee, beste jongen, dat zeggen ze niet. Wanhoop en sterf! zeggen ze. Vrouwen, kinderen en grijsaards Wanhoop en sterf zeggen ze! Shakespeare had het gezien." Men voelt dat ook Hermans het zo heeft gezien en dat hij in dit boek op een grandioze, aangrijpende en buitengewoon knappe manier aan die visie vorm heeft gegeven, in een roman die een van de belangrijkste is van de laatste jaren.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Laatste Nieuws

Publicatiedatum

01-07-1959

Recensent

Raymond Brulez

Recensietitel

De donkere kamer van Damocles : een meesterlijke roman van Willem Frederik Hermans

Taal

Nederlands

Gedeeld domein?

TIJDENS een gesprek over letterkunde, dat onlangs te Amsterdam werd gehouden en dat uitgezonden werd door de Vlaamse en de Hollandse radio, sprak mevr. Anna Blaman de mening uit, dat de hedendaagse Vlaamse prozaschrijvers, de meerderen zijn van hun Nederlandse collega's. Dit oordeel vindt men regelmatig weer, ook in de gedrukte Nederlandse dagbladkritiek, die er echter meestal onmiddellijk laat op volgen dat, op het gebied van de poëzie, de verhoudingen daarentegen omgekeerd liggen.

Ik denk dat wij op onze hoede moeten blijven voor dergelijke al te eenvoudige voorstelling van zaken, die de Nederlandse literatuur voorstelt als zijnde een soort "gedeeld domein" met, als invloedsfeer voor Vlaanderen: de roman en, voor Nederland: de dichtkunst. Het is reeds bedenkelijk genoeg, dat "Gedeeld Domein" precies de titel is van de officiële uitgave van de Conferentie der Nederlandse Letteren, die nochtans tot taak zou moeten hebben voor een zover mogelijk gaande integratie te ijveren.

En laten we de bovenstaande stelling eens op de keper beschouwen. Is het overwicht der Nederlandse dichtkunst nog onbetwistbaar nu wij in Vlaanderen op een Christine D'haen kunnen wijzen? Ligt anderzijds het zwaartepunt van de Nederlandse verhaalkunst nog in onze gewesten nu mevr. maria Dermout met haar "De Honderd Duizend Dingen" een internationale bestseller in geworden - hetgeen, jammer genoeg nog altijd niet het geval is met onze vertaalde Vlaamse schrijvers?

Een lastig karakter

Ten slotte moet "De donkere Kamer van Damocles" van Willem Frederik Hermans worden vermeld. (Uitg. G. A. van Oorscot, Amsterdam; in België bij C. De Vries-Brouwers, Verdussenstraat 40, Antwerpen, 410 blz. Prijs geb. 160 fr.) een zo belangrijk, een zo in alle opzichten geslaagd werk dat, met uitzondering misschien van L. P. Boons "Kapelkenskensbaan", ik in onze actuele Vlaamse romanproductie geen enkel boek durf aanwijzen dat het maar enigszins zou evenaren. Het is overigens reeds aan zijn tweede druk.

Laat mij maar eerst bekennen, dat ik niet zonder enige ongunstige vooringenomenheid de lezing van "De donkere Kamer van Damocles" ben begonnen. Ik kende Hermans als een "lastig karakter", een kankeraar vooral berucht door zijn pamfletten. Hermans heeft steeds met een of ander collega een eitje te pellen, of, beter, "een mandarijntje te schillen". Met zijn roman "Ik heb altijd gelijk" slaagde hij erin al zijn landgenoten, van de katholieken tot de communisten te ergeren en tegen zich in het harnas te jagen.

Al uit Hermans zich in zijn jongste roman met niet minder onafhankelijkheid en vrijmoedigheid - ditmaal aan het adres van verzetslieden en collaborateurs - toch is het opvallend dat de toon zeer gemilderd is. De man die zulke krenkende beschimingen richtte tot de katholieken - hetgeen niet zonder gerechtelijke gevolgen bleef - nmaakt nu van een pater-aalmoezenier zijn sympathiekste personage! Alle menselijke strubbelingen en tegenstellingen zijn u op een superieur plan gebracht en sereen behandeld "sub specio aeternitatis". De schrijver is er niet op uit de lofrede te houden van het Verzet, noch het proces te voeren van het Verraad. Los van alle politieke toevalligheden behandelt hij de lotsbestemming van de mens, ten prooi aan het beklemmende Noodlot.

Een wijsgerige kern

De titel wijst de lezer trouwens op de wijsgerige kern van dit boek. De Damocles uit de Griekse geschiedenis zat aan zijn dis met boven het hoofd de bestendige dreiging van een zwaard, opgehangen aan een paardehaar. In onderhavig geval is het zinnebeeldig zwaard vervangen door de donkere kamer van een fototoestel, hetgeen, zoals wij verder zullen vernemen, van doorslaggevende betekenis is.

Hendrik Ossewoudt, een erfelijk belaste jonge man - zijn moeder doodde haar echtgenoot in en vlag van waanzin - krijgt bij de inval der Duitsers in de meidagen van 1940 het onverwachte bezoek van een Hollands officier, die zich uitgeeft als zijnde een zekere "Dorbeck" en hem vraagt een rolfilmpje voor hem te ontwikkelen. Dorbeck blijkt spoedig een leider te zijn van het Verzet die Ossewoudt er toe brengt bepaalde opdrachten uit te voeren waarbij hij slechts uitermate zelden rechtstreeks contact met hem onderhoudt. Ossewoudt gehoorzaamt gewillig en, zowel met vuurwapens als met dolk en gif, ruimt hij de verraders uit de weg. Eenmaal bedrijft hij zelfs een "moord voor eigen rekening": hij doodt zijn ontrouwe vrouw.

Eens heeft Ossewoudt de geheimzinnige opdrachtgever naast hem staande in een spiegel gefotografeerd. Dorbeck gelijkt sprekend op Ossewoudt, behalve dat de haarkleur van beiden verschilt en dat Ossewoudt zich als een misbaksel voelt tegenover "het geslaagde exemplaar".

Bij de Bevrijding belandt Ossewoudt te Breda op het hoofdkwartier der Nederlandse Strijdkrachten en wordt aldaar onmiddellijk gearresteerd onder de betichting dat hij een Duitse spion is. Te vergeefs poogt de held zijn onschuld te bewijzen en zijn verdiensten als actief strijdend verzetsman te doen erkennen. Dorbeck is spoorloos verdwenen en al diegenen die over zijn bestaan konden getuigen zijn overleden. Heeft Ossewoudt Dorbeck wellicht alleen in een waanvoorstelling gezien. Of is Dorbeck niets anders geweest dan de personificatie van bepaalde strevingen in zijn eigen ziel?

Wanhoop en sterf

Toch is er een tastbaar be dat de beschuldigde kan redden de foto waarop Dorbeck en Ossewoudt schouder aan schouder voorkomen. Het fototoestel was teruggevonden; het filmpje. Helaas het negatief van de ontwikkelde foto is intussen zwart geworden. De held is neergeschoten bij een poging de gevangenis te ontvluchten.

De bedoelingen van de schrijver en de zinnebeeldige betek die hij aan deze pakkende schiedenis heeft willen geven, de lezer niet op adem laat men, worden hiermede overduidelijk.

Een Nederlands Oostfrontse der die in dezelfde cel als Ossewoudt gevangen zit, spreekt uit: "In een wereld waar ... een de doodstraf krijgt, daar is er geen verschil tussen onschuld en schuld bestaan... Wanhoop sterf! Dat is wat ze zeggen. Wanhoop en sterf! Vrouwen, ouderen en grijsaards. Shakespeare had het gezien!"

Shakespeare is een grote vergelijking. Maar het dient gezegd: Hermans' "Donkere Kamer Damocles" is niet onwaardig hem die "Richard de Derde schreef, waarin de desperate wanhoopskreet der mensheid komt. En andere namen nog rezen bij mij op: Dostojefski, Kafka...

"De Steen"

Zonder daarom op het uitzonderlijk hoge peil te staan van Hermans meesterlijke roman. "De Steen" van Sybren P (Uitgeversmaatschappij Holland, Herengracht 149, te Amsterdam, 157 blz. Prijs fl. 4,90) en zeer oorspronkelijk en boeiend boek. De uitgever laat ons weten dat dit verhaal oorspronkelijk voor kinderen werd geschreven maar boven de bedoelingen de schrijver uitgroeide tot een klein "heldenepos". Po vruchtbare verbeelding zal dadelijk de dankbare zinnelijke uitzichten ontdekt hebben en zich voor hem openen. Zijn talent heeft ze handig weten te gebruiken.

Waar belandt die curieuze "steen" al niet? In het wagentje van een voddenkoopman: ballast in een luchtballon, als kanonbal op de Santa Maria en Geuzenschepen. Andersens zou het wat genoegens beleefd hebben aan deze geschiedenis, waar ook de hedendaagse lezer zijn geestelijk profijt zal weten te halen.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Haagsch Dagblad

Publicatiedatum

07-02-1959

Recensent

Garnt Stuiveling

Recensietitel

Een meesterstuk

Taal

Nederlands

TIEN jaar geleden publiceerde Hermans De tranen der acacia's. Het stak met kop en schouders uit boven de vele oorlogsromans, waarin het Nederlandse volk eens ???????? zijn het ???????? Terwijl ???????? andere publikaties een hecte ondertoon had een van verlost zijn, van hoe erg het was maar het leed is geleden, werd Hermans' roman gekenmerkt door iets geheel anders. Voor hem waren oorlog en bevrijding beide verschijningsvormen van een afgrondelijk menselijk bestaan. Principieel was er nauwelijks verschil: waarheid en waardigheid bleken niet afhankelijk van de omstandigheden, want ook in betere omstandigheden bleek niemand ertoe in staat.

Moet het een waagstuk heten, dat Hermans opnieuw een oorlogsroman heeft geschreven, het is ronduit een wonder dat hij in staat is geweest, zijn "Tranen der acacia's" in alle opzichten te overtreffen. Zijn taal is helderder, krachtiger en eenvoudiger geworden, een feilloos uitdrukkingsmiddel dat hem onvoorwaardelijk ten dienste staat. Zijn psychologie, ofschoon in wezen eender gebleven, is nog scherpzinniger en verrassender geworden in haar toespitsing op het persoonlijke. En de structuur van zijn verhaal heeft een klassieke eenvoud gekregen die even zakelijk is als monumentaal.

Oppervlakkig beschouwd is dit nieuwste verhaal de tragische geschiedenis van de illegaliteit: de geschiedenis van een kleine, tamelijk karakterloze man die op tamelijk toevallige wijze betrokken raakt bij het verzet, willoos de bevelen gehoorzaamt die hem door een krachtiger persoonlijkheid gegeven worden en tenslotte voor een moord meer of minder niet terugschrikt. De reeds prestaties van dit allerminst sympathieke individu, de geheimzinnige opdrachten, mysterieuze ontmoetingen, gewelddadige ervaringen; de arrestaties, verhoren en ontsnappingen: het is een verbijsterende rij van uiteenlopende gebeurtenissen, maar niet verbijsterender dan wat zich met verscheidene illegale werkers heeft afgespeeld. Bereid om de consequenties te aanvaarden van een eenmaal genomen beslissing, en bovendien bewust van een even dodelijke bedreiging in de rug als voor de borst, heeft menigeen dingen gedaan, die hem bij rustig afwegen van zijn verantwoordelijkheid onmogelijke waen geweest. De onwrikbaarheid van het lot, de metalen wetmatigheid van de handelingen werkte als een neurose. Terwijl de feitelijke waarschijnlijkheid van het verhaal nergens vermindert, krijgen de situaties geleidelijk toch een gruwelijker en zonderlinger karakter, een soort lugubere humor die z'n hootepunt bereikt als de hoofdpersoon, vermomd als verpleegster, door een Duitse officier inderdaad wordt aangezien voor een jonge vrouw.

HERMANS heeft ons dan in adembenemend tempo gebracht naar de voorjaarsmaanden van '45, toen ook de Duitse militairen al wel wisten dat hun derde rijk ten einde liep. Het is de tijd van nog vreemdsoortiger mogelijkheden dan de illegaliteit ooit te zien heeft gegeven; want nu zijn er ook bij de vijand allerlei lieden, hoog en laag, die zich van de bevelen niets meer aantrekken, en erop speculeren dat er na de capitulatie nieuwe mogelijkheden zullen zijn, ook voor hen. Het is in die situatie, toen alles anders kon schijnen dan het was, haast symbolisch dat Osewoudt, de hoofdpersoon, optreedt in travestie. Maar een travestie, zo feilloos, dat ook een dokter in het bevrijde zuiden met wie deze "pleegzuster" in contact komt eerder gelooft dat hij met een waanzinnige te doen heeft, dan met een man. Daarna begint de echte tragedie pas. Het grandioze van dit boek is namelijk het laatste kwart ervan. beschuldigd van verraad en spionage, wordt Osewoudt onmiddellijk gearresteerd. Sinds lang verdenkt men hem en de hoeveelheid feiten stapelt zich op. martelende verhoren door hoogmoedige officieren verzwaren de ernst van zijn zaak. Allerlei feiten blijken anders te zijn geweest dan hij dacht, of anders te worden uitgelegd dan hij juist vindt. Van de tientallen details, die hij stuk voor stuk onweerlegbaar waant, blijft niets over, behalve wat verrotte flarden van een eertijds begraven uniform. Aan het bestaan van een wilskrachtige dubbelganger, Dorbeck, de man die hem jarenlang opdrachten heeft

gegeven, gelooft niemand. De enige foto, waarop zij beiden tegelijk voorkomen, blijkt te zijn mislukt. De psychiater gelooft aan waanvoorstellingen en splitsing van de persoonlijkheid. Zo wordt het voor Osewoudt onmogelijk zich te legitimeren: noch wat hij deed, noch wat hij is, vindt maar de geringste erkenning. Muren van misverstand sluiten hem in harder nog en onmenselijker dan de muren van steen, en des te ondoordringbaarder omdat de rechters tegenover hem te goeder trouw zijn.

DE werkelijke tragiek is niet als recht op onrecht botst, maar recht op recht. Wat Osewoudt in de bezettingsjaren overkomt is abnormaal onder abnormale omstandigheden, met wreedheid, sadisme en perversiteit. Maar het nog veel gruwelijker dat Osewoudt na de bevrijding overkomt is normaal onder normale omstandigheden ???????? tot objectiviteit, absolute eenzaamheid van elk individu. Het is een naieve illusie, te menen dat men schijnt wie men is. Na enige levenservaring kan men weten, dat ook de best bedoelde daad open ligt voor de meest kwaadaardige en lasterlijke interpretaties. En wie kent zichzelf? Hoe lang moet de ander zijn visie volhouden, eer men gaat twijfelen aan de eigen herinnering, dus aan zichzelf? "De donkere kamer van Damocles" is in de schijn van een illegaliteits- en bevrijdings-roman in wezen de meesterlijke verbeelding van het volstrekt alleen zijn waartoe de mens krachtens zijn existentie veroordeeld is, en waarvan alleen de liefde - ook in dit boek - hem tijdelijk bevrijdt, althans naar subjectief besef. Of het de diepste waarheid over het leven is, waartoe men kan komen, is een open vraag; in ieder geval is het de diepste waarheid van Hermans. Een waarheid die hem zo vervult, dat geheel deze grandioze verbeelding er haar bestaan en haar geladenheid aan dankt.

Men moet naar buitenlandse boeken grijpen om een houdbare vergelijking te vinden voor werk van deze allure: zo concreet is de overvloed van tastbare en zichtbare details, zo suggestief in de fantastische wisseling van situaties en avonturen, en tenslotte zo verantwoord in z'n wijsgerige levensvisie.

Ik denk aan Albert Camus befaamde roman "La peste", en voor het laatste kwart van Hermans' boek ook aan Franz Kafka: "Der Prozess". Ik wens de suggestie te vermijden, als zou hier sprake zijn van invloed. Wat is dat trouwens. Natuurlijk heeft ieder ontwikkeld en belezen man "invloeden" ondergaan: het is de vraag maar hoe hij ze verwerkt heeft! Wanneer ik de namen van Kafka en Camus noem, bedoel ik een gelijksoortigheid van niveau, een eendere kwaliteit van het boek als geheel. De voorsprong die het Duits, Frans en Engels hebben als wereldtalen, en als uitingsvorm van een bevolking die de onze vele malen overtreft houdt nog niet in dat wij altijd verplicht zouden zijn in artistieke rangorde daarbij achter te blijven. In elk geval heeft Hermans nu de beste Westeuropese auteurs, gegevenwaard, zo niet overtroffen.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damocles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Rotterdamsch Nieuwsblad

Publicatiedatum

06-06-1959

Recensent

W. Wagener

Recensietitel**Taal**

Nederlands

Vestdijk in zijn beste conditie zou "De donkere kamer van Damocles" van Willem Frederik Hermans geschreven kunnen hebben. Dus niet de Vestdijk van "Pastorale" en "Bevrijdingsfeest", romans die òòk over de bezettingstijd gaan, want daarin bleef Vestdijk ver beneden zijn eigen gemiddelde, terwijl Hermans juist aan die tijd zijn scheppend vermogen ontleent. "De donkere kamer van Damocles" overtreft intussen ook "De tranen der acacia's", waarin Hermans nog te loszinnig, te onbeheerst, te "boos" was om zich aan wetten van compositie te storen. En dat is dan eigenlijk het belangrijkste van al het "overtreffelijke" van "De donkere kamer van Damocles": dat Hermans er door een verbluffende constructie in geslaagd is, zijn romanmaterie zo samen te ballen, dat zij op verscheidene manieren doorleefd en doordacht kan worden, met uiterst verschillend resultaat. Zo contrariërend laat zich ook het leven "lezen". Iets waarvan men zich in deze eeuw maar al te bewust is geworden, omdat zo heel veel oude zekerheden ondermijnd zijn. De nieuwe roman van Hermans geeft daarom aan het onzekere levensgevoel van onze tijd de uiterste expressie, verontrustende expressie, omdat de auteur de lezer zelfs de illusie dat er één waarheid moet zijn, ontnemt.

Hoofdpersoon van de roman is een zekere Osewoudt, die aan een enorm minderwaardigheidscomplex lijdt. Zijn moeder heeft hem op een hoogst ongelukkige manier ter wereld gebracht. Zij is trouwens geestesziek. Als zij z'n vader, die in Voorschoten een sigarenwinkeltje drijft, in een vlaag van drift heeft gedood, gaat hij, enig kind, naar een oom, die in de twijfelachtigste buurt van Amsterdam woont. Een onaantrekkelijke dochter van die oom palmt het zeven jaar jongere neefje in, trouwt met hem als hij achttien is en trekt met hem in het sigarenwinkeltje in Voorschoten dat al die tijd leeg heeft gestaan. Zijn moeder, die jarenlang in een psychiatrische inrichting moest worden verpleegd, mag bij hem in komen wonen. Kort nadat dit alles zijn beslag heeft gekregen wordt Nederland in de oorlog betrokken. Osewoudt is niet gemobiliseerd. Hij was voor soldaat net een halve centimeter te kort. Dat heeft zijn minderwaardigheidscomplex nog vergroot. Maar hij zoekt compensatie in de burgerwacht en hij heeft judo-les.

Vòòr de capitulatie van het Nederlandse leger leert hij een officier kennen die zich Dorbeck noemt. Hij moet namelijk voor die Dorbeck een paar filmpjes ontwikkelen, want op het gebied van de amateurfotografie biedt hij in het winkeltje zijn bemiddeling aan. Terstond vat hij grote eerbied voor Dorbeck op. Dorbeck is een held, dat blijkt dadelijk uit wat hij van de oorlog vertelt. Na de capitulatie gaat Dorbeck trouwens in het verzet. De foto'tjes moeten naar een adres in Amsterdam worden gestuurd. Toevallig lijkt Osewoudt zelf sprekend op Dorbeck. Hij is even groot en breed als Dorbeck. Maar Dorbeck heeft zich uit laten rekken om voor de dienst goedgekeurd te worden. Osewoudt heeft overigens licht haar en maakt met dat lichte haar een ???achtige indruk, en Dorbeck is donker. Omdat zij zoveel gemeen hebben, lijkt het vanzelfsprekend, dat Dorbeck na de capitulatie van Osewoudt een kostuum leent en Osewoudt vraagt, zijn uniform achter de winkel te begraven. Geïnspireerd door Dorbeck, zijn ideale ik, koopt Osewoudt een kleinbeeldcamera om maar vast alles te fotograferen wat hij van de Duitsers te zien kan krijgen, want daar zal Dorbeck hem wel dankbaar voor zijn, die zal wel maken, dat de foto's in Engeland komen. Dorbeck beloont de goede houding van Osewoudt dan ook met een telefonische opdracht van gewicht. In Haarlem moeten een paar gevaarlijke kerels, vuige verraders, geliquideerd worden. Osewoudt moet contact opnemen met een paar andere mensen en het gevaarlijke karwei samen met hen opknappen. Met een pistool in badgoed gewikkeld verlaat hij zijn winkel, voorzichtig spiedend naar de drogist aan de overkant, omdat diens zoon NSB-er is geworden.

Tot zover valt er aan de feiten niet te tornen. Te minder omdat Hermans ze met onverbiddelijke logica ingebracht en met respectabele zin voor economie suggestief in scène gezet heeft.

Onmiddellijk na uitvoering van de eerste grote opdracht gaat Osewoudt naar Zandvoort om dat badgoed te "verantwoorden". In de Zandvoortse tram ontmoet hij echter de zoon van de drogist. Dat is natuurlijk krankzinnig toevallig. Nog toevalliger is, dat de vent getuige van de schietpartij is geweest. Hij beweert het tenminste en waarom zou hij zo iets verzinnen. Aannemende, dat de onverbiddelijk logische auteur een speciale bedoeling met zulke toevalligheden moet hebben, lezen we voort met een zekere argwaan. Nochtans verbluffen ons nieuwe staaltjes van Hermans' suggestieve enceneringstechniek, zodat onze argwaan voorlopig geen nieuw voedsel krijgt. Speciaal in de uitvoering van zijn opdrachten is Osewoudt scherp getekend, met zulk voortreffelijk gebruik van de mogelijkheden die de auteur voor deze van compensatiedrang bezeten lijder aan een minderwaardigheidscomplex open hield, dat er geen speld tussen te steken schijnt. Dorbeck blijft voortdurend op de achtergrond. Hij vertoont zich vrijwel nooit. De opdrachten verstrekt hij meest per telefoon. En de figuren met wie hij Osewoudt in contact brengt, legitimeren zich met de foto'tjes die Osewoudt voor Dorbeck ontwikkeld heeft. Tussen het avontuurlijke werk door maakt Osewoudt ook op het gebied van de liefde een man van zichzelf. Hij komt namelijk in het verzet met verscheidene min of meer aantrekkelijke en zeer beschikbare meisjes in contact, onder wie ene Elly Sprenkelbach Meyer, die met een opdracht uit Engeland is gekomen (met verlopen geld en een ballpoint, die men hier nog niet kan kennen, maar dat corrigeert Osewoudt keurig). Dat meisje is op een bepaald moment zoek. Men leest niet dat ze gearresteerd is of dat Osewoudt denkt, dat ze gearresteerd is. Maar zich uitgevend voor een Gestapo-man stapt Osewoudt bij een hoofdingenieur van de Spoorwegen in Utrecht driest binnen om inlichtingen over haar los te branden. Men is er van getuige geweest, dat het meisje weigerde Osewoudt te vertellen wat ze in Nederland kwam doen, en toch blijkt Osewoudt op de hoogte te zijn, want hij spreekt met de ingenieur over het feit, dat haar opdracht is, gegevens over Wehrmacht-transporten te verzamelen. Men kan voor dit alles nu wel verklaringen verzinnen, maar de literaire argwaan krijgt wederom voedsel. Is alles wat Hermans zo reëel voorschotelt werkelijk wel reëel?... Waar wil hij met Osewoudt heen? Onder heel eigenaardige omstandigheden ontmoet Osewoudt, die zich onherkenbaar heeft gemaakt, in Amsterdam ook zijn moeder. Ze is gearresteerd geweest en weer vrijgelaten. Osewoudt toont zich niet verheugd, ontwijkt haar zonder dat Hermans iets omtrent de gevoelens van de zoon mededeelt. Dat is ook eigenaardig. Men merkt trouwens, dat men als lezer bij alles wat men ziet en hoort (zeer scherp ziet en zeer scherp hoort) toch min of meer buitenstaander blijft. Het is of men heel alleen in het donker van een bioscoop een spannende film voorgedraaid krijgt. Men kan de hoofdrolspeler niet om verklaringen vragen. Men moet genoegen nemen met zijn schijn, een reëel schijnende schijn. En de draaiboekschrijver is ook nergens. Zelfs het bioscoop-personeel ontbreekt. Er is niet eens een juffrouw met een zaklantaarntje die voor een kwartje best wat over de film zou kunnen loslaten, bijvoorbeeld of het goed afloopt of niet goed.

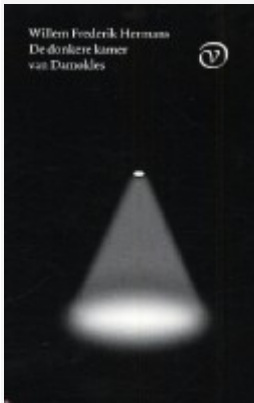
Het gaat niet goed. Als Osewoudt als een Hannie Schaft in de mannelijke lijn gehard in het verzet (hij heeft al zes verraders geliquideerd) òòk korte metten met zijn vrouw heeft gemaakt omdat zij overspel pleegde met de NSB-zoon van de drogist en hem verried, laat hij zich - het is middelerwijl Dolle Dinsdag geworden - door de Biesbos naar Brabant loodsen, in de hoop, voor de oorlog uit is nog even een battledress te kunnen dragen, want dat beschouwt hij als de kroon op het werk. Stellig zal men hem met open armen ontvangen, de grote Osewoudt, die als moedig verzetsheld op de lijst van voorname medewerkers van Dorbeck, en dus van de Intelligence Service, zal staan. Maar op de dag, dat Koningin Wilhelmina in Breda haar intocht houdt, staat een kleine jongeman van 23 jaar achter de tralies van een cel te buigen. Het is Osewoudt. Hij is gearresteerd. Hij was precies de man die men moest hebben: een uiterst beruchte handlanger van de Gestapo.... Toch krijgt Osewoudt na de capitulatie van het Duitse leger alle gelegenheid om zich te rechtvaardigen. Zo bitter beklagt hij zich over de miskenning van zijn werk, dat de opsporingsambtenaren hem wel ter wille moeten zijn. Maar verscheidene getuigen zijn omgekomen of onbereikbaar geworden en voor alles blijkt een heel andere verklaring dan de zijne te construeren te zijn. Men wrijft zich als lezer de ogen uit, nu het licht in de bioscoop opgaat en men gedwongen wordt alle details van de film die men gezien heeft totaal anders te interpreteren dan men zelfs met al zijn argwaan meende te mogen doen! Wat wit was wordt zwart en wat zwart was wit. Hermans blijkt met de schizofrene techniek van de etser Escher, die zo verbijsterend goochelen kan, zich onder het schrijven van zijn roman verdubbeld te hebben in een auteur die het verhaal van een verzetsheld schreef en tegelijk, met eendere feiten, het verhaal van een verrader. Ook wat Osewoudt als gevangene van de Gestapo bij zijn ontvluchting beleefde komt anders te liggen. Niettemin wordt niets nagelaten om die ene man te zoeken die alles kan oplossen: Dorbeck. Maar Dorbeck is onvindbaar. Hij kan nooit bestaan hebben. Zelfs wordt in een Duits massagraf gezocht als daar een spoortje van iemand die Dorbeck geweest zou kunnen zijn heen wijst. Tevergeefs. Tot Osewoudt zich plotseling herinnert, dat hij Dorbeck eens in een spiegel, naast hem staande, heeft gefotografeerd. Maar waar is zijn camera? Nieuw onderzoek. De camera wordt inderdaad ontdekt. De film zit er nog in. Het is Osewoudts laatste kans. In een donkere kamer, de "donkere kamer van Damocles" mag hij de film zelf ontwikkelen. Tevergeefs. Een opname die ervòòr werd gemaakt is

goed (en natuurlijk weer compromittant!) maar het beeld erna komt niet tevoorschijn. Zelfs de mogelijkheid, dat Osewoudt slachtoffer is geweest van een perfide "Englandspiel" vervluchtigt. En toch blijft het feit bestaan, dat hij in zijn tuin een uniform van een Nederlandse officier heeft begraven, want de resten zijn voor de dag gekomen. Osewoudt, die (om Hermans' eigen beeldspraak uit de preambule voor een bundel schetsen van 1953 aan te halen) het verzet in ging "met een rad van fortuin in het achterhoofd, een ongeluksvogel op zijn schouder en een allesbehalve schokvrij opgehangen kompas in zijn borst", krijgt, als zijn laatste kans vervluchtigd is, een aanval van woeste teleurstelling en wordt, als hij tegen het prikkeldraad opvliegt, met een salvo uit een stengun neergelegd. Een gevangenkamp-patertje, dat het innig goed met de mensen meent (opmerkelijke creatie van Hermans, die indertijd beschuldigd werd van belediging van het rooms-katholieke volksdeel), tracht het bloed nog te stelpen tot er medische hulp is, maar hij heeft te weinig vingers om alle kogelgaten te dichten....

Wat is de waarheid?... Men kan in dit ingewikkelde, hoogst merkwaardig geconstrueerde Pirandello-doolhof nu naar kleinigheden speuren, stille getuigen, die ondanks intensief onderzoek over het hoofd zijn gezien of onder de voet zijn geraakt. Daar is bijvoorbeeld het vreemde, dat de naam van Elly Sprenkelbach-Meyer in het onthullende gedeelte van de roman zonder enige verklaring gewijzigd is in Elly Berkelbach Sprenkel. Een "slip of the pen"? Van een auteur, die op onnoemelijk veel momenten zo geducht op de kleinigheden kon letten?... Een auteur die zijn doctorstitel heeft in de wis- en natuurkunde, zou die in zo'n verbluffend stuk hersenwerk bij het corrigeren zo'n foutje over het hoofd hebben gezien? Het kan, het kan natuurlijk. Maar hij wekte bij het lezen wel eens meer onze literaire argwaan als hij zonder verklaring iets vreemds deed. Is die naamsverandering misschien een heel klein welbewust aangebracht barstje in zijn contrariërende conceptie, een barstje dat er listig op aandringt, met een pseudo-logisch systeem rekening te houden? Zijn er soms meer van zulke barstjes? Ja, daar is bijvoorbeeld het feit, dat men in het tweede deel in een dik dossier alles omtrent Osewoudt verzamelt, maar niets met betrekking tot de gewelddadige dood van zijn vrouw. Waarom dat oog van een naald, waar hij wat zijn vrouw betreft doorheen gekropen is? Nòg iets waar het gesloten systeem een barstje vertoont, ergens staat een zinnetje waaruit blijkt dat Osewoudt, méér omtrent de dood van zijn vader weet. Hij acht zijn moeder niet schuldig. Hij acht zichzelf schuldig, geeft Hermans te vermoeden, omdat hij wist waar het werktuig lag dat de man eens zou treffen en omdat hij wist, dat het eens zou worden gebruikt, en het daar liet! Er schemert nu een heel nieuw lichtje in de roman! Osewoudt, "gestrikt" door een nicht die hij niet wil, omdat hij sterk aan zijn moeder hangt en zich uit dien hoofde potentieel moordenaar van zijn vader voelt, creëert met zijn zieke geest een ontzaglijk doolhof, waarbinnen hij voor zichzelf de moord op zijn vrouw als een verzetsdaad weet te verantwoorden (paradoxaal: moord, "illegaal" gelegaliseerd). De doolhof waarin de daad "verpakt" is, zou dan de roman-met-de-dubbele-bodem zèlf zijn, de roman van een uiterst ingewikkeld, contrariërend zelfbedrog, waarin Osewoudt beslist gelooft, want hij meent werkelijk verzetsheld te zijn geweest en voelt zich in het tweede deel wèrkelijk martelaar. Met andere woorden: de roman van Hermans zou dan grotendeels de dubbel-duidbare verfilming van een gigantische paranoia zijn (een begrip voor waan-constructie dat Hermans vroeger al eens als titel voor een verhalenbundel gebruikte). En waar begint de paranoia dan?, vraagt men misschien. En eindigt zij nergens? Is ook het neerschieten van Osewoudt aan het slot "waan", waan van Osewoudt zelf? Neen, de paranoia zou kunnen beginnen daar waar Osewoudt na de meidagen van '40 het uniform van een onderduikende officier in zijn tuin begraaft. En het einde van de paranoia zou kunnen zijn daar waar de schamele resten van dat uniform weer worden opgegraven. De Dorbeck-fictie als hoofdelement van de paranoia zou dan in zichzelf terugkeren. Het zieke verpakkingssysteem van de moord op de vrouw hermetisch sluitend, op een paar barstjes na. Maar, kan men aanvoeren, dan zàt Osewoudt dus, dan zat hij gevangen. Waarom als alles fictie is geweest. Ons antwoord zou dan zijn: hij is, wat de moord op zijn vrouw betreft, niet door het oog van de naald gekropen. De barstjes weken, werden wijder, de justitie vond termen om Osewoudt, verdacht van moord, in hechtenis te nemen en een onderzoek in zijn tuin te gelasten. Osewoudt, nog gevangen in zijn paranoia, beseft niet, dat het graven verband houdt met het enige waarvan men hem beticht: een moord, die hij volmaakt meent te hebben gelegaliseerd, als tenminste Dorbeck als deus ex machina zou willen verschijnen. Maar Dorbeck verschijnt niet. Dat is dan nog wel geen reden voor een lijder aan paranoia om in het prikkeldraad te vliegen, maar hij construeert in zijn waan zelf zijn fiasco, met dat foto'tje, dat in de donkere kamer van zijn zieke hersens niet op de strook verschijnt. Osewoudt schrijft dus zijn eigen vonnis. In zijn onderbewustzijn is het schuldgevoel om het feit dat hij vanaf zijn twaalfde jaar al potentieel moordenaar van zijn vader is geweest, zo gaan woekeren, dat hij een tragisch einde zoekt en vindt. Aan de wet van schuld en boete zou daarmee dan zijn voldaan, uitermate omslachtig, als in een roman van Dostojewski....

Heeft zij zin, deze derde duiding van de roman van Hermans (die tussenduiding van een "Englandspiel" daargelaten)? Hermans zelf zal er geen antwoord op weten, want een roman als

"De donkere kamer van Damocles" is de neerslag van een levensgevoel, dat met nauwelijks bestuurbare zelfwerkzaamheid, half bewust, half onbewust, kristalliseert in iets zo fascinerends, ongeveer als zo'n ets van Escher, waaraan ook geen uitpluisbare werkmethode ten grondslag ligt. Zoiets ontstaat (zie de inleiding van Hermans voor zijn bundel poëzie "Horror Coeli" van 1946). Zeker is, dat Hermans met deze roman (uitgaaf G.A. van Oorschoot, Amsterdam) bepaalde essayisten gelogenstraft heeft die menen, dat het met de romankunst afloopt. De roman van Hermans is als elke roman van betekenis in elke tijd van betekenis een nieuwe begin.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Het Parool

Publicatiedatum

06-12-1958

Recensent

H.A. Gomperts

Recensietitel

Bij het verschijnen van zijn nieuwe roman : de donkere kamer van Damocles

Taal

Nederlands

KAN men de kwaliteit van een boek herkennen aan de geboeidheid waarmee men het leest? In vele gevallen wel, maar niet altijd. Een vervelend boek kan niet goed zijn, tenminste als de lezer zelf niet zo vervelend is dat alles wat hij aanraket vervelend wordt. Er zijn echter ook boeiende boeken, waarvan de kwaliteit niet evenredig is aan de graad van geboeidheid waarin zij de ontvankelijke lezer brengen. Ik denk aan detective-romans en aan relazen van vooral feitelijke aard. In zulke gevallen kan de schrijver door een bepaalde trucage een spanning oproepen die in het materiaal zelf niet aanwezig is. De kunst beperkt zich dan vaak tot een oordeelkundig opbouwen van een legkaart. De schrijver houdt de beslissende stukken zolang mogelijk achter, zodat de lezer telkens verder wordt gebracht aan de rand van de herkenning van het geheel. Maar die rand wordt tegelijkertijd verschoven en de herkenning die met toenemende spanning wordt nagejaagd komt pas op het laatste moment. Het slot brengt dan zowel opluchting als teleurstelling: opluchting omdat de spanning verbroken is, teleurstelling omdat de zorgvuldig geconstrueerde berg een muisje gebaard heeft. Teleurstelling ook, omdat de lezer achteraf beseft dat hij beetgenomen is. De schrijver had ter wille van de spanning gegevens achtergehouden die hij volgens de logica van het verhaal eerder had moeten prijsgeven.

Het nieuwe boek van Willem Frederik Hermans, *De donkere kamer van Damocles* (Van Oorschoot, f 9.90), is een spannend boek. Men legt het niet uit de hand voordat men het uitgelezen heeft. Het beheist het verhaal van een jongeman die tijdens de Duitse bezetting een reeks van verzetsdaden pleegt i opdracht van een geheimzinnige, telkens snel verdwijnende figuur. Na de bevrijding worden al deze verzetsdaden echter uitgelegd als collaboratie met de vijand. De opdrachtgever die de man zou kunnen vrijpleiten is onvindbaar. Alles wat de verdachte aanvoert ter slaving van zijn zienswijze keert zich tegen hem en langzaam, maar onverbiddeijk wordt het net van feiten waarin hij gevangen is door zijn eigen toedoen dichtgetrokken.

ONTLEENT nu dit avontuurlijke, knap opgebouwde verhaal zijn spanning aan een of mer trucs gehaald? Voelt de lezer zich aan het slot beetgenomen? Ik kan niet voor iedere lezer instaan, maar wie zich beetgenomen voelt, heeft m.i. niet goed gelezen. De spanning die Hermans hier opwekt is n.l. nergens getruqueerd. Hij houdt niets achter. Hij legt in het begin al zijn kaarten op tafel en dat men het boek ademlos uitleest vindt zijn oorzaak in de congruentie tussen het angstige gevoel van opgejaagd te zijn en dit verhaal waarin dat gevoel is uitgedrukt.

De hoofdpersoon, die Osewoudt heet, is in schijn een onmannelijke, bange figuur. Hij is klein, hij is bleek, heeft niet de minste baardgroei en sluit wittig haar. Hij maakt op iedereen een onaangename indruk. Hij ziet er uit als "een klein monster, een rechtopstaande pad". Bovendien is hij een erfelijk belaste pechvogel. Zijn moeder heeft in een vlaag van waanzin zijn vader vermoord. Intussen is hij zelf niet gek, niet onmannelijk en niet bang. Het is alleen onmogelijk om hem niet te miskennen.

Het verhaaltje, waarmee het boek opent en dat de onderwijzer op school vertelt als Osewoudt nog een kind is karakteriseert al dadelijk zijn situatie: Een schipbreukeling blust de brand op zijn vlotje met hetzelfde zeewater dat hem kwelt omdat het de dorst niet kan lessen die hem ombrengt. Typerend is ook, dat de onderwijzer en de hele klas lachen om dit verhaal, terwijl de schrijver suggereert dat het tragisch is. Hij is nog steeds de enige die gelijk heeft, die ziet hoe de dingen zijn, terwijl de anderen er dom om lachen. Osewoudt is ook zo'n helderziende. De dingen worden voor hem verborgen gehouden. De moord op zijn vader b.v. wordt hem kies verzwegen, maar hij begrijpt alles zonder dat het hem verteld wordt. Van wezenlijk belang is ook dat dit heldere zien van hem verontwaardiging wekt bij de anderen.

MEN is dus bij dit begin al dadelijk in de gedachtengang van de vervolgingswaan, die dor allerlei terloopse opmekringen als vanzelfsprekend wordt voorgesteld en tegelijkertijd geobjectiveerd. Deze dubbelzinnige situatie, die in alle boeken van Hermans voorkomt en die daarin bestaat dat het waansysteem gezien wordt als waan en tegelijkertijd gevolgd als enige en onontkommbare waarheid, is in dit boek strakker volgehouden en hechter in de feiten geïntegreerd dan in het vorige werk van deze schrijver.

Het dubbele gezicht van zijn obsessie wordt bijvoorbeeld ook duidelijk uit de verschijning van Osewoudts opdrachtgever Dorbeck die naar het uiterlijk zijn dubbelganger is, maar juist in die opzichten een geslaagde indruk maakt waar Osewoudt mislukt lijkt. Dorbeck heeft alles wat Osewoudt mist en hij is dus al dadelijk herkenbaar als een wensdroom, als een complementair visioen voor het bijtende minderwaardigheidsgevoel van dit personage. Hij is waan, hij komt bij donder en bliksem, spreekt een paar woorden en verdwijnt weer. Maar hij is ook werkelijkheid: er zijn tastbare gevolgen van zijn aanwezigheid, hij laat een officiersuniform achter en foto's die ontwikkeld moeten worden. Sommige foto's worden echter zwart, hetzij omdat Osewoudt een fout maakt bij de ontwikkeling, hetzij omdat er niets opstond. Een andere foto wordt zwart, omdat zijn paranoïde moeder binnenkomt en het licht aansteekt terwijl Osewoudt in de donkere kamer bezig is. De foto's die wel lukken moet hij volgens opdracht verzenden naar een postbusadres en later komen zij op verschillende manieren bij hem terug. De werkelijkheid, die men een ogenblik met Osewoudt voor "objectief" kon houden blijkt ten slotte ook te fungeren als een spiegeling van zijn bewustzijn. Zoals de waan tevens een reëel gezicht heeft, zo is de realiteit tegelijkertijd Osewoudts bewustzijnsprojectie. Daardoor is er niets grijpbaar. Alles heeft twee kanten. De waan kan geobjectiveerd worden als werkelijkheid, maar blijft toch waan. Dorbeck bestaat tegelijkertijd wel en niet. Hij is er om Osewoudt te laten handelen, maar hij is er niet om zijn handelingen te expliceren. Het Joodse meisje, de enige met wie Osewoudt een menselijke en innige verhouding heeft, is er wel om al zijn gevoelens te mobiliseren, maar ontbreekt als zij voor hem zou kunnen getuigen. Het kind dat hij bij haar heeft is doodgeboren.

ALLE contacten die hij met de buitenwereld probeert te maken slagen alleen in schijn en breken weer af. Hij is gefascineerd door bordjes en reclameteksten die een werkelijke verstandhouding moeten vervangen en de enige wet die in zijn wereld geldt is het opschrift "inhalen verboden" dat hij telkens weer ziet in de nauwe hoofdstraat van zijn dorp en dat zijn verhouding tot de andere mensen beheerst, in de etalage van zijn sigarenwinkel zet hij (tegen het eind van de oorlog) een fraai bordje neer met het opschrift "leeg expositiemateriaal", omdat alles wat hij te bieden heeft leeg is; voorzover het een betekenis had, loopt die er halverwege weer uit; alles wat hij tot ontwikkeling brengt wordt zwart en wat voor hem zou moeten pleiten wordt bezwarend en bedreigend als het zwaard van Damocles dat onafwendbaar neerkomt.

Wat dit boek gemeen heeft met een detectiveroman is de spanning en de koele verhouding van Osewoudt tot de andere personages. Die koelheid wordt voelstroom die naar het Joodse meisje uitgaat en vooral naar het doodgeboren kind. Het koele wantrouwen dat Hermans' verbeeldingswereld beheerst wordt plotseling onderbroken, op een wijze zoals ook in zijn andere romans en verhalen voorkomt, door een gevoelsoverdaad, maar deze geldt een verdwenen vrouw en een dood kind en is dus maar tijdelijk naar buiten gericht. Halverwege keert het gevoel om, het wordt zelf-medelijden. De hevigheid ervan lijkt door deze omkering geconditioneerd te zijn, zoals de objecten door de realiteit van het gevoel moeten vervluchtigen. Er is geen gevoelscontact voor Osewoudt buiten de spiegelende werkelijkheid van zijn misrabele zelf.

Dit boek heeft niet ten volle de inzet die de kern van "De tranen der acacia's" indrukwekkend maakte, maar het heeft ook niet de inzinkingen van dat andere boek. Het is gaver en in technisch opzicht oneindig beter. Men moet in "De donkere kamer van Damocles" accepteren dat men in een beperkte wereld is, als het ware in een cel met een heel klein uitzicht. Die beperktheid is de bedoeling en de inhoud van het boek. Maar terwijl de schrijver blind is voor alle gezichtspunten, menselijke verhoudingen en waarden die buiten zijn uitzicht vallen, is hij voor zijn eigen gezichtspunt vrijwel helderziend. Het fascinerende hier is de projectie van die beperktheid in een gedetailleerd systeem. In gebeurtenissen die alle een dubbel gezicht hebben, omdat zij buiten het hier heersende "Ik" alleen in de spiegel bestaan.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Trouw

Publicatiedatum

07-08-1999

Recensent

Onno Blom

Recensietitel

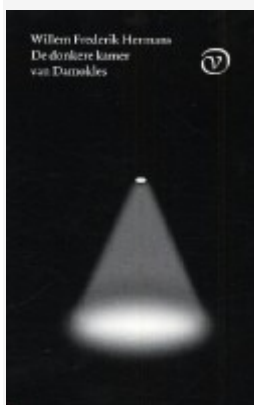
Zinnen als pistoolschoten

Taal

Nederlands

Zwart, inktzwart was het boek dat mijn vader uit de kast met de leeuwenkopjes en glazen deurtjes haalde. Het Boek Waar Het Allemaal Mee Begon. Ik pakte het aan en las in gouden, licht verzonken letters op de band: "De donkere kamer van Damocles". Zonder het zelf te weten, stond ik, elf jaar oud, op de drempel van de literatuur, de duizelingwekkende wereld waarin ik vanaf dat moment uren, dagen en uiteindelijk zelfs jaren in zou verkeren. De boeken van Tonke Dragt, Jan Terlouw, Thea Beckman, de historische jeugdromans die op mijn eigen kamer stonden, had ik letterlijk stukgelezen. Ik moest verder. Met het zwarte boek onder mijn arm liep ik de trap op, ging mijn kamer in en deed de deur achter mij dicht. Ik knipte het bedlampje aan en ging op mijn buik liggen. Het boek legde ik op het kussen, voorzichtig sloeg ik de eerste bladzijde open en begon te lezen: "...Dagenlang zwierf hij rond op zijn vlot, zonder drinken. Hij stierf van dorst want het water van de oceaan was zout. Hij haatte het water dat hij niet drinken kon. Maar toen de bliksem in zijn vlot sloeg en het vlot in brand vloog, schepte hij dat gehate water met zijn handen op, om te proberen de brand te blussen! De onderwijzer begon zelf eerst te lachen, de klas lachte tenslotte mee." Van schrik las ik de eerste zinnen nog eens. De man op het vlot blust een brand met zeewater, redt zich het vege lijf, maar zal na het blussen evengoed doodgaan, van de dorst. Wat was dit voor een afschuwelijk dilemma om een boek mee te beginnen? Ik realiseerde mij nog niet dat ik terecht was gekomen in het sadistisch universum van W.F. Hermans, de schrijver die vlak na de Tweede Wereldoorlog de literatuur had doen sidderen onder zijn snijdende commentaren. Een schrijver die in zijn romans een wereld van moedwil en misverstand had geschapen, waarin het met de held steevast slecht afliep. Voorlopig viel ik tijdens het lezen van de ene verbazing in de andere. Net als de hoofdpersoon van Hermans' roman - Henri Osewoudt, een blond jongetje dat een kop kleiner is dan de jongetjes in zijn klas - kon ik maar nauwelijks bevatten wat er zich precies allemaal afspeelde. Het verhaal speelt in de jaren dertig. Osewoudt komt op een dag thuis van school en kreeg te horen dat zijn moeder zijn vader had vermoord. Hoe, dat weet hij niet. Door zijn oom Bart wordt hij uit zijn ouderlijk huis in Voorschoten meegenomen naar Amsterdam, waar hij "s avonds in bed kruipt bij zijn zeven jaar oudere nicht Ria. Met rooie oortjes las ik verder. "Zo ben jij al een grote jongen?" zegt Ria tegen hem, niet geheel naar waarheid. "Weet je dat wel zeker? Als jij zo'n grote jongen bent, moet je mij eens een kusje geven." Een jongen van een paar jaar ouder dan ik, die met zijn nicht de koffer indook! Daarna volgden de gebeurtenissen in "De donkere kamer van Damocles" (in latere drukken van het boek zou de "c" door een "k" worden vervangen) zich snel op. Osewoudt trouwt met zijn nicht en neemt de sigarenzaak van zijn vader in Voorschoten over. Kort daarna vallen de Duitsers Nederland binnen en krijgt hij bezoek van een man die - hoewel hij een baard heeft en zwart haar - als twee druppels water op hem lijkt: Dorbeck. Deze Dorbeck geeft Osewoudt geheime opdrachten, die hem in het verzet doen belanden. Zo moet Osewoudt fotorolletjes ontwikkelen, een pistool bewaren en met dat pistool op een afspraak in Haarlem verschijnen. Volgens de oude literaire wet van Tsjechov, zo weet ik nu, kan nooit een pistool getoond worden zonder dat ermee wordt geschoten. Op bevel van Dorbeck schiet Osewoudt in Haarlem drie verdachte figuren dood. Nog later brengt hij in Lunteren een Jeugdstormleidster, een provocateur en zijn vrouw om het leven. Intussen knoopt hij verhoudingen aan met Elly, die zich op mysterieuze wijze bij Osewoudt meldt, en Marianne, een Joodse onderduikster. Zijn vrouw Ria, die hij gaandeweg is gaan haten en die hij verdenkt van verraad, steekt hij neer. Osewoudt wordt, vanwege de roekeloosheid waarmee hij zijn daden pleegt, door de Duitsers opgepakt en door het verzet weer bevrijd. Maar als de oorlog afloopt, wordt Osewoudt tot zijn verbijstering voor een verrader aangezien en in het gevang gegooid. Hij beroept zich op de orders van Dorbeck, maar die blijkt niemand te kennen en spoorloos verdwenen te zijn. Tot op de laatste bladzijde blijft het onzeker of Dorbeck, Osewoudts dubbelganger, überhaupt wel had bestaan. Een foto waarop Dorbeck en Osewoudt samen te zien zouden zijn, blijkt niet op het rolletje te staan. Zwart. Osewoudt vlucht na die ontdekking in wanhoop de straat op, maar wordt

door een bewaker neergeschoten. Het hele verhaal had zich met grote snelheid voor mijn ogen afgespeeld. Hermans schreef zinnen als pistoolschoten die, pang!, vaak voorzien waren van bravoure uitroepstekens. Bovendien ging hij zich te buiten aan bizarre en surrealistische - geen term die ik toen zou gebruiken - typering, die ik ook in het werk van Bordewijk zou leren kennen. Over de monsterlijke Ria denkt Osewoudt bijvoorbeeld: "Haar tanden vormden geen sieraad van de mond, of zelfs maar een wapen, maar eerder de afsluiting ervan, iets als de knip op een portemonnaie." Ik hield bij al dit soort zinnen mijn adem in, en las het boek in één ruk uit. Een procédé dat zich later bij al Hermans' romans zou herhalen. Toch bleef er iets knagen. Aan het eind van de roman wist ik nog steeds niet wat er nu precies wel en niet waar was geweest. Waarom durfde Osewoudt zich zo te gedragen? Wie was Dorbeck? Had hij bestaan? Het fascinerende van "De donkere kamer van Damocles" is dat die onzekerheid blijft bestaan. Zeker, over de omstandigheden waarin Hermans het verhaal laat spelen, heb ik sindsdien nogal wat bijgeleerd. Veel van de subtiele verwijzingen naar de Duitse Bezetting, die mij destijds ontgingen, kan ik nu beter volgen. Hermans heeft in interviews verteld dat hij zich onder andere heeft gebaseerd op de zaak rond de verrader Van de Waals. Bovendien heeft Hermans, toen hij in de jaren vijftig aan zijn roman schreef, gebruikgemaakt van de drie dikke delen van het rapport van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945. Hij noemde het rapport zijn "onvolprezen bron van leedvermaak en misantropie": "Dat heeft jarenlang bijna mijn dagelijkse lectuur gevormd. Ik vond dat buitengewoon intrigerend, al die verklaringen van die mensen, van parlementsleden, van generaals, van ex-ministers, van spionnen, van verzetslieden, die soms de meest fantastische verhalen hadden. Die verhalen waren dikwijls volstrekt met elkaar in strijd, zodat daarom de slotsom was, van ja, nou heb ik al duizenden pagina's gelezen, maar nu weet ik nog niet precies hoe het in elkaar zat." Het is precies het gevoel dat mij na de eerste lezing van "De donkere kamer van Damocles" overviel. Houvast aan Hermans' werkelijkheid dacht ik, toen ik eenmaal op het gymnasium zat en de hele Nederlandse literatuur begon te verslinden, ook te kunnen ontlenen aan de nog steeds bestaande locaties die in het boek een rol spelen. Om de hoek van mijn ouderlijk huis in Leiden, op nog geen steenworp afstand, bevond zich namelijk de Zoeterwoudse Singel 74, het pand waar Osewoudt tijdens de oorlog filmrolletjes had staan ontwikkelen en halsoverkop had moeten vluchten voor de Duitsers. Ik woonde om de hoek bij de donkere kamer van Damocles! Het zijn van die dingen die eigenlijk niets betekenen, maar die me desondanks het gevoel gaven een speciale band te hebben met dit boek. Veel later is dat, gek genoeg, nog een keer gebeurd. Toen ik drie jaar geleden bezig was iets uit te zoeken in het Nederlands Fotoarchief in Rotterdam, werd daar net een contactvel van de fotograaf Ed van der Elsken gevonden met onbekende foto's van Hermans. Het verbluffende van die foto was dat Hermans, terwijl hij allerlei malle poses aannam, gekleed was in een SS-uniform. Enig speurwerk leidde tot de conclusie dat Van der Elsken die foto's bij Hermans thuis had gemaakt voor "Als twee druppels water", Fonds Rademakers' verfilming van "De donkere kamer van Damocles". In de film wordt een van de foto's uit de zak van de vermoorde Jeugdstormleidster gevist. Met de vondst van dit filmrolletje werd in mijn fantasie Hermans' spel met de dubbelgangers, met Osewoudt en Dorbeck die zich als positieve en negatieve afdruk tot elkaar verhouden, nog eens verdubbeld. Het is niet ondenkbaar dat zich in de toekomst nog meer van dit soort dingen zullen voordoen. Zeker is het dat Hermans mij "De donkere kamer" in één klap voor de literatuur heeft gewonnen en voor altijd heeft doen duizelen.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Dagblad van het Noorden

Publicatiedatum

14-03-1959

Recensent

Johan van der Woude

Recensietitel

De donkere kamer van Damocles

Taal

Nederlands

Tijdens de boekenweek hebben twee Zuidnederlandse schrijvers: André Demedts en Hubert Lampo, en drie Noordnederlandse: Carel Dinaux, Adriaan van der Veen en ik voor de AVRO@microfoon tamelijk vluchtig gediscussieerd over wat o.i. de beste roman van het jaar 1958 zou zijn. Wij vonden het allen een hachelijke vraag, de produktie is te groot om er in zijn geheel kennis van te kunnen nemen, en wij bepaalden ons dus tot een persoonlijke voorkeur uit datgene wat we kenden. Enige overeenstemming was er toch. Over de kleine oorlogsroman van de Vlaming Georges Hebbelinck, getiteld "Het Meisje in de Kelder", dat ik op deze plaats besproken heb; over het boek van Josepha Mendels, "Heimwee naar Haarlem"; over Simon Vestdijks laatste deel van de Slingeland-trilogie, waarover ik de vorige maal voor u schreef; over de roman van Pierre H. Dubois, "In staat van Beschuldiging", en die van W.F. Hermans, "De donkere Kamer van Damocles". Lampo merkte o.a. op, dat Vestdijk eigenlijk hors concours is, omdat hij bij iedere gelegenheid en in vrijwel elk genre boven anderen uitsteekt, maar ik ben niet zo verrukt van zijn Slingelandtiana, die naar mijn gevoel te wijldopig geworden is; misschien ligt dat wel aan de vorm van de trilogie. Virtuoso, intelligent, nu eens humoristisch, dan weer langdradig, met enkele hoogtepunten: in het eerste deel het slot, in het derde de beschrijvingen van het berglandschap. Deze variant op het vriendschapsmotief heeft voor mij niet voldoende draagwijdte. Het boek van Pierre H. Dubois is veel indringender geschreven, geladener, behandelt het ingrijpender motief van de zelfvernietiging als de consequentie van predispositie en levenshouding. Ik zal hierop binnenkort uitvoeriger terugkomen. Josepha Mendels' "Heimwee naar Haarlem" staat verre boven het boek van de Vlaming Louis-Paul Boon, "De Paradijsvogel", waarin deze sterk sociaal geïnteresseerde, van huis uit naturalistische auteur in retoriek, pathos en symboliek is vastgelopen. Van de boeken die ik de laatste tijd las, heeft Hermans' Donkere Kamer mij verreweg het meest getroffen. Van der Veen en ik waren de mening toegedaan, dat het verre uitsteekt boven ander werk dat genoemd werd, en eigenlijk geen discussie toelaat.

Hermans' omvangrijk boek speelt zich in de oorlogsjaren in ons land af. De hoofdpersoon is een miezerig mannetje, Henri Osewoudt, die op aanstichten en op bevel van een Nederlands officier, die voorgeeft Dorbeck te heten, alleszins actief in het verzet wordt en op summiere aanwijzingen o.a. verschillende lieden uit de weg ruimt. Hij wordt opgepakt, onder tamelijk geheimzinnige omstandigheden weer bevrijd en ontkomt in het laatst van de oorlog in verpleegsterskostuum naar het reeds bevrijde zuiden, waar hij door zijn landgenoten wordt gevangen genomen, beschuldigd van collaboratie met de vijand. De enige op wie hij zich beroepen kan om zijn onschuld te bewijzen is genoemde Dorbeck, die echter spoorloos verdwenen blijft, en mét hem alle aanwijzingen die de beschuldiging zouden kunnen ontzenuwen. Als Osewoudt tenslotte wanhopig ontsnapt wordt hij op de vlucht doodgeschoten.

Dit is de hoogst summiere inhoud van het verhaal, dat rijk aan gebeurtenissen is, en dat, om te beginnen, een voortreffelijk beeld geeft van de dilettant in het verzet, de bruikbare, maar onpersoonlijke medeplichtige, die zonder bedenken en zonder scrupules bevelen uitvoert. Hermans geeft daarin een veel beter, genuanceerder, veel dieper reikend beeld van de geestesgesteldheid in het wereldje van dilettantische opstandigen, dan b.v. Nagel in zijn "Volg het spoor Terug", of Theun de Vries in zijn boek "Het Meisje met het rode Haar", over de communistische partizane Hannie Schaft. Hermans heeft zich bovendien een moeilijker opgave gesteld dan Nagel of de Vries. Het ging hem niet om de realiteit, om feiten en gebeurtenissen, maar om het merkwaardige verschijnsel van de omkering van de realiteit in iets dat niet meer achterhaalbaar is, niet te bewijzen valt en derhalve niet heeft bestaan, niet heeft plaats gevonden.

Het hoofdmotief is op romantische wijze eerder gebruikt door Edgar Allen Poe in zijn verhaal "William Wilson", door E.T.A. Hoffmann in zijn roman "Elixire des Teufels". De dubbele persoonlijkheid, de identificatie van de een met een ander, de samensmelting, het dubbelbeeld. Henri Osewoudt is een miezerig mannetje, met een neusje, samengeknepen ogen, bolle wangen en wit, zijdeachtig haar; hij heeft geen baardgroei. Dorbeck blijkt zijn evenbeeld, maar dan in het positieve. Hij is de man die Osewoudt graag zou hebben willen zijn.

Hieraan ligt de behoefte van ieder mens ten grondslag, zich te verwerkelijken. Wanneer iemand als Osewoudt dit slechts kan door middel van identificatie, is het onvermijdelijk dat de man die hem tot daden dwingt ook degenen wordt die hem naar de dood stuurt, want Osewoudt gaat op bevel van Dorbeck in verpleegstersuniform naar het bevrijde stuk van ons land, waar hij wordt gegrepen, naar de zelfvernietiging. De wereld stort voor hem ineen wanneer de ander zich niet meer, op welke wijze ook, manifesteert. Zoals de werkelijkheid van zijn daden in het verzet aangetast wordt, ja, niet meer schijnt te bestaan wanneer Osewoudt haar niet afwijzen kan. En dit kan hij tenslotte alleen door Dorbeck, die de auctor intellectualis is geweest van alles wat hij deed.

Dit is het fascinerendste van het werk. Niet de avonturen, zelfs niet de relatie tussen Osewoudt en Dorbeck, noch de metamorfose die in deze man plaatsgrijpt wanneer hij onder de invloed van die ander boven zichzelf uitstijgt. Het fascinerende is de omkering van de realiteit in iets dat niet heeft bestaan. En ook daarin is het boek ingenieus gecomponeerd, want hoe waarschijnlijk het bestaan van Dorbeck ook is, hij zou evengoed niet kunnen bestaan. Hoe waarschijnlijk al die daden van Osewoudt ook zijn, wie kan zeggen of zij werkelijk zijn gebeurd, of niet alles in zijn verbeelding is geschied en een ongunstig lot die verbeelding in de ogen van anderen tot een realiteit heeft gemaakt, tot hun realiteit, die in Osewoudt wel de collaborateur moet zien?

Dit probleem gaat verre uit boven zoiets simpels als verzet tegen onderdrukking, of van de identificatie met een wensbeeld; het heeft iets te maken met de existentie. Met de in ieder smeulende twijfel over waarheid en leugen, en of er wel zoiets als een werkelijkheid bestaat. Een zorgvuldig lezer zal zeggen, dat het allemaal wel zo moet zijn gebeurd als Osewoudt zegt, hij belééft het immers; maar aan het eind van het boek raakt hij het onbehaaglijk gevoel niet kwijt, dat het evengoed níét zo kan zijn. Men leze er Pirandello's werk maar eens op na. Ik vind het een grandioos boek, dat in Hermans' werk de ereplaats inneemt. Door zijn compositie en stijl, de gevarieerdheid en de luciditeit waarmee het onderwerp behandeld werd, door de probleemstelling. Tenslotte door de draagwijdte van het conflict tussen zijn en niet-zijn, tussen realiteit en irrealiteit, tussen de animale drang zich te bevestigen, ook wanneer de mogelijkheden daartoe niet aanwezig zijn. Tussen zelfbevestiging en zelfvernietiging.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Vrij Nederland

Publicatiedatum

13-12-1958

Recensent

J.J. Oversteegen

Recensietitel

De donkere kamer van Damocles : Hoogtepunt in werk van W.F. Hermans een eigen wereld en een eigen taal

Taal

Nederlands

De laatste jaren heeft Hermans van de meeste critici niet veel goeds te horen gekregen. Het is hier niet de plaats om tegen de oppervlakkige behandeling van bij voorbeeld De god denkbaar protest aan te tekenen; ik wil alleen vaststellen dat ook het boek een symptoom was van beweging, van ontwikkeling. Het voorlopige hoogtepunt in die ontwikkeling is ongetwijfeld de zojuist bij Van Oorschot verschenen roman De donkere kamer van Damocles. Zozeer vult dit nieuwe boek de ruimte op die Hermans in vorig werk geschapen had, dat men achteraf geneigd is al dat oudere werk te beschouwen als "voorstudie" - een gezichtsbedrog dat maar één ding bewijst: het uitzonderlijke niveau van De donkere kamer van Damocles.

Eerst een korte samenvatting van de inhoud: Henri Osewoudt komt, nadat zijn moeder in een vlaag van waanzin haar man heeft vermoord, in huis bij een oom (een soort Pangloss, die niets leert van de gruwelen waar hij het slachtoffer van wordt). Van de eerste dag af slaapt de jongen met zijn nichtje Ria: later trouwt hij met haar, al is ze lelijk.

Als de oorlog uitbreekt ontmoet Osewoudt een zekere Dorbeck, die sprekend op hem lijkt, maar dan "als het positief van een foto op het negatief". In opdracht van Dorbeck gaat Osewoudt verzetswerk doen. Hij helpt een Engelse agente en pleegt enkele moorden, tot hij dan tenslotte terecht komt in het verzetscentrum van een zekere Labare, vermomd en onder valse naam. Zijn moeder en zijn vrouw zijn gearresteerd. Osewoudt heeft een verhouding met het joodse meisje Marianne.

Ten slotte wordt hij opgepakt, gemarteld, beschuldigd van allerlei dingen die hij niet gedaan heeft, bevrijd (door wie weet hij niet), en weer gearresteerd, ditmaal tezamen met alle inwoners van het huis van Labare. Iedereen komt om, ook de Engelse agente en Osewoudts moeder. Alleen Osewoudt, Ria (die hem verraden schijnt te hebben) en Marianne leven nog - én Dorbeck. De SD'er Ebernuss beloofd Osewoudt de vrijheid als hij hem met Dorbeck in contact brengt. Dit gebeurt, maar op bevel van Dorbeck vergiftigt Osewoudt de SD'er en vlucht in verpleegsterskostuum naar het bevrijde zuiden. Onderweg vermoordt hij zijn vrouw en een Duitse officier die hem lastig valt. In Breda wordt Osewoudt onmiddellijk gearresteerd: zijn portret heeft al maandenlang in de verzetsbladen gestaan, hij gaat door voor een gevaarlijke Duitse agent. Eerst de Engelse, dan de Nederlandse politie beschuldigen hem van verraad van allen die in zijn omgeving in Duitse handen zijn geraakt. Alleen Dorbeck kan hem helpen, Dorbeck en misschien Marianne. Maar Dorbeck blijkt onvindbaar, en Marianne, die een dood kind van hem ter wereld heeft gebracht, is na de oorlog naar Israël gegaan en beantwoordt zijn brieven niet. Als hij in een donker kamer (de titel) eindelijk de kans krijgt een filmpje te ontwikkelen, waarmee het bestaan van Dorbeck bewezen zal worden, komt alleen een foto van Osewoudt en Ebernuss te voorschijn. Een foto van Dorbeck is er niet, of juist die foto is mislukt. Osewoudt loopt in wanhoop de gevangenis uit en wordt door een wachtpost met een stengun doodgeschoten. Als een hond sterft hij.

Wie bekend is met het andere werk van Hermans, zal in deze oppervlakkige samenvatting al enkele van zijn kernmotieven ontdekken: de identiteitswisseling, de verhouding met zijn nichtje Ria ("die altijd al een broertje had willen hebben"); de tijdelijkheid van het samen zijn met Marianne; het vergeefse zoeken naar Dorbeck, dat herinnert aan de documenten van Denkbaar, aan Lotti Fuerscheim ect. Nooit vinden de hoofdfiguren van Hermans hun Dorbeck, hun Marianne verliezen ze altijd. Fysiek afstotend of erfelijk belast zijn velen in zijn werk.

Zonder een diepere samenhang, echter, betekenen deze motieven niets, en juist dat verband is ontoegankelijk voor de literaire criticus, die nu eenmaal geen psycholoog en zeker geen psychiater is. Algemene motieven van een schrijver gaan de recensent slecht aan, voor zover zij bepaalde eigenschappen van het besproken boek verklaren, zoals dat het geval is met de geladenheid van schijnbaar toevallige zinnestjes als : "Wie heet nog zoals hij heet?" en "Iedereen die met mij in

contact komt vliegt er in" uit De donkere kamer van Damocles. Doel blijft dus de behandeling van een concreet object en de verklaring van de eigenschappen ervan voor de lezer, binnen de grenzen door dat object zelf gesteld worden.

Alles is misverstand.

In De Préambule van zijn novellenbundel Paranoia schrijft Hermans, dat er maar  en woord is dat werkelijk iets betekent: chaos. Voor de rest scheidt de taal slechts een schijn-orde. Onder deze omstandigheden kan het bestaan dat iemand zich zelf tegenkomt maar niet herkent of een ander ontmoet en meent zichzelf te herkennen. en verder: wanneer in het dagelijks leven iemand er voortdurend op bedacht is van anderen alles te kunnen ondervinden wanneer men doet alsof men trouw is en vertrouwd doet men alleen om te laten kijken dat men weet hoe het leven geleefd moet worden. De enkelen (binnenskamers zeer velen) die deze houding missen, die zich bezitten door achterdocht en wanen, verkeren alleen maar in de positie, dat zij kunnen inzien, waarom het ene gebeuren zou en het andere niet, waarom het ene feit bestaat en het andere een hallucinatie - Nergens, geloof ik, heeft Hermans zich zo expliciet uitgelaten over zijn visie op het bestaan als in deze Préambule, en nergens heeft hij aan die visie zo compleet weergegeven als in De donkere kamer van Damocles. Alles breekt in dit boek stuk op een misverstand van woorden. Iedereen geeft een andere interpretatie van Osewoudts daden, maar altijd zo dat hij er het slachtoffer van wordt. Vooral van de dingen die hij niet gedaan heeft, krijgt hij de schuld, of hij voorzichtig is of juist niet - achteraf blijkt het altijd verkeerd geweest te zijn. De constructie van De donkere kamer van Damocles is zeker niet in de laatste plaats gericht op het opheffen van het aanwijsbaar onderscheid tussen werkelijkheid en hallucinatie. Eerst ziet de lezer de gebeurtenissen zoals ze door Osewoudt geleefd worden, daarna volgt de interpretatie ervan door de Duitse politie, dan die van de Engelsen en Nederlanders, die hem verhoren. Zij geloven zelfs niet in het bestaan van Dorbeck, en daarmee maken ze alle daden van Osewoudt tot misdadig. Ten slotte komt een psychiater Osewoudt verzekeren dat Dorbeck een hallucinatie van hem is geweest. Wat de psychiater zegt is redelijk, want niet afwijkend van de formulea die wij plegen te gebruiken. Osewoudts moeder hallucineerde immers ook? En Osewoudt herkent mensen die hij helemaal niet kan herkennen omdat zij elders zijn. Dorbeck treedt bovendien steeds in schemersituaties (letterlijk) op.- Het zou dus kunnen.... Maar het doet er niet toe of het kan. Een brave arts zegt tegen de "verpleegster" Osewoudt, als deze zich als man bekendmaakt, dat "zij" door overspanning terugvalt in een oud verlangen: man te zijn. Wie herkent deze redenering niet? Alleen omdat de lezer bepaalde feiten kent, weet hij dat de dokter onzin uitkraamt. Maar wat is, van Osewoudt uit gezien, het verschil tussen deze onzin en de argumentatie van de psychiater, tussen die medische wijsheden en de interpretaties die alle politiemannen van Osewoudts daden geven? Er is geen waarheid, zelfs geen werkelijkheid; er is alleen het beleven van wat gebeurt - als feit of als hallucinatie, dat maakt geen verschil. De wereld van De donkere kamer van damocles is een gesloten wereld, waarbinnen alles mogelijk is. Een gesprek tussen Osewoudt en een pater in de gevangenis (de interpretatie op metafysisch plan!) is niet diepzinniger dan de simpele verklaring die Osewoudt zelf van zijn wederwaardigheden geeft: "Alles komt door mijn uiterlijk" Voor Osewoudt is wat de pater zegt zelfs de taal van een ander diersoort, terwijl het voor hem een onweerlegbaar feit is, dat hij "maudit" is.

Gebeurende symbolen.

Een moment heeft de lezer het gevoel, dat de schrijver zelf zijn hoofdfiguur "de waarheid komt zeggen": als een jonge SS'er bij Osewoudt neerknielt en hem een gruwelijk perspectief van de mens en zijn toekomst ontvouwt.

Voorspellingen komen meer voor in het werk van Hermans. Zo vertelt de grootmoeder in De tranen der Acacia's aan Arthur Muttah welke verschrikkingen hem te wachten staan. In De donkere kamer van Damocles is het een onbekende Duitse officier die de waarheid over Osewoudt en zijn komende lotgevallen droomt. Maar het is niet wat wij gewoonlijk waarheid noemen, het is de waarheid van het symbool. En symbolen zijn bij Hermans natuurlijk niet objectief, abstracties   la Freud, het zijn eerder gebeurtenissen, dan interpretaties, eerder feiten dan beelden. Een goed voorbeeld van Hermans-symboliek is de persoonsverdubbeling Osewoudt - Dorbeck. Dorbeck is om een "objectief" woord even te gebruiken en meteen weer te laten vallen, het superego van Osewoudt, maar hij bestaat, althans voor Osewoudt. Dergelijke gebeurende symbolen kan men ook in details terugvinden. Osewoudt heeft geen baardgroei, Dorbeck w el: hij is de verantwoordelijke, met de tekenen van "volwassenheid". De paranoide Osewoudt (weer een abstracte term die Hermans niet gebruikt) ziet in een bioscoop zijn eigen portret op het doek: hij wordt gezocht! Binnen de hermetisch gesloten wereld, die geschapen wordt door de verwantschap van dergelijke gebeurende symbolen, met "hallucinaties", bestaat tijd evenmin als objectieve waarheid. Vandaar de voorspellende dromen. Vandaar ook de werking van geniale vondsten als de

obsederend-letterlijk terugkerende beschrijving van een prent met aangeklede apen, die zijn lugubere rol pas veel later onthult: bij de catastrofale Duitse inval in het huis van Labare staat het licht van een schijnwerper er star op gericht. Een soort vóór-echo waarvan de betekenis de lezer treft als een schot.

Geen oorlogsroman.

Wie schrijft, systematiseert en brengt verkortingen aan. Het gaat er maar om met hoeveel overtuigingskracht de schrijver zijn wereld aan de lezer weet op te leggen. Hermans zou daarbij zeker veel minder trefzeker zijn als hij de voor de lezer controleerbare feiten niet zo knap wist te hanteren. De donker kamer van Damocles een oorlogsboek noemen is wartaal spreken, maar het is een boek met de oorlog als decor, en daar heeft Hermans de consequenties van aanvaard. Tot in schijnbaar onbelangrijke details wordt de lezer steeds weer getroffen door de authenticiteit van de voorstelling (het rookverbod in de bioscopen bij voorbeeld, dat een rol speelt bij een Duits verhoor: de voorbeelden liggen verder voor het grijpen). Zelfs de waanzin van het hele geval-Osewoudt is op zichzelf niet onmogelijk. Het Engelandspiel was niet minder waanzinnig.

Voor het overige moet men De donkere kamer van Damocles lijnrecht stellen tegenover een boek als Charles' "Volg het spoor terug". Charles gebruikte de oorlog om zijn eigen "waarheden" uit te spreken. Hermans had hem nodig als passend decor voor zijn hoofdfiguur. Een gesloten wereld waarbinnen alles mogelijk is, waarin iedereen ieder ander wantrouwt, een wereld van ter dood veroordeelden - dat is de oorlog, en dat is de wereld van Hermans. dromen over de bevrijding spelen in zijn boek geen rol: de Partij van de Arbeid komt er niet in voor, of het moest zijn in het plannetje van Osewoudt om zijn sigarenwinkel in Voorschoten een nieuwe naam te geven. In een zó inspirerende mate sloten blijkbaar de oorlogsfeiten aan bij de denkwereld van Hermans, dat hij in dit 400 pagina's tellende boek het gespannen, rukkende tempo heeft weten vol te houden dat zijn beste novellen kenmerkt. Er staat, zoals dat heet, geen woord te veel in De donkere kamer van Damocles. Of toch, een heel enkele keer is Hermans iets meer expliciet, iets tegemoetkomender tegenover de slechte lezers dan strikt noodzakelijk is (p. 125. "een Daad, met hoofdletters!") Een ander bezwaar dat ik voelde wat het te kluchtige verkorten van sommige bijfiguren. Maar dergelijke dingen zijn tenslotte onvermijdelijk. Niemand vindt alles in het boek van een schrijver precies zoals het moet. Belangrijker is verder dat de schoolmeesterachtigheden, die in vroeger werk van Hermans soms storen (vooral in het polemiseren tegen moraliseren), hier verdwenen is, of beter opgevangen in schitterende terzijdes???????? door kan een bijfiguur als Labare de schrijver een onthullende uitspraak als : "Maar nergens ter wereld komt aan het licht als in een donkere kamer. Nu moet je niet denken dat je er wat te maken hebt, met de dingen die hier het licht komen, als je maar zorgt dat het gebeurt." Het lijkt haast een commentaar op de titel van het boek.

Een conclusie is overbodig. De comp????????die op een volkomen spontane wijze Hermans is staat stelt tot het minstens eenmaal interpreteren van dezelfde wijsheid, zonder dat de continuïteit verloren gaat (alles gebeurt ten slotte toch met het leven van Osewoudt) - zo iets ligt maar binnen het bereik van een schrijver. De Hermans van De donkere kamer van Damocles is een van die weinigen die de lezer het gevoel geven dat hij kennismaakt met (wat niet wil zeggen: doordringt tot) een volstrekt authentieke wereld, en met een taal die schijnt te gehoorzamen aan eigen wetten van syntaxis en betekenis. In die potentie???????? in ons land slechts zelden voorgekomen. Ik denk nu aan "Max Havelaar", "Het land van herkomst", en enkele hoogtepunten van werk van Vestdijk: Deze vergelijking heeft geen betrekking op het niveau van De donkere kamer van Damocles. Waardeoordelen hebben geen vat op tijdswerk. Van de naoorlogse schrijvers van ons land houdt naar mijn smaak ????????? en Van het Reve het naast Hermans????????.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Algemeen Dagblad

Publicatiedatum

21-05-1959

Recensent**Recensietitel**

De donkere kamer van Damocles : verschrikkelijke, maar boeiende roman

Taal

Nederlands

WILLEM FREDERIK HERMANS

DE op 1 september 1921 te Amsterdam geboren dichter en romanschrijver W. F. Hermans publiceerde twee jaar na de oorlog voor het eerst fragmenten van een roman (Conserve) in het tijdschrift Criterium, waarvan hij toen redacteur was. In datzelfde jaar verscheen ook zijn dichtbundel Hypnodrome.

Daarna kwamen de gedichtenbundel Horror Coeli (1948), de romans Tranen der Acacia's (1948), Ik heb altijd gelijk (1951) en De god denkbaar de god (1957).

Onmiddellijk liet de jonge schrijver - die van professie geoloog is - zich kennen als een door de literatuur bezetene, die schreef omdat hij het niet laten kon. Onmiddellijk ook werd zijn werk door velen vurig bewonderd en door vele anderen even fel verafschuwd.

Zeer bewust hield Hermans zich afzijdig van de officiële literatuur, weigerde hem teogekend officiële prijzen en trok zich niets aan van lofprijzing of kritiek. Men noemde hem luidruchtig, moedwillig pervers en beledigend (Zijn roman Ik heb altijd gelijk bracht hem voor de rechter op beschuldiging van belediging van het katholieke volksdeel), verbitterd en cynisch.

Zelf schreef hij: "'k Ben nog geen dertig jaar en schrei Ik snik: Waarom vernielen jullie mij....

En hij schreef verder aan zijn romans over mensenlevens, die vernieuwd worden door het leven zelf. Omdat achter schijnbaar cynisme en levenshaat ook steeds hartstochtelijke levensliefde in die romans voelbaar is, groeide de kring van lezers, van bewonderaars en van mensen die zich ontsteld afvragen, of het leven werkelijk zo wreed kan zijn als Hermans het beschrijft.

WILLEM FREDERIK HERMANS schreef een nieuwe roman, die De donkere kamer van Damocles heeft. (Uitgave G. A. van Oorschot, Amsterdam). De titel verraadt al onmiddellijk, dat de inhoud van de roman even somber en verschrikkelijk is als de vroegere romans van de nog betrekkelijk jonge schrijver.

De inhoud blijkt dan ook een relaas van een verschrikkelijk leven vol weerzinwekkende gebeurtenissen: Een twaalfjarig jongetje komt ussende middag uit school. Voor de sigarenwinkel van zijn ouders is een oploop van mensen. In een vlaag van waanzin heeft de moeder van het jongetje, Henri Osewoudt, haar man vermoord.

De kleine Henri wordt door een oom meegenomen naar Amsterdam.

Die oom is een kleine middenstander, die zich meer bezighoudt met half-gare sociologische theorieën dan met zijn zaak en zijn gezin. Henri - die zich in alles de mindere voelt van de jongens van zijn leeftijd - valt in de handen van zijn lelijke en veel oudere nichtje Ria, die hem verleidt.

Heel jong trouwt hij met dat nichtje en gaat terug naar zijn geboorteplaats, waar hij de sigarenwinkel van zijn moeder overneemt.

BEZETTINGSJAREN

DAN KOMT de oorlog. Een Nederlands officier, een zekere Dorbeck, verschijnt in het winkeltje en geeft er wat foto-negatieven af om dit te laten ontwikkelen. Dorbeck, die sprekend op Henri lijkt, duikt in de bezettingsjaren telkens maar heekl even op. Dan geeft hij de jonge sigarenwinkelier opdrachten voor verzet tegen de Duitsers.

Henri, die in Dorbeck zichzelf geïdealiseerd herkent, volgt slaafs diens opdrachten. Hij verricht koeriersdiensten, helpt uit Engeland overgekomen verzetsmensen en doodt een aantal Duitsers.

Verschillende keren raakt hij in Duitse gevangenschap, maar wordt bevrijd of ontvlucht en gaat dor met het verzetswerk. Waarom? Alleen omdat de geheimzinnige Dorbeck hem er de opdrachten voor geeft! In een onderduikperiode wordt hij verliefd op het Joodse meisje Marianne, met wie hij een verhouding aanknoopt.

Als dat meisje een kind van hem verwacht en in een ziekenhuis terecht komt, moet Henri weer voor Dorbeck aan het werk. Opnieuw raakt hij gevangen, clucht, vermoordt een S.S.-officier, en na eerst zijn eigen vrouw, die een verhouding met een N.S.B.-er heeft, koelbloedig te hebben vermoord steekt hij de rivieren over en komt in het bevrijde Brabant. Noch Dorbeck, noch Marianne ziet hij ooit terug.

GEVANGENSCHAP

DAAR IS ZIJN NAAM en signalement al bekend, niet als die van een verzetsstrijder, maar als die van een Duitse spion. Nu raakt hij in Nederlandse gevangenschap. Alleen Dorbeck kan zijn onschuld bewijzen. Maar Dorbeck blijkt onvindbaar. Niemand gelooft Osewoudt. Bij een ontvluchtingspoging wordt hij neergeschoten.

Dit somber relaas van een mislukt leven vertelt Hermans in zijn roman van ruim vierhonderd bladzijden. Wij hebben slechts enkele gebeurtenissen opgesomd uit de reeks van schijnbaar immorele daden van Osewoudt, de jongeman die door zijn milieu en door de omstandigheden niet zichzelf kon zijn.

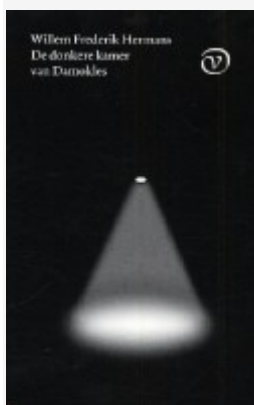
Bij het lezen raakt men geboeid en volgt ademloos het levensverhaal van een mens, wiens onmannelijke persoonlijkheid en wiens daden weerzin wekken, maar voor wie onder het lezen soms bewondering groeit en tenslotte medelijden blijft, omdat hij niet op kan tegen het leven rondom zich.

"Wij leven meer in de tijd van het concentratiekamp dan van de atoombom", heeft Hermans eens gezegd. Daarmee drukt hij zijn persoonlijke weerzin uit tegen het leven, zoals de mensen dat hebben gemaakt en herhaalde hij op zijn manier wat Sartre wilde suggereren, toen hij een der figuren uit Huis Clos liet zeggen: "De hel, dat zijn de anderen." Osewoudt ging onder in het leven door zijn eigen persoonlijkheid, die geen persoonlijkheid was, maar een door een onbekende (misschien was het wel een drogbeeld?) geleide ledepop. Maar meer nog ging hij ten onder aan de wreedheid en het onbegrip van de zoveel sterkeren in zijn omgeving.

BLIJVEN LEVEN

DE PESSIMIST, die Hermans is heeft met De donkere kamer van Damocles zijn persoonlijke, sombere visie op het leven en op de mensen uitgesproken. Hij deed dit op meesterlijke wijze in een verhaal, waarin daden en gebeurtenissen niet volgen uit getheoretiseer van de schrijver, maar waarin die daden en gebeurtenissen door de voortreffelijke en adembenemende manier, waarop zij zijn verteld de lezer urenlang bezighouden om hem daarna tot nadenken te dwingen.

Het is alsof Hermans zelf tot zijn lezers roept, als hij de pater van het concentratiekamp tot de stervende Osewoudt laat zeggen: "Je moet blijven leven Osewoudt. Als Dorbeck gevonden moet worden, dan moet je hem zelf zoeken, want niemand anders zoekt hem voor jou. Osewoudt, je moet blijven leven!"

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Algemeen Handelsblad

Publicatiedatum

21-02-1959

Recensent

Ben Stroman

Recensietitel

De onwaardige held als stuk van overtuiging voor het immoralisme : inhalen verboden : wanhoop en sterf

Taal

Nederlands

OP een dag komt de twaalfjarige Henri Osewoudt uit school naar huis en dan is er een ophop voor de sigarenwinkel van zijn vader in het dorp Voorschoten. De drogist Turlings vangt het kind op. Het kan niet naar huis, er is een ongeluk gebeurd. Henri's moeder heeft in een vlieg van waanzin zijn vader vermoord. Men poogt het verschrikkelijke voor het kind te verbergen, maar Henri begrijpt precies wat er gebeurd is. Oom Bart neemt Henri mee naar Amsterdam, waar hij zijn opvoeding op zich neemt: Henri zal naar de H.B.S. gaan en daarna studeren. Het lelijke negentienjarige nichtje Ria wijdt Henri in in de geheimen van de liefde.

Met meisjes gaat de jongen niet om, de meisjes schuwen hem, een net ondermaatse jongen, afgekeurd voor de militaire dienst; een jongen met een baardeloos meisjesgezicht, maar die zijn gebrek aan mannelijk voorkomen compenseert met judo-lessen. Als Henri achttien jaar is trouwt hij met Ria, trekt met haar in de ouderlijke sigarenwinkel te Voorschoten en zij nemen Osewoudts moeder, die uit het gesticht is ontslagen, bij zich in huis. Zes dagen daarna valt Hitler Polen binnen en mei daaropvolgend is Nederland in oorlog. Op de eerste oorlogsdag komt luitenant Dorbeck bij Osewoudt foto's ter ontwikkeling aanbieden en van dat ogenblik af is Osewoudt op geheimzinnige, onnaspeurbare wijze bij het verzet betrokken. In opdracht van Dorbeck liquideert Osewoudt verscheidene landverraders, hij werkt met valse papieren, treedt op als lid van de Duitse politie. Door zijn handelingen vallen lieden in handen van de Duitsers. Alles wat Osewoudt onderneemt gebeurt op initiatief van Dorbeck. En Dorbeck is zijn dubbelganger, hij heeft zwart haar en Osewoudt is blond maar zijn haar wordt geverfd en zijn signalement gewijzigd. Osewoudt wordt gearresteerd door de Duitsers; hij wordt uit gevangenschap bevrijd; als verpleegster verkleed steekt hij en passant zijn met een N.S.B.-er hertrouwde ex-vrouw Ria neer in het Voorschotense sigarenwinkeltje. Als verpleegster vermomd trekt hij de rivieren over naar het bevrijde Nederlandse gebied, waar hij prompt wordt gearresteerd als de gevaarlijkste spion, de misdadigste verrader, die in bezet gebied tal van goede vaderlanders in handen van de nazi's heeft gespeeld. Er wordt een uitvoerige instructie gevoerd, maar het vooronderzoek leidt tot niets, dat Osewoudt verhaal over zijn formidabele verzetsdaden zelfs maar waarschijnlijk kan maken. Bovenal: Dorbeck blijft onvindbaar; de psychiater, die Henri's moeder heeft behandeld, oordeelt, dat Dorbeck niet anders is geweest dan de personificatie van bepaalde strevingen in Osewoudts ziel. Maar Osewoudt houdt vol dat Dorbeck werkelijk heeft bestaan, wellicht nog bestaat en dat hij in opdracht van Dorbeck heeft gehandeld. Op zijn vlucht uit een kamp waar hij als politiek delinquent gedetineerd is, wordt Osewoudt door bewakers doodgeschoten.

DIT is in zeer grove trekken de feitelijke inhoud van de nieuwe roman van Willem Frederik Hermans. De donkere kamer van Damocles, uitgegeven door G. A. van Oorschot, Amsterdam (f 9,90). Een boek, zo meeslepend als een avonturenroman, zo spannend als - detective-verhaal, intelligent en tegelijkertijd met een brutaliserende nonchalance geschreven. De feiten laten de lezer niet los, hij wordt onweerstaanbaar meegesleurd door de gebeurtenissen, die het leven van de onvolwaardige verzetsheld bepalen. Als het verhaal ten einde is en Osewoudt doorzeefd met kogelwonden in de armen van pater Beer is gestorven, vraagt men zich af wat men heeft gelezen. Een psychologische roman? Een ideeën-roman? Of een Lord Lister-verhaal, gruwelijker dan zulke stuiversromans, want met onbetwistbaar meesterschap geschreven? Is de onvindbare Dorbeck niet anders dan de in Osewoudts brein bestaande personificatie van zijn streven naar een volwaardige held? Hermans suggereert dat slechts bij monde van de psychiater.

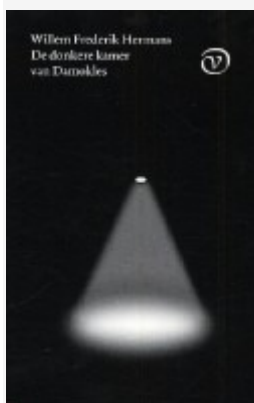
In zijn roman treedt Dorbeck zo reeel op, dat van een afsplitsing van de figuur Osewoudt geen sprake meer is. Ten hoogste vereenzelvigd Osewoudt zich met deze figuur, hij zou willen zijn als Dorbeck. Als men zich heeft laten meeslepen - en dat gebeurt onweerstaanbaar, geparalyseerd

zoals men zonder weerstand een ongeluk kan zien gebeuren - blijft de indruk achter, dat men een ideeen-roman in de vermomming van een avonturenroman heeft gelezen. En dan overheerst de gedachte, dat dit een van de knapste romans is, welke de laatste tijd in ons land zijn geschreven. Maar evenzeer de meest perfide roman.

PERFIDE allereerst, omdat de bezettingstijd als norm voor "het leven", voor "de wereld" wordt genomen. Een tijd, waarin de normen verschoven zijn, waarin de werkelijkheid absurde vormen aanneemt, waarin moorden heldendaden kunnen zijn. En alle heldendaden, die de verzetsheld Osewoudt verricht, blijven moorden, omdat zij door geen enkele rechtvaardiging worden verantwoord. Toch kan niet gezegd worden, dat dit boek een ontluistering van het verzet is. Hermans heeft zijn verhaal in de bezettingstijd gesitueerd, ten einde zijn levensbeschouwing vorm te kunnen geven. En die levensbeschouwing is moedwillig cynisch, moedwillig negatief. Juist die moedwil, het opzettelijke maakt dit boek tot een weerzinwekkend produkt. In de dagen dat men de kunst om de kunst huldigde, als weerstand tegen de moraliserende kunstuitingen van brave ethici, zou dit werk als een meesterstuk zijn gewaardeerd. Maar thans wordt een roman als deze zozeer gedragen door levensbeschouwelijke elementen, dat de theorie van het "art pour l'art" geen opgeld meer doet. Dit is de kristallisatie van het immoralisme, de uitdrukking van de waardoosheid van alles wat ten onrechte - naar Hermans' inzicht - als levenswaarden wordt beschouwd.

IN bezet Nederland, in een totalitaire maatschappij wordt Osewoudt vervolgd. In bevrijd Nederland, in een democratische maatschappij is hij even staatsgevaarlijk. Hij kan zijn status van verzetsheld niet waar maken. En Hermans heeft zijn nihilistische visie niet kunnen, niet durven of niet willen doordenken. In dat geval zou hij Osewoudt in een rechtsstaat, zij het dan door een bijzonder gerechtshof, ter dood hebben laten veroordelen en executeren. Nu laat hij hem op de vlucht neerschieten en hij is van het probleem Osewoudt verlost. Osewoudt, die de existentialistische keuze afwijst (pag. 386), zo goed als de christelijke genade (pag. 391). Een zeventienjarige S.S.-er predikt met "n beroep op Shakespeare en Dostojewski de ware levensopvatting. Hij gelooft niet in de S.S. en het duizendjarig rijk, hij gelooft, dat de moraal niets anders is dan een werkhypothese van tijdelijke duur en dat na de dood van de mens, elke moraal voorbij is. Wanhoop en sterf! Zo luidt de leuze. Het leven is niet absurd (naar de opvatting van een schrijver als Camus, een denker als Sartre), het leven is een wanhoop.

Osewoudt is de verpersoonlijking van die wanhoop en Dorbeck is zijn idool. In deze verbeeldingswereld heerst de moedwil en overheerst de ontkenning. Hermans heeft het leven beschreven van de onmogelijke held in het onmogelijke leven. Het leven van een onvolwaardig mens, die zijn waardoosheid wegmoordt. Een zevenmaandskind erfelijk belast door een moeder die aan waanvoorstellingen lijdt en zijn vader voor hem uit de weg ruimt. Een geblokkeerd leven, dat in de abnorm tot schijnbare ontplooiing komt, iemand op wie het verkeersgebot in een geordende maatschappij - Inhalen Verboden - een symbolische dwang heeft uitgeoefend. Henri Osewoudt las dat gebod alle dagen als hij uit school kwam. Vlak voor hij zijn vrouw vermoordt ziet hij het bord, Inhalen Verboden, nog eens, dan staat hij vlak voor zijn tocht naar bevrijd Nederland, vlak voor zijn totale ondergang. met deze roman zijn wij van het moralisme in de kunst verdaagd in het immoralisme in de kunst.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Nieuwe Rotterdamse courant

Publicatiedatum

22-11-1958

Recensent**Recensietitel**

De stem van het roepende kind

Taal

Nederlands

Willem Frederik Hermans heeft zich in de inleiding tot zijn bundel verhalen Paranoia enkele jaren geleden uitgesproken over de moeilijkheden van het woordgebruik. Literatuur: gerangschikte woorden, suggereert een orde, die in werkelijkheid niet bestaat. "Er is maar één werkelijk woord", schreef hij, "chaos." Zonder enige twijfel heeft Hermans zijn belangrijk talent in al zijn romans en verhalen in hoofdzaak gebruikt om dat ene woord chaos, zijn visie op het bestaan, op alle mogelijke manieren te interpreteren. Meeslepend, sterk aangrijpend, roept Hermans ook in zijn nieuwe roman De donkere kamer van Damocles een wereld van chaos op, beheerst door achterdocht. Beklemmender dan ooit wordt ons voorgehouden, dat alles met ons kan gebeuren, alles kan ons worden aangedaan. De wereld van de trouw en het vertrouwen is een leugen: die van de slechte bedoelingen de enige werkelijkheid.

Hermans geeft zijn hoofdfiguur Osewoudt, een naar erkenning hunkerende verzetsman die na de bevrijding van verraad wordt beticht en neergeschoten, één enkele kans: die van zijn liefde voor het ondergedoken Joodse meisje Marianne om hem des te onbarmhartiger in de eenzaamheid terug te stoten, als een kind dat de hand verlangend naar een pop uitstrekt en in plaats van het geschenk slaag ontvangt. Deze vergelijking heeft zin bij Hermans. Zijn visie van een wereld van achterdocht en chaos is in zijn werk vaak te herleiden tot het uitgangspunt van een teleurgesteld, liefde ontberend, geslagen kind.

Hermans schrijft in zijn verhaal Manuscript in een kliniek gevonden over een weeskind, een schoolmeisje, dat door de andere kinderen is getreiterd en alleen op de binnenplaats van de school is achtergebleven. De "ik" in de vertelling luistert naar haar zacht snikken. Daartussendoor riep zij iets, maar hoe hij zich ook inspande, hij kon het niet verstaan. "Alle woorden die ik kende kwamen mij voor de geest, maar er was er geen bij waarvan ik durfde aannemen, dat zij het riep. Kon ze bijvoorbeeld "moeder" roepen? Een kind uit een weeshuis kon toch niet "moeder" roepen, ook niet "vader" en wie bleef er dan nog over, om geroepen te worden door zo'n kind?" Zo'n kind meent men door Hermans" werk te horen roepen: Arthur, de geïsoleerde figuur in De tranen der acacia's, die tevergeefs bruggen tracht te slaan naar de anderen; die zonder daarin te slagen op zoek is naar een vader en moeder, Lodewijk, de jonge soldaat in Ik heb altijd gelijk, die eenzaam en verongelikt blijft, sinds zijn ouders hem in plaats van een wereld van vertrouwen en goede wil een wereld binnenstuurden voorgoed gekleurd door hun harteloosheid en liefdeloze kritiek. Dat uitgangspunt van het emotioneel te kort komende kind ontbreekt ook in De donkere kamer van Damocles niet. Osewoudts hele leven immers wordt beheerst door de wanhopige behoefte aan erkenning, vriendschap en liefde: daarvoor alleen begeeft hij zich in het verzet; maar alles in Hermans" roman is gericht op de conclusie, die hij een jonge S.S."er in de mond geeft: "De mens is alleen goed uit berekening, krankzinnigheid of lafheid." En: "De mens zal eraan moeten wennen te leven in een wereld zonder vrijheid, goedheid en waarheid." Alles loopt slecht af, het kan niet anders.

De verongelijkheid, die behoort tot het wezen van Hermans" schrijverschap: het kind roept, maar wordt door niemand verstaan, ligt ook ten grondslag aan De donkere kamer van Damocles, dat ons vanzelf doet denken aan het onthullende verhaal Paranoia. Elk verhaal van Hermans eigenlijk verraadt een verbeterd waanzin, omdat hij het klaarspeelt ons tot zijn visie over te halen van een hele wereld, die het op één individu, de hoofdpersoon steeds, heeft gemunt. Niet alleen de geesteszieke jongeman in Paranoia, maar alle hoofdfiguren in elk der romans zijn speciaal uitgekozen voor de vervolging, de slechte dingen gebeuren altijd met hen, zij zijn buitengesloten, zij worden veracht, maar: zij hebben toch, als Lodewijk in Ik heb altijd gelijk, het grootste gelijk

van de wereld, alleen, dat gelijk krijgen zij niet. Ook Osewoudt in de nieuwe roman gaat aan die eeuwige onrechtvaardigheid ten onder. Niemand luistert naar hem, niemand gelooft hem.

Als men deze achtergronden eenmaal ziet, begrijpt men dat De donkere kamer van Damocles bepaald geen gewone verzetsroman is. Hermans echter heeft dit klimaat van de wetteloosheid, de wanorde, de chaos, waarin iedereen vogelvrij is, nodig. Daarin kan hij het best spotten met de zielige burgerlijke orde, die tegenover de chaos, waarin alles voorbestemd is weg te zinken, en nog zo braafjes wordt gehandhaafd. Symbool daarvan zijn, met ironische trefkracht gebruikt, de blauwe en de gele tram in Voorburg, die voortdurend opduiken als lachwekkende demonstratie van het geloof, dat alles weer rustig zijn gang zal gaan, de orde wordt hersteld en de wereld weer helemaal zal worden gereserveerd voor het kopje thee bij de televisie en de blauwe tram, die ratelend zijn vaststaande route volgt. Hermans stelt daartegenover honend zijn zwart pessimisme. De donker kamer van Damocles, een symbolische titel die verwijst naar de foto's die in de roman een noodlottige rol spelen, is in het werk van Hermans na zijn fantastische verhalen die lang niet alle waren geslaagd, een absoluut hoogtepunt. Het boek behoort tot de beste romans die na de oorlog zijn gepubliceerd. Technisch is dit werk een voor ons land zeldzaam geslaagde prestatie. Het verhaal blijft voortdurend in beweging, op een manier die ook door de "thriller"-elementen sterk aan Graham Greene doet denken, bij wie ook op iedere bladzijde iets gebeurt, die evenmin terugschrikt en wiens werk eveneens onmiskenbaar in dienst staat van een idee: bij Greene simplistisch uitgedrukt, die van het medelijden, bij Hermans die van het triomferende onrecht, het altijd winnende kwaad, in gezelschap van de logge domheid, de berekening en de stugge liefdeloosheid. Lezers die houden van rust in het Hollandse binnenhuisje zullen misschien bezwaar hebben tegen wat men bij Hermans graag als cynisme en zijn neiging tot het "erge" signaleert. Andere lezers zullen wellicht zoals wij in deze roman getroffen en ontroerd worden door de macheloze wanhoop, die het hele boek beheerst. Afgezien van de meestal overtuigende handeling, domineert bij de lezer op den duur het gevoel betrokken te zijn in de vlucht door een zwarte nachtmerrie heen van een wanhopige, die geleidelijk aan van alle steunpunten in het leven wordt beroofd. Het is zinloos daartegen in te brengen, dat het allemaal zo erg niet is. Dat is best mogelijk, maar het doet aan de geldigheid van Hermans' visie, waarin hij zijn lezers met zijn middelen betreft, niets af. Iets nieuws bij de intussen wat oudere hoewel niet zachter geworden Hermans, is zijn diep treffende beschrijving van de verhouding tussen het Joodse meisje Marianne en Osewoudt, aan wie hij al zijn twijfel en angst over zijn eigen nietswaardigheid toevertrouwt. Eindelijk vindt hij weerklank, echte liefde - maar ook hier zorgt Hermans voor een wreed ontgoochelend verloop. Het kind van hen beiden, dat Osewindt, die zich voelt als een misbaksel, tegen ieders wil de wereld ingeschopt, zal rechtvaardigen, blijkt een doodgeboren monstertje. Marianne gaat naar Israël. Als Osewoudt gevangen zit antwoordt zij niet op zijn brieven. Mariannes stilzwijgen, als zij met een enkel woord Osewoudt had kunnen redden brengt ons op een hoofdbezwaar tegen Hermans' roman. Ietwat geforceerd namelijk laat hij de hele wereld tegen Osewoudt samenspannen. Dat dit zou gebeuren is heel goed mogelijk, maar Marianne, zoals hij haar aanvankelijk schilderde, zou zeker van zich hebben laten horen. Een ernstiger bezwaar nog is de behandeling van de voor de roman beslissende geheime figuur Dorbeck. Osewoudt namelijk onderneemt al zijn verzetsdaden, het uit de weg ruimen van nazi's etc. hij trotseert Duitse verhoren en martelingen, hij doet alles terwille van Dorbeck en meestal op diens bevel. Bij de bevrijding nu wordt Osewoudt als een verrader gevangen genomen. Al zijn heroïsche daden, ondernomen niet zozeer voor het vaderland, maar om respect voor zichzelf te veroveren, worden als landverraad geïnterpreteerd: hij staat alleen, typische Hermanssituatie, tegenover de hele wereld. Alleen de getuigenis van Dorbeck zou hem kunnen redden. Wie is Dorbeck? Waar is hij? Hij wordt nooit gevonden. Nu zijn er twee mogelijkheden. Osewoudt, die met een krankzinnige moeder erfelijk is belast, zou zich de hele figuur Dorbeck hebben kunnen dromen. Er zijn aanwijzingen in die richting. Dorbeck lijkt sprekend op hem, Osewoudt, zoals hij zelf zegt als een gelukt baksel op een misbaksel. Dorbeck is de held en Osewoudt een verachtelijk wezen. Hij zou zich Dorbeck dus in de fantasie hebben kunnen scheppen om zo de moed te vinden voor zijn daden. Al geeft een psychiater tegen het eind van het boek die suggestie - de lezer weet, dat Hermans Dorbeck wel degelijk in het leven heeft geroepen. Hij, Dorbeck, doet immers concrete dingen voor Osewoudt, zorgt voor persoonsbewijzen, stuurt mensen op hem af, helpt hem aan een verpleegstersuniform, waarin hij kan vluchten enz. Zodra Dorbeck echter werkelijk bestaat, is het onaanvaardbaar, dat hij tijdens alle nasporingen niet zou worden gevonden, of althans helemaal geen zekerheid zou worden verkregen omtrent zijn bestaan. Maar Hermans had nu eenmaal besloten, dat zijn Barbertje, zijn Osewoudt en elk geval moest hangen. Afgezien intussen van deze door Hermans zeker gewilde, maar niet verantwoorde ambivalente omtrent Dorbeck, is De donkere kamer van Damocles een roman van belang, waarmee men Hermans geluk kan wensen. Een meeslepende vertelkunst, technische vaardigheid in dienst van een persoonlijke visie, een persoonlijke obsessie, vindt men in onze romanliteratuur niet zo vaak. Bij veel dat ons aan sfeer en telkens weer opduikende beelden uit deze roman bijblijft, is zeker ook die aangrijpende scène met Marianne, waarin het bange en ongelukkige kind, dat in Osewindt is blijven bestaan, lettelijk met de moed

der wanhoop zijn schroom overwint om zich uit te spreken tegen iemand die inderdaad om hem geeft. Dit blijkt een illusie, maar voor een kort ogenblik is het roepende kind gehoord en getroost.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Haagse Post

Publicatiedatum

28-02-1959

Recensent**Recensietitel**

Willem Frederik Hermans: De donkere kamer van Damocles : Voortreffelijk presenteerblad voor een zinloos wereldbeeld

Taal

Nederlands

Dr. (cum laude) Willem Frederik Hermans (37 jaar geleden als zoon van een Amsterdamse onderwijzer geboren), docent in de fysische geografie in Groningen, is een van de boeiendste figuren in de hedendaagse Nederlandse letterkunde. Zijn grote belangstelling voor de Franse letteren kwam hem in '55 te stude bij zijn proefschrift "Description et genèse des dépôts meubles de surface et du relief de L'Oesling" (uitgegeven door de Geologische Dienst van het Groothertogdom Luxemburg). Hermans' literaire ontplooiing begon met de bevrijding, toen hij met Morriën, Van der Veen, Gomperts en Cola Debrot deel ging uitmaken van het tijdschrift "Criterium". Het waren niet zijn eerste proeven van literaire werkzaamheid. Daarvoor had hij al een bundel clandestiene verzen "Kussen door een rag van woorden" gepubliceerd, in '46 en '47 gevolgd door "Horror Coeli en andere gedichten" en "Hypnodrome", surrealistische poëzie. Hermans zelf beschouwt zijn gedichten tot een voor hem voorbij tijdperk behorend; hij vindt er nog maar weinig aanvaardbaar, ook al werden ze na de oorlog met de gedichten van Rodenko tot de "eerste nieuwe geluiden" gerekend. Zijn eerste roman ('47) doopte Hermans "Conserve." Daarin trok hij, zoals later zo vaak het geval zou zijn, een consequentie tot in het absurde door; in dit geval trok hij van leer tegen de levensvisie van de 19e-eeuwse Mormonensect, die hij belachelijk en afstotelijk maakte. Werkelijk naam maakte hij pas met zijn "Tranen der acacia's" ('49) waarin wrevel en een typisch na-oorlogse verbittering de grondtoon vormen, een geestelijke atmosfeer terug te vinden in zijn geruchtmakende "Ik heb altijd gelijk," ('51) het verhaal van een gedesillustioneerde jongeman, die gedemobiliseerd uit Indonesië terugkomt. Dit agressieve boek bezorgde hem zelfs een proces, waarin Hermans beschuldigd werd het katholieke volksdeel te hebben beledigd. Nadat hij naar voren had gebracht, dat niet hij, maar de hoofdpersoon uit zijn boek, een dienstplichtige en nog wel een in beschooten toestand, zich uitgelaten had over de katholieken, de regering, het vorstelijk huis, ja eigenlijk over het hele Nederlandse volk, liep de rechtzitting met een sissers af; zelfs de officier van Justitie wist niets beters te doen dan vrijspraak te eisen. In '52 en '53 volgden de novellen "Het behouden huis" en "Paranoia," in '55 het azijn-zure pamflet "Het geweten van de Groene Amsterdammer of Volg het spoor omhoog", waarin Hermans o.m. J.B. Charles (nom de plume van prof. dr. W.B. Nagel) aanviel op diens door hem in de Groene openbaar gemaakte ontboezeming, alle acties te zullen ondersteunen, die door wie dan ook voor de vrede en tegen de Duitse herbewapening gevoerd zouden worden. En passant keerde Hermans zich daarbij tegen de Nederlandse letterkundige bent, en de literaire prijzen die zij en petit comité onder elkaar verdelen. Niet "derde-wegger" Charles, maar Hermans' voormalige kornuit, "politicus zonder partij" Morriën, riposteerde. Eveneens met een pamflet: "De gruwelkamer van W.F. Hermans of Ik moet altijd gelijk hebben," waarin hij vriend "Wim" op niet altijd even elegante wijze van repliek diende. Hermans liet zich niet onbetuigd en publiceerde weer een pamflet (in eigen beheer) "De Mandarijnenpers" over alle "fatsoenlijken en eerbaren die mij hebben belasterd," dat werd gevolgd door de aanvallen op ieder van hen afzonderlijk in het tijdschrift "Podium": Adriaan van der Veen, Gomperts, Jacques Gans, de dichteres Vasalis, Theun de Vries, Victor van Vriesland, Paul Rodenko en prof. Donkersloot, (Bien étonnez de se trouver ensemble). Deze aanvallen waren bedoeld als hoofdstukken van een - tegen de opzet in - nooit in boekvorm verschenen geschiedenis van de ondergang van de Nederlandse levende letterkunde." Revanche. In '57 kwam Hermans weer met "gewoon proza"; "Drie melodrama's" en "Een landingspoging op Newfoundland en andere verhalen", een revanche op 't het jaar daarvoor uitgekomen melodramatische, surrealistische feuilleton-verhaal "De god denkbaar, denkbaar de god," dat zelfs in literaire kringen door zijn zwaarverteerbaarheid ontzetting veroorzaakte. Zo juist verscheen Hermans' 5e grote roman "De donkere kamer van Damocles", net als alle andere, bij uitgever G.B. van Oorschot, in Amsterdam. De levensbeschouwing van de christenhumanist Hermans is principieel pessimistisch. Het mooiste wat een mens kan bereiken is een fossiel te worden en over 200 miljoen jaar in een museum te komen. Er is geen troost", verklaarde hij in een interview. Het is zijn behoefte zo diep mogelijk

door te dringen in de schijnbare orde van het leven. De ontmaskering ervan is niet zijn hoofddoel. Een beheerst "mededogen met de "verloren" medemens doet hem alle gebeurtenissen en handelingen nauwkeurig analyseren. Ontdaan van de gevoelswaarde verliezen de feiten voor Hermans elke zin. Ook Hermans' nieuwste roman speelt zich, als "De tranen der acacia's in de bezettingsjaren af, toen de schrijver van 19 volwassen en 24 werd. Ondanks de periode waarin alles zich voltrekt is ook dit boek geen oorlogsroman in de strikt betekenis van het woord. Weer is de zedelijk en maatschappelijk ongeordende periode van de bezetting hem een voortreffelijk presentieerblad voor zijn zinloos wereldbeeld. Dreiging en druk hebben tot gevolg dat de eigenschappen die de gemiddelde burgerman sieren en ontsieren, grotesk worden vergroot. De brave burgers groeien boven hun niveau uit. Ze worden moedig, overmoedig, mateloos. De grens tussen de held, die ter wille van zijn ideaal terechtstelt en de gewetenloze die uit duistere drift moorden pleegt, valt weg. Niemand kan die grens bepalen, want een zuivere maatstaf van motieven bestaat niet. De held van Hermans' nieuwste boek, de bleke Henri Osewoudt (klein, baardeloos, meisjesachtig) komt, 11 jaar oud, midden in de crisistijd, nadat zijn krankzinnige moeder zijn vader, een sigarenhandelaar uit Voorschoten, vermoord heeft, in huis bij een oom: Deze brave idealist merkt niet, dat zijn pleegzoon van de eerste dag af, warmte (en weldra seksueel verkeer) zoekt in het bed van zijn 7 jaar oudere dochter Ria. Ondanks het leeftijdsverschil trouwt Osewoudt, de jongensschoenen nauw ontwassen, uit zakelijke overwegingen met deze nicht, met wie hij de sigarenhandel van zijn vader voortzet terwijl zijn moeder bij hen in huis komt. De dubbelganger. Als de oorlog uitbreekt, ontmoet Osewoudt in de meidagen in zijn winkel een man die zich Dorbeck noemt, en zijn meer donkere, mannelijke dubbelganger is. Voor Dorbeck, die Osewoudt's ideaal beeld wordt, ontwikkelt hij 3 code-foto waarvan er een, met Dorbeck's portret mislukt, omdat Osewoudt's moeder in een vlaag van waanzin het licht in de donkere kamer ontsteekt. Desondanks betreft Dorbeck Osewoudt bij zijn illegale werk. Zij ontmoeten elkaar hoogst zelden, altijd in de schemering of in het donker, contact hebben zij het meest via de telefoon. Dorbeck verschaft Osewoudt een revolver en geeft hem de opdracht een hem onbekende man uit de weg te ruimen. Als hij zijn taak volbracht heeft raakt hij ieder spoor van zijn dappere dubbelganger, de enige man die hij ooit bewonderde, kwijt. Het huis waar de foto's bezorgd moeten worden gaat bij een bombardement verloren en daarmee ook de familie, die van Dorbeck's bestaan op de hoogte was. Dan verschijnt een meisje, dat vanuit Engeland het illegale werk met ontstellende onkunde bedrijft, met een van de codefoto's bij Osewoudt. Hij brengt haar in Amsterdam bij zijn oom-schoonvader onder, waar hij ogenblikkelijk bij haar in bed stapt. Om haar aan een nieuw persoonsbewijs te helpen, geeft hij zich voor NSB'er uit. Teruggekomen met het persoonsbewijs hoort hij dat zijn oom het meisje het huis uit heeft gestuurd, omdat hij niet wil dat zijn dochter in zijn huis bedrogen wordt. Daarop is zij gearresteerd, ook zijn vrouw, moeder en schoonvader worden weldra gevangen genomen, en hij zelf wordt voor een misdaad gezocht, waarmee hij niets te maken heeft. Moorden en mishandelingen. Osewoudt vlucht en komt terecht bij illegale werkers, die hem werk laten doen, waarvan hij de bedoeling niet kent. Een joods meisje dat onder valse naam in het zelfde huis woont, wordt zijn liefje. Osewoudt zal worden gearresteerd, mishandeld en vrijgelaten. Hij krijgt een telefoontje van Dorbeck met de opdracht een berucht NSB'er uit de weg te ruimen. Ogenblikkelijk gehoorzaamt hij en wurgt en passant een jeugdleidster die zijn plan in de war dreigt te sturen, breekt de ruggengraat van de vrouw van zijn toekomstig slachtoffer op de rand van het keukenaanrecht, schiet zijn revolver leeg op de inmiddels thuisgekomen echtgenoot om wie het te doen was en vertrekt met het kind, dat hij later ergens achterlaat. Weer wordt hij gearresteerd en mishandeld. Door onbekenden uit het ziekenhuis bevrijd, vindt hij onderkomen bij zijn joodse geliefde; wordt met haar gepakt, ontkomt, wordt weer gepakt. Van een homoseksuele Duitser, Ebernuss, komt hij te weten dat zijn Marianne een kind van hem verwacht. Zij zal ongemoeid worden gelaten, als Osewoudt Ebernuss met Dorbeck in contact zal brengen. Op een zolder waar de illigalen een sociëteit hebben, vindt de samenkomst plaats. Osewoudt maakt een foto van Ebernuss, gooit vergif in diens koffie, vlucht met Dorbeck maakt ook van deze een foto, waarna hij als verpleegster vermomd naar het ziekenhuis gaat, waar Marianne van een dood kind is bevallen. Alvorens naar het inmiddels bevrijdde zuiden te vluchten, bezoekt Osewoudt in zijn verpleegsterskieren zijn vrouw Ria, die relaties met een NSB'er onderhoudt en hem waarschijnlijk bij de Duitsers heeft aangegeven. Hij snijdt haar de keel af, komt tijdig uit het bezette gebied (na een Duitse officier, van wie hij een lift kreeg, te hebben vermoord) maar wordt op bevrijd grondgebied ogenblikkelijk gearresteerd als een vervaarlijke spion, Gestapo-man en verrader. Het "Goede" Nederland. Als Dorbeck maar voor hem zou kunnen pleiten! Dan zou hij kunnen bewijzen dat al zijn daden een nobel motief en een reden hadden. Maar Dorbeck, de enige schakel met het "goede" Nederland, is en blijft onvindbaar. En men ziet in Osewoudt zoal geen misdadiger dan toch een waanzinnige, met als verzachtende achtergrond zijn krankzinnige moeder. In plaats van een onderscheiding, een standbeeld of enkel waardering staat hem de kogel te wachten. Geen die in de mededelingen van de arme verdoolde mens Osewoudt gelooft, behalve een simpele pater, die in ieder mens gelooft. Hij bidt om de ontdekking van het fotoestel, waarin zich de nog niet ontwikkelde opname van Dorbeck moet bevinden, bewijs dat de opdrachtgever Dorbeck bestaat en geen gefingeerde figuur is. De Leica komt terecht, maar er

staat geen Dorbeck op de rolfilm. Wel de Ebernuss, waarvan aangenomen werd, dat hij op de illegalenzolder gegrepen is. Ook Marianne blijft onvindbaar; zij is naar Israël gegaan, waar zij tegen de Arabieren vecht en kan geen goed woord voor hem doen. En zijn oom die als een levend lijk uit een concentratiekamp is teruggekomen, schildert hem als "onmenselijk" af! Roepend om zijn alter ego, zwaaiend met de filmstrook waar hij op had moeten staan, vlucht Osewoudt het kamp uit. Roepend om Dorbeck wordt hij geveld door een salvo uit een stengun. En hij sterft als een hond, terwijl de biddende pater naast hem knielt. "Maar aan de handen van de pater zaten minder vingers, dan Osewoudt kogelgaten in zijn lichaam had". Zo luidt de laatste zin van deze wonderlijke en onvergetelijke roman, waarin achter elke onzekerheid, weer een nieuwe onzekerheid schuilt, voor wie van het gulden spoor afdwaalt.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

De Tijd

Publicatiedatum

28-11-1958

Recensent

Gerard Knувelder

Recensietitel

Een vruchtbaar romanschrijver : W.F. Hermans : De donkere kamer van Damocles : Het drama der menselijke zelf bevrijding

Taal

Nederlands

In Hermans' juist verschenen roman "De donkere kamer van Damocles" komen inderdaad nogal wat donkere kamers aan de orde. Niet te verwonderen als men bedenkt, dat het verhaal zich afspeelt tijdens de bezettingsjaren en de onmiddellijk daarop volgende periode van de bevrijding. Verzetslieden hebben zo van tijd tot tijd te maken met kamers waar zij zich verbergen konden, de verduistering kan een rol spelen; foto's die ontwikkeld moeten worden, vergen een donkere kamer, enzovoort. De titel van Hermans' boek spreekt echter over "de" donker kamer, en nog wel die van Damocles. Niet dus over diens zwaard. Men krijgt de indruk dat, naar Hermans' bedoeling, de mens opgesloten zit in de hem bedreigende en beangstigende manier van het leven. Dante vond zich op het midden van zijn leven verwaald in een duister woud. Hij vond de uitweg uit dat woud. Hermans echter ziet géén uitweg. Van deze visie gaf hij reeds eerder blijk in zijn meestelijke novelle "Het behouden huis", van 1951. Door middel van een relaas uit de nadagen van de oorlog suggereerde de auteur de lezer zijn opvatting van het leven als een zinloze chaos. Ook de burgerlijke resten van een eveneens zinloos geworden cultuur (het symbool ervan is het huis waarin een soldaat tijdelijk onderdak vindt) blijken tenslotte "inwendig vol afbraak en vuiligheid". Kennelijk hebben de jaren van de oorlog en bevrijding diepe indruk op Hermans gemaakt: zij hebben zijn conceptie van mens en wereld tot nog toe beslissend bepaald. Dit bleek, behalve uit de juist genoemde novelle, uit verschillende andere romans; het blijkt wel bijzonder nadrukkelijk uit dit nieuwe boek. Het demonstreert de verhouding tot "het" leven in het algemeen aan de jaren van bezetting en bevrijding. Het is niet Hermans' laatste bedoeling, een objectief beeld van die tijd te geven; hij wil, veeleer in het beeld van die tijd een beeld van het leven in het algemeen, in zijn wezenlijke (huidige) waarde schetsen. Vandaar de vertekening en verdieping die de objectieve werkelijkheid in dit verhaal ondergaat. Vertekening: hoe suggestief uit tal van details en uit tal van samenvattende beelden vooral de bezettingsjaren oprijzen, het beeld ervan wordt door invoering van extravagante elementen als nuchtere natekening van een werkelijkheid opgeheven en tegelijkertijd verdiept. Om een voorbeeld te noemen: enkele malen treedt in dit verhaal het motief op van de dubbelganger, een in de tijd van de romantiek bijzonder geliefd motief. Hier heeft het wezenlijk te maken met de grondgedachte van het boek, zodat deze vertekening van de alledaagse werkelijkheid de diepere hogere werkelijkheid suggereert. De hoofdpersoon Henri Osewoudt, het kind van een door hallucinaties bezochte moeder, is een uiterlijk onbeduidende en weinig indrukwekkende figuur. Zijn grootste heldendaad in de eerste oorlogsjaren bestaat erin, dat hij gehoorzaamt aan de oproep van de blokcommandant van de Burgerwacht. In deze zelfde dagen komt een Nederlands officier in zijn sigarenwinkeltje. Deze officier is in geestelijk opzicht de antipodo van Osewoudt: Dorbeck is resoluut, snel, actief, moedig. Als Osewoudt Dorbecks naam opschrijft, constateert hij al schrijvende dat hun namen op elkaar lijken (namelijk in zover zij beiden eindigen op twee medeklinkers die één klank aanduiden!) Dorbeck geeft Osewoudt een bescheiden opdracht, later, als Dorbeck in het verzet is gegaan worden deze voortdurend belangrijker. Osewoudt voert ze getrouw uit. Wanneer gedurende drie jaar bezettingstijd Dorbeck niets meer van zich heeft laten horen, ervaart Osewoudt de onbeduidendheid van zichzelf en al wat hem omringt. Zijn leven is als het ware leeg, nu hij geen opdrachten ontvangt en niemand hem zegt wat hij te doen heeft. Dan echter komen de opdrachten weer. Zij brengen met zich mee dat hij zich te vermommen heeft. Op dat moment, dat zijn blonde haren zwart geverfd worden en hij in de spiegel zichzelf ziet, treft hem de volledige uiterlijke identiteit met Dorbeck: het zelfde zwarte haar, hetzelfde lijkwitte gezicht. Van deze lichamelijk metamorfose verwacht Osewoudt wonderen: in elk geval zal hij als overwinnaar uit de oorlog treden. In werkelijkheid blijkt echter, dat zijn activiteiten niet alleen zijn leven volkomen desorganiseren, maar dit tenslotte regelrecht naar de ondergang voeren. Hij raakt verward in een onoplosbaar kluwen problemen en moeilijkheden. Na tijdens de bezetting door de Duitser verschillende malen als Nederlands verzetsstrijder te zijn

gearresteerd te hebben doorgebracht, wordt hij na de bevrijding door de geallieerden als Duits spion gearresteerd en gevangen gehouden. Al wat hij tot zijn verdediging aanvoert, blijkt als bezwarend element te kunnen worden beschouwd. Niets klopt meer, zelfs straten waar zich bepaalde voorvallen zouden moeten hebben afgespeeld, zijn onvindbaar. Uiteindelijk rest hem niets dan een beroep op Dorbeck, de opdrachtgever, die evenzeer onvindbaar is. In een wanhoopspoging Dorbeck te gaan zoeken, loopt hij het gevangenkamp uit en wordt doodgeschoten. Osewoudt blijkt verdwaald in de chaos van "het leven". In dit leven kan alles in zijn tegendeel verkeren en valt niets met zekerheid te bewijzen. De visie op het leven als een chaotisch complex ondoordringbare raadselachtigheden, die niet met absolute normen gehanteerd en daarnaar beoordeeld kunnen worden, wordt met even zoveel woorden geformuleerd op de bladzijden 360 en vlg. waar een medegevangene zijn requisitoir over de mensheid uitspreekt. Hij vat het kort en bondig samen met de woorden uit Shakespeare's Richard III: Wanhoop en sterf! Alles komt er naar zijn mening op neer, dat de mens sterfelijk is en dat hij het niet weten wil. Maar voor wie weet dat hij eenmaal sterven moet, kan er naar zijn mening geen absolute moraal bestaan; voor hem zijn goedheid en barmhartigheid niets dan vermommingen van de angst. Voor hem kan er ook geen verschil bestaan tussen schuld en onschuld. De mens zal eraan moeten wennen te leven in een wereld zonder vrijheid, goedheid en waarheid. - Osewoudt ondervindt dit aan den lijve: vier jaren strijd voor vrijheid en waarheid worden in hun tegendeel uitgelegd als jaren van verraad en bedrog aan de nationale zaak. Zijn wanhopig beroep op de man die hem de opdracht gaf, door welke opdracht zijn daden hun zin en rechtvaardiging vonden, blijft onverhoord: hoezeer men hem terwille is en bereid blijft Dorbeck op te sporen, de man blijft onvindbaar. Zonder Dorbeck is Osewoudt niets. De onvindbaarheid van Dorbeck impliceert de zinloosheid van zijn daden, van zijn strijd voor vrijheid en ideaal. Elke juridische en religieuze poging tot interpretatie gesymboliseerd in de bemoeienissen van resp. Selderhorst en pater Beer (een wel ietwat onnozel heerschappij, deze laatste) faalt. Behalve deze helden, betreedt aan het slot van het boek ook nog een medicus het toneel, die de Dorbeckfiguur interpreteert als een aan de fantasie van Osewoudt ontsproten personificatie van bepaalde strevingen in diens eigen ziel. Osewoudt is naar zijn mening behept met het element ontoerekenbaarheid, dat hij geërfd zou hebben van zijn krankzinnige moeder. Tenslotte wordt één zaak Osewoudt duidelijk: hij zit gevangen - en wel wezenlijk gevangen, wat gevaarlijker is dan opgesloten te zitten in een toevallige gevangenis - in zijn uiterlijk; zijn uiterlijk heeft hem gemaakt tot wat hij is. Als hij, zoals zijn dubbelganger Dorbeck, altijd zwart haar gehad zou hebben, zou zijn hele leven anders geweest zijn, had hij kunnen zijn een man die verschijnt en verdwijnt wanneer hij wil, aan niet anders gebonden dan aan zijn eigen wil, een man voor wie de wereld zich buigt. Dorbeck is het geslaagde exemplaar. In vergelijking met hem heeft Osewoudt geen reden van bestaan. Hij kan zichzelf alleen aanvaardbaar maken door precies te doen wat Dorbeck zegt. Dorbeck is zijn ideale droomcreatie, wanneer hij echter tevergeefs reikt. Anders gezegd: de "bevrijding" uit zichzelf is de mens niet gegeven. Osewoudt verwerpt in zijn gesprekken met pater Beer ook de mogelijkheid van enigerlei bevrijding krachtens het "hogere leven" waarmee hij zegt niets te maken te hebben. Wellicht is hiermee de diepste bedoeling van Hermans' "donkere kamer van Damocles" aangegeven: de mens zit opgesloten in de donkere kamer van zijn lichaam, dat hem zijn ganse leven bedreigt, gevangen houdt, en waaruit geen ontsnapping mogelijk is. Voor de lezer die geïntegreerd is door het beeld dat een auteur als Hermans zich van mens en wereld vormt, is dit boek van bijzondere waarde. Het zal hem meer zeggen dan het de lezer doet die uitsluitend geboeid wordt door het, dan in sommige opzichten raadselachtige, avonturenverhaal. Ook deze laatste lezer - het zij overigens een ervaren lezer! - zal echter zéér geboeid zijn: Hermans weet uitstekend te vertellen en houdt onafgebroken vaart in zijn meer dan vierhonderd bladzijden tellende roman. Tegen "De God denkbaar" heb ik in dit blad het bezwaar gemaakt, dat de merkwaardige fantasieën daarin elkaar zo chaotische verdrongen, dat de baaierd van voor de schepping der wereld er een welgeordend park bij leek. In "De donkere kamer" (uitgave G.A. van Oorschot, Amsterdam) houdt Hermans zijn verbeelding vrij strak in toom zonder de losheid en speelsheid te verliezen die zijn werk aantrekkelijk maken.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Het Vrije Volk

Publicatiedatum

15-11-1958

Recensent

Hans van Straten

Recensietitel

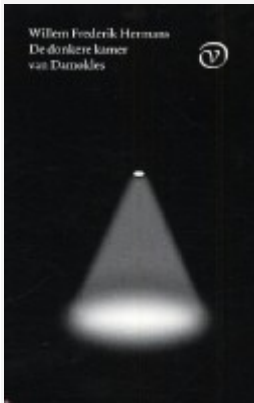
Hermans schreef verzetsroman met held, die 't niet is

Taal

Nederlands

EEN NIEUW BOEK VAN WILLEM FREDERIK HERMANS is voor mij altijd een gebeurtenis geweest, maar nog nooit heeft hij mij zo fel en dwingend gegrepen als met De donkere kamer van Damocles. Ik heb dit boek met zijn 400 pagina's in een ruk uitgelezen, iets wat mij in jaren niet meer was overkomen. Naast De tranen der acacia's is het voor mij zijn beste boek en tevens een van de schaarse hoogtepunten in de Nederlandse romanliteratuur. Dit is gemakkelijk neergeschreven, maar ik wil er graag iets van waar maken. De donkere kamer van Damocles is een van, de zeldzame boeken, die ik als het "archetype" van de roman zou willen zien, als een boek dus, dat karakteristiek is voor een heel genre. Ik weet niet of ik iets nieuws zeg als ik poneer, dat het schrijven van romans in de grond van de zaak een paranoïde bezigheid is. "Wat is toch de zin van deze onafzienbare parade van bedachte personages?" zo vroeg jaren geleden een jong essayist zich af. Het antwoord zou kunnen luiden: "De zin ligt, in de dwang, die een schrijver ertoe brengt, bedachte personages bedachte gebeurtenissen te laten beleven". Een roman, die deze naam maar enigszins verdient, is een gesloten systeem, ontsproten aan het brein van de schrijver. De waarheid van de roman is een waarheid, die uitsluitend wordt bepaald door dit brein. Het is een gewaande waarheid. De roman is een waansysteem. Dit karakter treedt gewoonlijk weinig op de voorgrond, omdat het in de aard van de mens (en dus ook van de schrijver) ligt, zijn bedoelingen te camoufleren. Er bestaan echter romans, waarin het scheppen van een waansysteem onbewimpeld tot onderwerp van het boek is gekozen. Hier hebben we dus te maken met een waan in een waan, of zo men wil: met een roman in het kwadraat. Een groot voorbeeld hiervan is Der Process van Franz Kafka. Met dit boek heeft De donkere kamer van Damocles wel enkele punten van overeenkomst. De held wordt in beide gevallen met onontkoombare zekerheid naar zijn ondergang gevoerd, als laatste consequentie van zijn waan wordt hij door afgezanten van de werkelijkheid afgemaakt, "als een hond". Vreemde verzetsheld Laat ik, om misverstand te vermijden, dadelijk zeggen dat Hermans' boek verder heel weinig met Kafka van doen heeft. Het is naar de vorm zelfs een vertrouwd Nederlands genre: een verzetsroman (1), maar met een volkomen afwijkend type verzetsheld. Osewoudt handelt namelijk niet uit idealisme of uit haat tegen de Duitsers, maar uitsluitend omdat hij opdrachten ontvangt van een geheimzinnige dubbelganger, de officier Dorbeck. Terloops stip ik aan, dat Hermans met dit dubbelgangersmotief een bekend 19de-eeuws thema ophaalt, zoals hij al eerder het motief van de Twee Wezen hanteerde. Het knappe van dit boek is, dat het zijn ware gezicht pas na geruime tijd vertoont. Aanvankelijk leest men het als een boeiend verslag van een serie reële gebeurtenissen uit de oorlogstijd. Osewoudt schiet in opdracht van Dorbeck een Duitse provocateur neer, hij maakt contact met een Engelse agent, wordt gegrepen, ontsnapt, komt weer in de cel en ontsnapt nogmaals, beide malen met welwilende medewerking van de Duitsers. Maar gaandeweg komt er een element van onzekerheid in het verhaal. Hermans is er een meester in, de lezer aanzich zelf te laten twifelen. De toch zo reële beschrijving van Osewoudts verzetsloopbaan maakt opeens een onwezenlijke indruk. De werkelijkheid van '40-'45 krijgt steeds meer het stempel van krankzinnigheid. Duits spion? De genadeslag komt, als Osewoudt in verpleegsterskieren naar het bevrijde zuiden vlucht. Hij wordt daar onmiddellijk gegrepen als Duits spion. Van nu af aan begint zijn eindeloze, hopeloze strijd om de waarheid. Maar wat is de waarheid? Waar is Dorbeck? Bestaat hij eigenlijk wel? De aanwijzingen, die Osewoudt kan geven, worden stuk voor stuk ontzenuwd. Ten slotte is er alleen nog Dorbecks uniform, dat ergens in een tuin wordt opgegreven, maar dat verteerd is en in stukken uiteen valt. Er komt een psychiater bij Osewoudts bed, en die zegt hem dat Dorbeck alleen in zijn fantasie heeft bestaan. Maar ook deze medeling kan de lezer geen zekerheid verschaffen. Hij blijft zitten met zijn twijfel, ook als Osewoudt bloedt uit meer wonden dan pater Beer vingers aan zijn handen heeft. Het is dus een boek met een psychologisch open einde, heel knap, maar niet knap alleen. De strijd om Osewoudt is onbeslist, omdat het probleem van menselijke waan onbeslist en onbeslisbaar is. Er valt nog heel wat meer over dit boek te

zeggen. na de fantastische verhalen, die Hermans de laatste jaren heeft gepubliceerd, is het een terugkeer naar een reëler verteltrant. Maar is het wel een terugkeer? Ik heb zo het vermoeden, dat De donkere kamer van Domocles een bewerking is van de roman Argeloze terreur, die in 1946 wel is aangekondigd, maar nooit verschenen. Enigerlei conclusie voor Hermans' verdere werk mag men hier dus niet aan verbinden. Ingewikkeld komplot Realiteit en fantasie zijn in dit verband trouwens vaak verwisselbare begrippen. Het buitengewoon ingewikkelde komplot, waarin Osewoudt verzeilt, maakt een fantastische indruk, maar bij narekening blijkt alles tot op de minuut te kloppen. Slechts in een geval heb ik de schrijver op een ongeoorloofde kunstgreep betrapt: waar heeft hij de student Moorlag gelaten, die na de bevrijding toch als kroongetuige à decharge had kunnen optreden? Zelfs zijn naam wordt niet meer genoemd. Maar verder: een grandioos boek, het obsederendste boek in onze taal, dat ik ken.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

De Groene Amsterdammer

Publicatiedatum

15-11-1958

Recensent

C.J. Kelk

Recensietitel

De donkere kamer van Damocles : adembenemende roman van Willem Frederik Hermans

Taal

Nederlands

Zeker is deze Henri Osewoudt een Damocles in die zin, dat het steeds van foto's en hun ontwikkeling in de donkere kamer heeft afgehangen of aan zijn oprechtheid werd geloof gehecht of getwijfeld. Zijn leven hing inderdaad telkens aan een paardehaar totdat die brak. Maar het element van de uitdaging waarvan ons ten aanzien van Damocles verhaald wordt ontbreekt hier geheel. In deze roman uit de verzetstijd "De Donkere kamer van Damocles" van W.F.Hermans (Van Oorschot f.9,90) krijgen we een held opgediend die wel de laatste is om iets of iemand uit te tarten. Deze jonge, onbetekenende sigarenwinkelier Henri Osewoudt volgt, integendeel, dociel en domweg Dorbecks bevelen en aanwijzingen en geraakt op die manier blindelings in de illegaliteit verzeild. Boeken over de verzetsstrijd hebben we al meer gehad, maar nog geen, waarin zo sterk de zonderlingste psychische hoedanigheden in verband zijn gebracht met dat wonderlijk mengelmoes van stoutmoedige, snelle handelingen en ondoorzichtige lotgevallen, gelijk de jaren 40-45 zo vaak te zien hebben gegeven, voor zover ze althans aan het licht gekomen zijn. Hermans heeft van zijn hoofdfiguur een psychopaat gemaakt, lichamelijk getekend door een meisjesachtig voorkomen, in tegenspraak met een viriele mentaliteit. Reeds als kind is Henri Osewoudt verknipt door het feit, dat zijn moeder in een vlaag van waanzin zijn vader, een sigarenwinkelier, van het leven heeft beroofd. Zij wordt in een gesticht geplaatst en het twaalfjarige jongetje wordt bij een oom opgenomen. Oom Bart, die in de waan leeft de jongen goed en streng op te voeden, maar niet bemerkt dat Ria zijn enige dochter, zeven jaar ouder dan Henri, hem reeds vóór zijn manbaarheid weet te verleiden. Onder deze abnormale omstandigheden wordt Henri in zijn natuurlijke ontwikkeling geremd en komt ertoe al op zijn achttiende jaar met Ria te trouwen en met het geld van zijn schoonvader-oom de winkel, van zijn vader te gaan voortzetten. Bij het begin van de oorlog is hij nog pas drie en twintig. Als dan in zijn winkel een Nederlands officier binnentreedt en hem geheime opdrachten geeft, is hij in minder dan geen tijd in het ondergrondse werk ingeschakeld, bijna zonder zich hiervan bewust te zijn, tegen zijn zin misschien, maar zeker ook zonder enig protest. Hij behoort niet tot de bewuste verzetsstrijders, hij is louter een werktuig. Hij volgt voortaan de bevelen of telefonische boodschappen op van de man, wiens evenbeeld hij is, al is deze Dorbeck niet, zoals hijzelf een baardeloze. Waarschijnlijk heeft deze geheimzinnige Dorbeck er het belang van ingezien, in Henri een dubbelganger te bezitten, die in Nederland blijft, terwijl hijzelf nu eens hier dan weer in Engeland zijn werk doet. Zo leeft dan Henri Osewoudt, vooral in het laatste jaar van de oorlog, na de invasie in Normandië, dat vreemde dubbele leven van de illegaal, dat vol verrassingen, verschrikkingen, angsten en gewelddaden is. Bont is de reeks zijnen avonturen met een "meisje uit Engeland", met een Joodse kapster, met een kwasi jeugdleidster van de "Nationale Jeugdstorm" en zelfs met een Duitse "opsporingsofficier". Henri's psychische tekorten worden kwaliteiten, die hem vaak feilloos doen handelen: hij, misschien wel een zenuwlijder, lijkt volkomen een man zonder zenuwen. Hij schiet erop los, als het gevraagd wordt, hij leert een vecht-methode, die hem in staat stelt elkeen de baas te worden, zodat men het niet navertellen kan. En alles zonder innerlijke ophef, bijna zonder emoties, althans volkomen onherkenbaar geëmotioneerd. Misschien is het de erfenis der moordende moeder, voor een deel wellicht zijn complex, niet voor vol-mannelijk te worden aangezien. Voor een ander deel is het stellig ook zijn onbevredigende levenspositie van kleine winkelier, die hij, met zijn scherpe intelligentie, zich meende opgedrongen te zien, terwijl zijn geestelijke vermogens, blijkens zijn uiterst snel en juist reageren, zoveel verder zouden hebben kunnen reiken. Hoe dit zij: snel en goed doet hij zijn werk, gedreven door de idee Dorbeck te moeten gehoorzamen, Dorbeck, de mannelijke, te moeten en te kunnen zijn. In een blinde vaart handelt hij, pakt de ene trein na de andere, belt op, ontwikkeld foto's, verzendt, noteert, verscheurt, doodt, vlucht kortom leeft als een robot, zoals vereist wordt, trefzeker en mechanisch. Intussen opereert, buiten zijn gezichtsveld, de mysterieuze figuur, die hij "Dorbeck" noemt, maar van wie hij eigenlijk niets weet en zelden iets verneemt. Waartoe zijn daden hebben geleid, hij weet het niet, waartoe ze dienden, hij beseft het

nauwelijks. Wat men in elk der beide kampen van hem denkt, het ontgaat hem volkomen, hij is een illegale solitair, en juist in dat typische isolement belichaamt hij duidelijk en tekenend de innerlijke eenzaamheid van de ondergrondse strijder, die in elk opzicht zichzelf niet meer mag zijn en leven moet in eeuwigdurend wantrouwen. Inmiddels heeft hij zich, zonder daarvan ook maar het geringste vermoeden te hebben, zowel ter ene als ter andre zijde hopeloos verdacht gemaakt. Hier houdt men hem voor een spion der bezetters, ginds voor een sluwe rebel. Na de bevrijding, als niemand meer daar is om zijn onschuld te getuigen, valt hij in handen van de B.S. wordt aan de rechtsprekende instaties overgeleverd en overeenkomstig zijn "verradersrol" vastgezet.

Aanvankelijk geduldig maar steeds nerveuzer en ongeduriger, wacht hij op de documenten die hem vrijpleiten zullen. Zijn fototoestel, verloren gegaan in de strijd, zal uitkomst brengen. Men vindt het terug maar het bevat eerder nog bezwarend materiaal dan onschuld-bewijzen. Geen Dorbeck daagt op, alleen zijn lijk. Alles is mislukt, evenals de hem zo gewenste fotografische opname, die hem van alle schuld zou moeten zuiveren, en waanzin grijpt hem aan en doet hem de dood vinden. In een tomeloze vaart vertelt Hermans dit levensverloop en slaagt erin alles, ook het wonderlijkste, aanvaardbaar te maken. Het is niet de geschiedenis van een eenling die hij vertelt, zijn boek verenigt in zich alle mogelijke karakteristieke trekken van het mollenwerk der ondergraving, maar tegelijk ontwikkelt hij uitnemend de psychische zijde ervan. Het meest drastische is alledaags in dit werk, het meest onvoorzien deemt binnen de seconde op. Hier vindt de ietwat sarcastische verteltoon van Hermans volledig emplot. Als Henri, in de gedaante van een wijkzuster, volgens zijn baardeloosheid de voor hem aangewezen vermomming, even "thuis" aanloopt om en passant wraak te nemen op zijn vrouw Ria, die met een buurman N.S.B.-er heult, krijgen we het volgende filmsnelle tafereel: "Daar stond Ria! Zij keek op van de strijkplank en zette het strijzwaard met de punt recht omhoog. Dunne stoom walmde er af. Haar mond viel open, het leek of haar tanden nog langer werden dan ze altijd al waren, het leek of ze uit haar mond staken als lucifers. Osewoudt deed de tussendeur langzaam achter zich dicht, Ria onophoudelijk aanstarend. Zijn benen en armen begonnen te trillen, hij voelde het kapje op zijn hoofd heen en weer gaan. In de rand van zijn gezichtsveld zag hij de rest van de kamer. Er stonden meubelen in die hij niet kende, nieuwe meubelen. Waar had zij die vandaan gehaald? Toen maakte een geluid zich los uit zijn keel, hij wist niet welk geluid. Ria zei: "Zuster! Ik schrik! U lijkt zo op mijn eerste man! Niets was er in het huis te horen toen haar gillen ophield. Zij lag op de vloer naast de strijkplank. Osewoudt veegde de dolk af aan alles wat maar binnen zijn bereik kwam: Strijkgoed, het tafelkleed, de lampekap, het was of hij het hele huis met Ria's bloed wilde besmeuren. Toen stond hij een ogenblik hijgend stil en stak de dolk weer in zijn mantelzak. Hij ging terug naar de winkel, maakte een spleet in de gordijntjes achter de uitstalkast en keek naar buiten." (...) "Het werd donkerder in de winkel doordat een groep mensen zich voor het raam posteerde en ging zitten in de vensterbank. Hij zag hun haar armen opsteken boven de bovenrand van de gordijntjes. Hij haalde diep adem, liep naar de deur en pakte de kruk beet. Vlak erboven was een emaille bordje op de deurpost geschroefd met de tekst HEBT U NIETS VERGETEN?" Dit soort grimmige humor bepaalt de toon van heel het boek, en treft gelijk het verhoor dat de verdachte Osewoudt door de rechtvaardigen wordt afgenomen op het cynische verhoor der onrechtvaardigen, dat hij tevoren had ondergaan. Wat de schrijfwijze betreft doet het nieuwe boek van Hermans het meest denken aan zijn roman "De Tranen der Acacia's", waarin hij eveneens zijn begaafdheid toonde voor het weergeven van oorlogs- en na-oorlogchaos. Met motorische kracht laat hij de feiten zich ontwikkelen en de arme, weerloze mens wordt erin rondgeslingerd als een zandkorrel in een centrifuge, onmachtig zich tegen het taaie onrecht te verzetten, dat nu eenmaal de kracht van de massa is. Om dit des te sterker te doen uitkomen, schiep Hermans een Osewoudt, driewerf ertoe bestemd een speelbal te zijn, van zijn tweeslachtig uiterlijk, van zijn verleidster-vrouw, van Dorbeck, de onbekende, naar wie hij uit innerlijke drang zijn daden richt, en van wie hij het slachtoffer wordt door ongewild vermetel heldendom. Het was te verwachten, dat de beste boeken over de bezettingstijd naderhand geschreven zouden worden, als de lijnen der historie iets verder waren doorgetrokken: dan pas ontdekte men in volle omvang de ironie van het lot. En deze is het die Hermans als auteur het meeste aantrekt, waardoor dit boek als geen ander een persoonlijk cachet gekregen heeft, dat hem, van allen, wellicht het volledigst vertegenwoordigt in zijn individualistische levensdrift, zonder egocentrische bijmengselen. Het is een bizar boek, misschien, maar tegelijk plaatst het ons telkens voor onloochenbare waarheden. Hermans vertelt niet kieskeurig of concies, hij dist met graagte op en brengt ons in een onnoemelijk aantal trappenhuisen, portalen, vertrekken, winkels, cafés, gewelven en cellen, alsmede in alle mogelijke herkenbare buurten van Amsterdam, Leiden, Voorschoten, Den Haag en overal heerst die spanning, die beweeglijkheid, waardoor we ons voortgedreven voelen. Want zijn boek is met onnavolgbaar elan geschreven, zonder poze, zonder inzinking, vanuit een blakend gemoed. De veertig korte hoofdstukken, waaruit dit boek bestaat, men wordt er doorheen gejaagd met Hermans' vurige adem achter zich aan. Is het niet te veel gezegd, is het te weinig gezegd, is het genoeg gezegd van een boek, dat ons boeide en onder het lezen menigmaal de adem benam?

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Het Parool

Publicatiedatum

17-04-1998

Recensent

Thomas van den Bergh

Recensietitel

De mooiste de donkere kamer

Taal

Nederlands

Het einde van de eeuw sluipt nader en daarmee lijkt onze behoefte aan beoordelend terugblikken toe te nemen. Tot het jaar 2000 zetten wij u de canon volgens Het Parool voor, honderd liefdesverklaringen aan de mooiste boeken van de eeuw. 14 Wie dringend van een paar illusies afgeholpen moet worden, leze Willem Frederik Hermans. Geen schrijver die overtuigender de machteloosheid van de mens en de zinloosheid van 's mensen strevingen heeft opgetekend dan hij, een geen roman waarin hij dat treffender deed dan De donkere kamer van Damokles (1958). W.F. Hermans is een wrede demiurg, die vanachter zijn typemachine (een Underwood, een rode IBM of een Erika) gemeen glimlachend de levens van zijn romanpersonages zodanig manipuleert, dat ze verstrikt raken in een net van tegenstrijdigheden, halve waarheden en meerduidigheden. De Werkelijkheid valt ten slotte niet meer te achterhalen, voor de lezer net zo min als voor de personages. In het sadistisch universum van Hermans is geen plaats voor logica, oorzaak-gevolg, causaliteit - er zijn slechts toevalligheden. De toekomst is niet voorspelbaar, het heden niet kenbaar, het verleden niet bewijsbaar. En wie had gehoopt, dat juist de literatuur hier uitkomst zou bieden, komt bedrogen uit. Want de literatuur is voor Hermans maar een instrument om het hopeloos falen van de mensheid keer op keer haarscherp te registreren. 'Scheppend nihilisme,' noemde hij dat. De donkere kamer lezen is dan ook geen al te opwekkende bezigheid. 'De mens zal eraan moeten wennen te leven in een wereld zonder vrijheid, goedheid en waarheid', zegt iemand halverwege de roman. Die wereld is niet toevallig meestal een wereld in oorlog - immers bij uitstek de plek waar beschaving en orde wegvallen, 'waar het blinde toeval woedt en de chaos regeert.' Zo ook in De donkere kamer van Damokles. Hoofdpersoon is Henri Osewoudt, een geïsoleerde, vrouwelijke jongeman, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in contact komt met een zekere Dorbeck. Deze Dorbeck is Osewoudts mannelijke variant: grote uiterlijke gelijkenis, maar met zware baardgroei en sonoor stemgeluid. In opdracht van Dorbeck voert Osewoudt (met wisselend succes) een aantal verzetsopdrachten uit. Na de oorlog wordt hij echter als verrader gevangen gezet, wanneer blijkt dat al zijn daden onverifieerbaar en omkeerbaar zijn en al zijn mogelijke getuigen dood of onvindbaar. Vooral de persoon Dorbeck wordt steeds schimmiger, zozeer zelfs dat aan het slot van de roman onduidelijk is of hij niet slechts in de fantasie van Osewoudt gestalte heeft gekregen. Aan de vraag of Dorbeck al dan niet een waandenkbeeld was, is ondertussen menige studie gewijd. In de Hermans-forschung ligt hier de waterscheiding: aan de ene kant staan de realisten, die dapper blijven proberen een begrijpbare waarheid uit het vertelde verhaal te destilleren (bij hen is Dorbeck de schuilnaam van verzetsman Egbert Jagtman, die in handen van de Duitsers valt, om later weer te ontsnappen) aan de andere kant de relativisten, die alles afdoen met een 'je kan nooit zeker weten' (voor hen is Osewoudt een hallucinerende gek). Van W.F. Hermans zelf hoefden we, ook toen hij nog leefde, het verlossende woord niet te verwachten. Voor hem was de essentie van zijn roman nu juist dat de vraag naar het bestaan van Dorbeck niet beantwoord kan worden. De beklemmende paranoia waarmee hij zijn lezers zodoende opzadelt, vormt een van de grootste attracties van deze roman. Hoewel niet iedereen dat zo ervaart. Dat bleek uit een interview met Ruud Gillit, enkele jaren geleden, die, gevraagd naar zijn lievelingsboek, antwoordde: 'De donkere kamer van Damokles van W.F. Hermans. Alleen zwak dat je aan het eind nog steeds niet weet of die Dorbeck nou bestaat of niet.'

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Trouw

Publicatiedatum

23-11-2002

Recensent

Rob Schouten

Recensietitel

Henri Osewoudt huilt alleen van buiten

Taal

Nederlands

het kanon

Als 'De avonden' van Gerard Reve een sitcom is, dan is 'De donkere kamer van Damocles' van W.F. Hermans een thriller. Ik heb de titel altijd een wat gezochte contaminatie gevonden maar daarmee hielden mijn bezwaren ook direct op, want de dag dat ik het boek kreeg, zo te zien op zeventienjarige leeftijd, las ik het in een ruk uit. Het is (net als 'Het glinsterend pantser' van Simon Vestdijk) zo'n roman die de brug van jongensboeken naar 'echte' literatuur slaat: spannend en complex aan de oppervlakte maar met daaronder een diepere, noem het filosofische boodschap die je ongemerkt tijdens het lezen mee krijgt, over de onkenbaarheid van de wereld.

Het verhaal maakt vooral bij eerste lezing een onuitwisbare indruk. Je weet nog niet hoe deze oorlogsgeschiedenis afloopt, je leeft mee met hoofdpersoon Henri Osewoudt, door wie je de wereld bekijkt, en je komt er allengs achter dat hij in niets van wat hij beoogt, slaagt. Alle latere lezingen zijn anders, minder leesgenot, meer speurwerk: je probeert gewetensvol het raadsel in kaart te brengen, het geheim op te lossen. Is Osewoudt wellicht een psychopaat, net als zijn moeder? Het slachtoffer van een ongelooflijke vergissing? Toen ik het boek die eerste keer las had ik het gevoel eindelijk iets van de benauwenis van de oorlogstijd te ervaren, een oorlog waarvan ik niets had meegemaakt maar die door mijn ouders en grootouders in mijn bloedbanen was meegestuurd.

In 2002 is er van die reminiscentie aan beruchte donkere dagen eigenlijk nog maar weinig over. Zoals het geval van de Nederlandse verrader Anton van der Waals, waarop het verhaal losjes is gebaseerd, vrijwel niemand meer iets zegt, zo is ook onze kijk op de oorlogsjaren grondig veranderd. Dat er minder helden dan meelopers waren en minder meelopers dan stilzitters, weet inmiddels iedereen en ook dat er tussen 1940 en 1945 talloze dagen waren waarop niks bijzonders gebeurde.

Kortom, de directe omgeving van het boek, de Tweede Wereldoorlog, is intussen grondig van aanzien veranderd, minder jongensachtig spannend geworden zeg maar. Ik kan me voorstellen dat een schrijver van nu met meer belangstelling gekeken had naar de voorbijtikkende tijd tussen de zomer van 1940 en de zomer van 1944, een periode die bij Hermans volstrekt onbesproken blijft, en waarin de hoofdpersoon kennelijk gelaten in zijn sigarenwinkel klanten bedient. Maar 'De donkere kamer van Damocles' is nog een volstrekt rusteloos boek, volgestouwd met actie en veelbetekenende momenten.

Zo'n vijfenveertig jaar na de eerste verschijning blijkt de geschiedenis van Henri Osewoudt getekend door een zekere nadrukkelijkheid. Het lijkt wel of de schrijver zelf voortdurend getroffen wordt door het bordje in Osewoudts winkel 'Hebt u niets vergeten'. Zo wordt bijvoorbeeld het dubbelgangersmotief wel heel expliciet door Osewoudt zelf uit de doeken gedaan als hij zich tegenover zijn vriendin uitlaat over zijn alter ego Dorbeck: „Ik had een gevoel of ik een verlengstuk van hem was, of zoiets als een deel van hem. Toen ik hem voor het eerst zag, dacht ik: zoals deze man is, zo had ik moeten zijn." Ook over zijn frustraties laat hij niemand in het ongewisse: „Alles wat ik gedaan heb, glipt door mijn vingers," jammert hij ergens aan het eind van het boek. Bijna alsof Hermans bang is dat onoplettende lezertjes de thema's en motieven zullen missen. Het doet denken aan niet mis te verstane reclameboodschappen uit de jaren vijftig: Mevrouw, zonder dit afwasmiddel kunt u niet! Daartegenover staat een koele registratie van de innerlijke en uiterlijke

verwikkelingen die nog steeds wel functioneert. Nergens in het verhaal wordt gepsychologiseerd en dat terwijl we toch zo'n beetje alles meemaken vanuit het perspectief van Osewoudt. Zo blijft de psychische wanhoop waaraan hij ten prooi moet zijn, stelselmatig buiten beschouwing. Juist die afwezigheid van enig geestesleven (zo heel anders dan bij Hermans' tijdgenoten als Anna Blaman of Simon Vestdijk) zorgt ervoor dat 'De donkere kamer van Damocles' cultuurpsychologisch moeilijk te dateren valt. Een karakteristieke passage is die waarin Osewoudt zijn dode kindje aanschouwt: „Osewoudt's ogen schoten vol tranen, de omgeving werd onzichtbaar of er een dikke plaat ijsglas voor zijn hoofd werd gehouden. Op de tast vond hij het koude steen van de tafel, legde de bloemetjes neer en zonder naar de knecht om te zien, ging hij de trap op en rende de gang door. De tranen bleven uit zijn ogen stromen, zonder dat hij eigenlijk het gevoel had te huilen.” Een puur fysieke, koude scene op een van de gevoeligste momenten in het verhaal.

Het geheim van de blijvende populariteit van 'De donkere kamer van Damocles' zit 'm denk ik vooral in die fusie tussen veelbewogen gebeurtenissen en zakelijke beschrijving. Het boek vertoont voor een bejaarde opmerkelijk weinig rimpels, misschien omdat het nooit jong, gevoelig en zachthuidig is geweest. Het handjevol tegenstanders in het koor van bewonderaars, kon het om die reden bij verschijning nog een 'perfide' en zelfs een 'fascistoide' boek noemen. Maar zulk moralisme is ons allang vreemd geworden en juist een boek als 'De donkere kamer van Damocles' heeft aan die ontwikkeling bijgedragen.

Willem
Frederik
Hermans
De donkere
kamer van
Damokles

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Algemeen Dagblad

Publicatiedatum

01-02-2002

Recensent

Ad Vaessen

Recensietitel

Frau Antje, niet W.F. Hermans

Taal

Nederlands

Zeer lovend zijn de recensies over Die Dunkelkammer, de Duitse vertaling van De donkere kamer van Damokles van W.F. Hermans. Maar de aanbevelingen in alle belangrijke Duitse kranten en weekbladen maken kennelijk weinig indruk. Je zoekt het boek over 'verzetstrijder' en tabakshandelaar Henri Osewoudt vergeefs op de bestsellerlijst van Spiegel of Focus.

Tekenend is ook de lauwe reactie in boekenpaleis Dussmann aan de Friedrichstrasse in Berlijn, een van 's lands grootste winkels. „Hermans? Ik heb er gisteren nog met een klant over gepraat”, zegt een medewerkster. In de kleine, druk bezochte boekhandel Leesteken in de Berlijnse elitewijk Zehlendorf vindt de roman geen plekje: „Dat boek moeten we bestellen.”

Ondanks de magere balans van 10.500 verkochte exemplaren op een volk van 82 miljoen zielen, is uitgeverij Gustav Kiepenheuer in Leipzig opmerkelijk enthousiast. Ze spreekt van een 'belletristische ontdekking' en van 'een fraaie start'.

Schrijver Cees Nooteboom moet dit hebben voorvoeld. Hij schrijft in zijn nawoord bij de Duitse vertaling: 'Nederlanders horen tot een eigenaardige stam, die in het buitenland vergaand onbekend is. Dat word je bewust als je probeert iets te zeggen over Willem Frederik Hermans, zonder wie de Nederlandse literatuur van de 20ste eeuw ondenkbaar is.'

Duitse recensenten tonen zich onder de indruk van het sinistere beeld dat Hermans (1921-1995) tegen de achtergrond van de Tweede Wereldoorlog schetste. 'Het is een wereld zonder spijt en genade', schrijft het weekblad Der Spiegel, dat meteen de collaboratie van de Nederlanders met de nazi's in herinnering roept. Het verluchtigt de recensie met een foto van Amsterdammers die in mei 1940 de Hitlergroet brengen tijdens de intocht van de SS-lijfgarde van Adolf Hitler.

Het gezaghebbende weekblad Die Zeit vat de filosofie van W.F. Hermans samen met de woorden 'Vertwijfel en sterf'. Hij wordt in het bijna paginagrote artikel afgebeeld met zijn grootste passie na het schrijven, zijn verzameling schrijfmachines.

Die Zeit betreurt dat Hermans, wiens boek in 1958 verscheen, een aantal lelijke elementen verzwijgt. Bijvoorbeeld de pan-germaanse doelen van de NSB en de 102.000 vermoorde joden, wat volgens het blad procentueel twee keer zo veel is als in België en drie keer zo veel als in Frankrijk. 'Of de Nederlanders bijzonder opportunistisch waren, wil Hermans niet kwijt.'

Hermans strooide graag zout in de Nederlandse wond, constateert daarentegen de Berliner Zeitung. Maar dat heeft klaarblijkelijk niet veel geholpen: 'Men verdringt graag dat de nationaal-socialisten de Nederlanders tot het laatst toe hebben geprezen, omdat alles er zo soepeltjes liep als in geen ander West-Europees land.'

De schrijver persoonlijk torpedeerde de eerste geplande Duitse uitgave van De donkere kamer van Damokles in de jaren 60. Hij beschouwde de vertaling als volkomen mislukt. Uitgeverij Kiepenheuer onderneemt de vierde poging om met het oeuvre van Hermans een bescheiden plek op de Duitstalige markt te veroveren. Eerder was onder meer de oplage van Unter Professoren (1986) en van Traenen der Akazien (1968) niet echt bemoedigend.

Het dagblad Die Welt concludeert, dat de Duitsers, als ze aan Holland denken, vooral Frau Antje en windmolens in gedachten hebben. 'Gerard Reve of W.F. Hermans kunnen in dit land maar moeilijk een poot aan de grond krijgen', aldus de krant. 'Wij willen ogenschijnlijk een Holland om te ontspannen.'

Willem
Frederik
Hermans
De donkere
kamer van
Damokles

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

de Volkskrant

Publicatiedatum

16-04-2004

Recensent

Arjan Peters

Recensietitel

Voorstudie Hermans ontdekt

Taal

Nederlands

Een uiterst zeldzaam en ongepubliceerd verhaal uit 1952 van Willem Frederik Hermans blijkt een voorstudie te zijn van zijn beroemdste roman *De donkere kamer van Damocles* (1958). Het onvoltooide en literair-historisch unieke manuscript zal op 26 mei worden geveild. Het Haarlemse veilinghuis Bubb Kuyper taxeert de waarde op twintigduizend tot vijftigduizend euro.

In het voorjaar van 1952 schreef Hermans (1921-1995) het bewuste verhaal, *Een overgevoelige natuur* (43 pagina's tekst) in een dummy van Multatuli's Woutertje Pieterse die zijn toenmalige uitgever Van Oorschot hem had gegeven. Waarschijnlijk was het verhaal bestemd voor de bundel *Paranoia* (1953), maar daarin verscheen het niet.

Toen Hermans in 1973 van Haren naar Parijs verhuisde, verkocht hij een deel van zijn bibliotheek. Vermoedelijk dacht hij onder meer het boek van Multatuli van de hand te doen. Ook de nieuwe eigenaar (wiens naam het veilinghuis niet bekend wil maken) verkeerde in die veronderstelling. Totdat hij enige jaren later Woutertje Pieterse opensloeg, en daar het onbekende verhaal van de jonge Hermans aantrof. Meer dan dertig jaar later wil hij het verkopen.

Blijkens de samenvatting die Bubb Kuyper verstrekt, is in *Een overgevoelige natuur* het vertelperspectief niet dat van een anonieme verteller (zoals in *'De donkere kamer'*), maar neemt hoofdpersoon Osewoudt in een terugblik zelf het woord.

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog runt hij de sigarenzaak van zijn vader die zich zes jaar eerder heeft verhangen. Op zekere dag krijgt Osewoudt bezoek van de jonge luitenant Jagtman, die sprekend op hem lijkt, en hem een fotorolletje geeft om te laten ontwikkelen. Het daaropvolgende spannende verhaal eindigt abrupt met de notitie: *'Rest vergeten'*.

Willem Otterspeer, die een biografie voorbereidt over W.F. Hermans en inzage heeft in de nalatenschap, kent het verhaal niet: *'Het lijkt me een belangrijk document. Door zo'n voorstudie te vergelijken met de zes jaar later gepubliceerde roman kun je Hermans' ontwikkeling betrappen. Ik hoop dat het Letterkundig Museum dit manuscript verwerft, of in ieder geval dat de inhoud beschikbaar komt. Als het maar niet verdwijnt in een particuliere collectie.'*

Of het Letterkundig Museum (beheerder van het Hermans-archief) op 26 mei toeslaat, moet directeur Anton Korteweg betwijfelen: *'Ik ga eerst kijken of zich hier toevallig niet ook een oer-manuscript bevindt. Er bestaan zeker meer oefenversies voor de grote roman, maar ik geef toe dat die van latere datum zijn.'* Korteweg wist van het bestaan; jaren geleden bood de antiquaar Wout Vuyk hem het manuscript vergeefs aan.

'Hij vroeg te veel', zegt Korteweg. *'Ik veronderstel dat dezelfde Vuyk het nu laat veilen. Als ik dit zou kopen voor het gevraagde bedrag, ben ik de helft van mijn budget voor 2004 kwijt. Daarmee zou ik een gevaarlijk precedent scheppen, want hoe gaat zoiets, dan duikt volgende week het oer-manuscript op van Het stenen bruidsbed. En als ik eenmaal Hermans heb gekocht, kan ik Mulisch toch niet in de kou laten staan?'*

Oer-versie *'Donkere Kamer'* wordt geveild

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damocles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Trouw

Publicatiedatum

28-05-2005

Recensent

Hugo Brandt Corstius

Recensietitel

Foto's mislukken vaak bij Osewoudt ; Hugo Brandt Corstius herleest 'De donkere kamer van Damocles'

Taal

Nederlands

Willem Frederik Hermans kende de geschiedenis van de bezetting (1940-1945). Maar de 'held' van 'De donkere kamer' snapt niks van wat er om hem heen wel en niet gebeurt.

Henri Osewoudt is maar een jaar ouder dan Willem Frederik Hermans, namelijk twintig jaar, als de oorlog uitbreekt. Hij speelt de held in 'De donkere kamer van Damocles', met de nadruk op speelt. Herhaaldelijk wordt hij geportretteerd als een kleine, onaantrekkelijke, jongeman met wittig haar en geen baardgroei.

Zijn moeder heeft zijn vader om het leven gebracht zonder dat we daar ooit het fijne van horen. Osewoudt - hij wordt steeds bij de achternaam genoemd - gaat bij zijn oom wonen en vrijt met zijn iets oudere nicht, die daarop verklaart met hem te gaan trouwen. Met haar tante, Osewoudts moeder, gaan ze de tabakszaak van de vader voortzetten.

Een stompzinnig leven staat Osewoudt te wachten. Maar gelukkig vallen de Duitsers Nederland binnen en opwindende tijden breken aan. Een Nederlandse soldaat die zich Dorbeck noemt, en een negatieve dubbelganger van hem is, met zwart haar, stoer, stapt de winkel binnen. Jammer dat geen mens er getuige van is. Hij laat Osewoudt foto's ontwikkelen, wat de sukkel niet lukt.

De helft van het boek wordt ingenomen door een wervelende rij van gewelddadige gebeurtenissen in het laatste oorlogsjaar. Mensen worden vermoord, zonder dat wij weten hoe of wat. Osewoudt snapt het ook niet, maar hij volgt de telefonische aanwijzingen van Dorbeck. De Duitsers arresteren en mishandelen hem. Hij wordt uit een ziekenhuis bevrijd en gaat naar een onderduikadres waar zijn vriendin is. De Duitsers vallen daar dezelfde avond binnen. Hij ontsnapt op wonderbaarlijke wijze, maar wordt later toch weer gepakt. Osewoudt houdt zijn mond maar de Duitsers blijken alles te weten.

De lezer snapt niets van het verhaal, en Osewoudt ook niet. Waren de mensen die hem uit het ziekenhuis haalden collaborateurs die hem alleen voor de schijn ontvoerden om achter het onderduikadres te komen? Waren er verraders onder de andere verzetslui of verdachten ze juist hem daarvan?

Opvallend is dat de Duitsers de enigen in het verhaal zijn die met intelligentie over Osewoudts vreemde avonturen praten. Een van die ondervragers, die het eind van de oorlog ziet naderen, laat Osewoudt ontsnappen. Eindelijk ziet Osewoudt zijn dubbelganger weer, heel kort, maar hij weet nog een foto van hun tweeen voor een spiegel te maken.

Na de oorlog wordt Osewoudt weer gearresteerd, nu verdacht van verraad. Inderdaad is het de lezer opgevallen hoe iedereen met wie hij in het verzet samenwerkte, gepakt werd. Men gelooft niet in het bestaan van Dorbeck. De camera waarmee hij Dorbeck en zichzelf fotografeerde wordt gevonden, maar ook deze foto blijkt mislukt. Hij loopt weg en wordt door bewakers doodgeschoten.

Dit is natuurlijk niet een historisch oorlogsboek zoals de vorige drie boeken in deze mei-serie dat waren. De oorlog is hier het decor voor de fantastische geschiedenis van een ambitieuze maar

totaal mislukte held, een vaak weerkerend motief bij Hermans. Hij laat denk ik even merken dat hij Vestdijks 'Pastorale 1943' heeft gelezen, als hij zijn hoofdpersoon in Amsterdam in dezelfde krul op het Singel laat urineren als Vestdijks onderduiker deed.

Uit 'Herinneringen van een engelbewaarder' en andere boeken blijkt dat Hermans veel documenten over de bezettingstijd heeft bestudeerd. Maar die kennis wordt hier nauwelijks gebruikt. Juist door ons die tijd te vertonen door de ogen van een verzetsstrijder die geen flauw idee heeft in wat voor organisatie hij zit, is dit raadselachtige verhaal een, toegegeven eenzijdig, maar hallucinerend, beeld van een verwarde tijd. Het verklaart ook waarom Hermans zich jaren later zo in de Weinreb-affaire vastbeet, waarover zijn gelijk inmiddels wel duidelijk is.

Over Osewoudt valt daarentegen nog steeds te discussieren: Was hij net zo gek als zijn moeder en verbeeldde hij zich die stoere kloon van zijn miezerig persoontje alleen maar? Werd hij misbruikt door het verzet? Of door de Duitsers? Houdt de schrijver de lezer voor de gek? Dat zijn het soort vragen die elke lezer van Don Quichot, van de Bijbel, van Grunberg, van de sprookjes van Andersen, zich stelt. Die lezer heeft de macht van Literatuur ontdekt.

De Nederlandse roman-literatuur van de laatste eeuwheft werd beheerst door de Tweede Wereldoorlog. Gerard van het Reve schrijft pijnlijk precies op hoe hij als jongen zag dat de familie Boslowits wordt vermoord. Simon Vestdijk put ook uit eigen ervaring, maar maakt er een gewone verzetsroman van. Harry Mulisch laat met behulp van zijn fantasie zien dat waarheid en schuld ons nog lang na de oorlog bleven bezighouden.

Bij Willem Frederik Hermans is de waarheid onkenbaar en wordt maar een keer, door een meisje dat met Osewoudt een bloedige actie heeft afgewerkt, de vraag gesteld: Ik vraag mij af of de Duitsers gijzelaars zullen doodschieten, om wraak te nemen. Antwoord op die vraag krijgen we niet.

Niet de auteur maar zijn hoofdpersoon is degene die fantaseert.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

De Standaard

Publicatiedatum

16-03-2007

Recensent

Milan Kundera

Recensietitel

Zwarte poëzie en ambiguïteit

Taal

Nederlands

Milan Kundera, auteur van *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan*, ontdekte toevallig *De donkere kamer van Damokles* van de hem volkomen onbekende W.F. Hermans. Hij was zo ondersteboven van de roman dat hij er prompt een stuk over schreef.

Ik sloeg het boek dicht met een gevoel van dankbaarheid

De geschiedenis zoals ze in het collectieve geheugen is opgeslagen, lijkt weinig op wat de mensen echt hebben beleefd. Zonder het te weten brengen ze hun herinnering aan het verleden uiteindelijk altijd in overeenstemming met wat er in het heden over wordt gezegd. Tot op een dag een romancier (een echte romancier) het concrete leven van een bekend geachte historische periode herontdekt en alles in een nieuw licht stelt. Die discrepantie heeft altijd iets choquerends. Daarom zijn de grote romans die zich afspelen tijdens de laatste Europese oorlog (en vlak erna) aanvankelijk vrij negatief ontvangen. Ik denk aan *De huid van Malaparte*. Of aan *Tworki* van Marek Bieńczyk, waarover ik ook in *Le Monde* heb geschreven. En nu aan *De donkere kamer van Damokles* van Willem Frederik Hermans. Ik weet het, u hebt er nog nooit van gehoord. Ik zou trouwens niet meer weten dan u, als een Nederlandse vriend me niet had verteld over die onbekende grote roman en me erop had gewezen dat hij in het voorjaar van 2006 is uitgekomen bij Gallimard. Hoe is het mogelijk dat ik daar niets van heb gemerkt? Het antwoord is eenvoudig: in de hele Franse pers is er op het boek geen enkele, maar dan ook geen enkele reactie gekomen; geen regel. Ik begin in de roman. Aanvankelijk schrikt de omvang me af, dan constateer ik verbaasd dat ik hem in één ruk heb uitgelezen. Want de roman is een thriller, een lange reeks verwickelingen waarin de spanning nooit verslapt. De gebeurtenissen (die zich afspelen in de oorlog en het jaar erna) worden nauwkeurig en sec, gedetailleerd maar met vaart beschreven, ze zijn uitermate werkelijk, maar grenzen tegelijk aan het onwaarschijnlijke. Die esthetische vorm heeft me gegrepen: een roman die bezeten is van het werkelijke en tegelijk gefascineerd door het onaannemelijke en het vreemde. Komt het doordat oorlog per definitie allerlei onverwachte, buitenissige gebeurtenissen met zich meebrengt, of duidt het op een esthetica die het alledaagse wil verlaten en, om een geliefde term van de surrealisten te gebruiken, in contact wil komen met het wonderbaarlijke („het wonderbaarlijk-werkelijke", zoals Alejo Carpentier zou hebben gezegd)? Die eenheid van het werkelijke en het fantastische (waarin het onaannemelijke nooit onmogelijk is, waarin het werkelijke nooit alledaags is) vindt haar oorsprong in de hoofdpersoon, Osewoudt, een jongeman die een „zevenmaandskindje" was, door zijn moeder „op een dag verloren in de po, tegelijk met haar ontlasting". Hij is eeuwig baardeloos, klein van stuk, een halve centimeter te kort om te worden goedgekeurd voor de militaire dienst, maar zit op een judoclub en weigert af te zien van een viriel leven. In de begindagen van de Duitse bezetting ontmoet hij een andere jongeman, Dorbeck, die zijn exacte tegenhanger lijkt, maar dan zonder gebreken („Jij lijkt op hem zoals een mislukte pudding lijkt op een pudding die wel gelukt is," krijgt Osewoudt te horen van zijn oerlelijke echtgenote). Geheel in de ban van zijn dubbelganger laat Osewoudt zich door hem rekruteren voor het verzet. Trouw voert hij de bevelen uit die hij krijgt per telefoon, per post, via onbekende koeriers of, heel zelden, van Dorbeck zelf, tijdens hun korte ontmoetingen. Daarmee is het perspectief gegeven: de hele handeling wordt bekeken door de ogen van een man die de logica en de redenen van wat hij moet doen niet kan bevatten, die in contact komt met mensen die hem aanbevelen zijn, maar van wie hij niets weet. Terwijl zijn gedachten eindeloos rondmalen, probeert hij voor zichzelf te begrijpen wat er gaande is en zijn angst voor een valstrik te bedwingen. Want hoe moet je een verzetsman onderscheiden van een spion, hoe kun je er zeker van zijn dat een bevel echt is en geen hinderlaag? Zijn hele gevecht is een reis door de duisternis, waar de betekenis van de dingen zich in nevelen hult. En waar alles ambigu is: de moorden waartoe hij het

bevel krijgt, zijn gruwelijk; hij begaat ze met trillende handen en klapperende tanden, maar zonder wroeging. Want hij twijfelt er niet aan dat wat hem wordt bevolen juist is. Zijn goede geweten berust niet op politieke of ideologische gronden, maar op een heel eenvoudige overtuiging: „Ik ben alleen tegen de Duitsers omdat het onze vijanden zijn, omdat ik weiger mij over te geven aan een vijand. Ik vecht alleen maar om mij te verdedigen.”

Maar de mooie helderheid van dat uitgangspunt kan niets veranderen aan de noodlottige *morele ambiguïteit* van de situaties waarin hij terecht komt en van de handelingen die hij verricht. In Hermans' wereld is een zekere *zwarte poëzie* nooit afwezig: om in een afgelegen villa een collaborateur van de Gestapo te liquideren moet Osewoudt eerst twee onschuldige vrouwen doden (als het woord 'onschuldig' al een plaats heeft in Hermans' universum), namelijk diens echtgenote en een dame die bij de villa verschijnt om het zoontje van de collaborateur mee te nemen naar Amsterdam. Osewoudt heeft het jongetje buiten het bloedbad weten te houden, maar moet zich dan omwille van zijn eigen veiligheid over hem ontfermen. Hij brengt hem naar het station en blijft bij hem in de trein en de straten van Amsterdam; met hoge borst geeft het verwende kind zich over aan een oeverloos gebeuzel, waaraan Osewoudt wel moet meedoen. Dat is een voorbeeld van die *zwarte poëzie*: de ontmoeting van de driedubbele moord met het gebabbel van een exhibitionistisch kind. Het Amerikaanse leger komt eraan en Dorbeck brengt Osewoudt (die hem nooit meer zal terugzien) een verpleegstersuniform waarmee hij zich in veiligheid kan stellen tijdens de laatste dagen van de oorlog. In die vermomming trekt hij de aandacht van een Duitse officier, die hem begint te versieren. De Duitser is een homoseksueel en ziet Osewoudt als de eerste begerenswaardige vrouw van zijn leven

Maar genoeg nu, ik wil deze rijke, onwaarschijnlijk rijke roman niet helemaal navertellen. Ik zal me tot het belangrijkste beperken: als met de Amerikaanse tanks de langverwachte vrijheid in Nederland arriveert, wordt de sombere sfeer van de roman nog zwarter. Osewoudt wordt gearresteerd door de bevrijders. Hun geheime politie ontdekt in hem een spion. Hij verdedigt zich: pleiten de lange weken die hij heeft moeten doorbrengen in een Duitse cel niet voor hem? Nee, integendeel: de Duitsers hebben hem op die manier willen verbergen en beschermen. Hij brengt de bewonderenswaardig gruwelijke moorden die hij heeft gepleegd in herinnering. Vormen die niet het beste bewijs van zijn onschuld? Nee, niemand gelooft dat hij ze heeft begaan. Tijdens de maandenlange ondervragingen blijft hij zoeken naar iemand die voor hem zou kunnen getuigen. Vergeefs. Alle getuigen zijn dood. En Dorbeck? De enige die hem kan redden. Hij beroept zich nadrukkelijk op hem. Maar de ondervragers kennen die naam niet eens. Osewoudts verweer blijft zonder bewijzen. Weliswaar hebben ook zijn aanklagers geen bewijzen, maar zelfs zonder bewijzen veranderen de verdenkingen van overwinnaars al gauw in waarheden. De noodlottige *morele ambiguïteit* heeft Osewoudts leven opgeslokt. Want zo gaat dat: zolang de strijd duurt, is die duivelse ambiguïteit onzichtbaar voor de door hartstocht benevelde mensen, maar daarna, als de tijd van de vonnissen en de straffen is aangebroken, zal ze het leven der volkeren voor lange jaren vergiftigen, als de rook na een brand, een rook die maar niet ophoudt. En Osewoudt? Hoe is het met hem afgelopen? Slecht. Hij is gefusilleerd. Nu ik het boek uit heb, zou ik meer over de auteur willen weten: welke artistieke weg heeft hij afgelegd? Kwam zijn zwarte poëzie voort uit een surrealistische gezindheid? Had zijn anticonformisme politieke redenen? En de relatie met zijn vaderland? Enzovoort. Ik kan alleen een paar data noemen: hij wordt in 1921 geboren, publiceert in 1958 *De donkere kamer van Damokles*, gaat in 1973 weg uit Nederland, woont twintig jaar in Parijs, dat hij vervolgens verruilt voor België. Sinds zijn dood in 1995 eren de Nederlanders hem als hun grootste moderne romancier, en nu leert Europa hem langzaam kennen. Verder weet ik niets van hem. Om enthousiast te zijn over zijn roman was dat ook niet nodig. Kunstwerken worden op de hielen gezeten door een hitsige meute commentaren en toelichtingen waarvan het kabaal de eigen stem van een roman of een gedicht overstemt. Ik heb Hermans' boek dichtgeslagen met een gevoel van dankbaarheid jegens mijn eigen onkunde; die heeft me een stilte geschonken waardoor ik de stem van deze roman heb kunnen horen in al zijn zuiverheid, in alle schoonheid van het onverklaarbare, het onbekende.

Milan Kundera 2007 Vertaling: Martin de Haan

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

De Standaard

Publicatiedatum

24-08-2007

Recensent

Jos Borré

Recensietitel

BLUFBOEK 061

Taal

Nederlands

1958 Bestaat Dorbeck eigenlijk wel? Die befaamde vraag staat nu al bijna vijftig jaar lang open. Sedert de roman *De tranen der acacia's* (1949) en een eerste reeks felle uithalen naar critici (later gebundeld in *Mandarijnen op zwavelzuur*, 1964) genoot Willem Frederik Hermans al een hele tijd de status van beloftevol schrijver toen in 1958 *De donkere kamer van Damokles* verscheen. Hij had er zes jaar aan gewerkt. De reserve van de kritiek voor de nukkige en eigenwijze dwarsligger sloeg in geen tijd om in algehele bewondering en lof. Dat had in niet geringe mate met Dorbeck te maken. We schrijven 1940. Henri Osewoudt heeft een bescheiden winkeltje met rookwaren met een depot van fotoafdrukken. Vlak na de inval van de Duitsers komt een zekere Dorbeck langs, officier van het Nederlandse leger, met de vraag een rolletje film te ontwikkelen en de foto's op te sturen. Omdat Osewoudt en hij dezelfde gestalte hebben (ze lijken ook op elkaar) vraagt Dorbeck een burgerpak te leen. Van dan af wordt Osewoudt meegesleept in het verzet. Op verzoek van Dorbeck, die hij nog maar nauwelijks te zien krijgt, vermoordt hij zelfs koelbloedig collaborateurs. Vriend en vijand verwarren hem daarbij wel eens met Dorbeck. Bij de bevrijding pakken de Nederlandse instanties Osewoudt tot zijn verbazing op als verrader. Alles wat hij inroept om zich te verantwoorden pleit nu tegen hem. Iedereen die in zijn voordeel zou kunnen getuigen, is dood of onbereikbaar. Van Dorbeck, die hem met een vingerknip zou kunnen ontlasten van alle schuld, is geen spoor terug te vinden. Uiteindelijk suggereert een psychiater dat Dorbeck misschien nooit meer dan een hersenschim van hem geweest is, een afsplitsing van zichzelf die zijn schuld moet dragen. Bestaat Dorbeck eigenlijk wel? In ieder geval sleept Hermans de lezer meesterlijk mee in een situatie waarin de werkelijkheid niet meer van de illusie te onderscheiden is. Het is onmogelijk te zeggen waar of wanneer de misleiding aanzet. John le Carré, auteur van het beroemde en verfilmde *The spy who came in from the cold* (*Spion aan de muur*), met een spectaculaire onthulling van een illusoire werkelijkheid als clou, liet zich ooit zeer lovend uit over *De donkere kamer van Damokles*. Repliek van Hermans: 'Ik heb de indruk dat hij zijn *Spy* voor een groot deel op mijn boek heeft gebaseerd.' Zo kennen we hem. In 1962 verfilmde Fons Rademakers de roman met als titel *Als twee druppels water*. De onenigheid tussen de auteur (die het eerste scenario schreef) en de cineast (die het afwees als te lang en er zelf een schreef) werd breed uitgesmeerd in de pers. Rademakers bracht Dorbeck na de oorlog nog in beeld. Te weinig dubbelzinnig, vond Hermans. Dorbeck moest evengoed realiteit als een fantasie van Osewoudt kunnen zijn. Het was Hermans echter finaal niet om waarheid of illusie te doen geweest, stelde hij in een lange repliek op Rademakers in het tijdschrift *Podium* in 1963, maar om de onkenbaarheid van de historische werkelijkheid. In vergelijking met die van een natuurkundige is 'de waarheid van de historicus niet veel meer dan een fabel, een mythe of het waansysteem van een paranoïalijder.' Zo hebben we hem altijd gekend.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

de Volkskrant

Publicatiedatum

30-05-2008

Recensent

Willem Otterspeer

Recensietitel

Als goede wijn: De donkere kamer van Damokles 50 jaar

Taal

Nederlands

Het is wrang maar betekenisvol dat één van onze grootste naoorlogse prozawerken zo lang moest wachten op buitenlandse erkenning. De donkere kamer van Damokles kreeg die pas in de afgelopen jaren, nadat nieuwe vertalingen waren verschenen. Het werk van Hermans is blijkbaar iets als goede wijn; het moet lang liggen, maar komt aan de beurt. Aan binnenlandse erkenning heeft niet ontbroken. In 1958 was iedereen het erover eens dat De donkere kamer een meesterwerk was. Hermans had zijn succes niet voorzien. Op 19 mei 1958, toen hij in grote haast het boek afmaakte, schreef hij aan Gust Gils dat het zijn laatste boek zou zijn. Deze brief geeft een goede indruk van zijn gemoedsgesteldheid bij het voltooiën van zijn meesterwerk: 'Ik ben n.l. tot de ontdekking, beter: overtuiging gekomen dat ik net zo goed niet meer schrijven kan en dat b.v. gewoon maar uit het raam kijken naar de Ossemarkt (op de hoek waarvan ik woon) en waar nooit een os

verhandeld wordt, ook een heel behoorlijke manier is om het leven uit te zitten. (...) De donkere Kamer van Damokles maak ik eigenlijk alleen af, omdat ik het idee zo mooi vind: een in ongelukkige omstandigheden geboren jongeman heeft een hoge stem en geen baard. Hij wordt hierom veracht. In het begin van de Duitse bezetting ontmoet hij een officier die als een tweelingbroer op hem lijkt met dit verschil dat hij wél een baard heeft. Deze officier instrueert de jongeman (Osewoudt) tot allerlei verzetsdaden, die hij blindelings uitvoert. Hij gedraagt zich dapperen als een man, al heeft hij geen baard. Hij wordt door de Duitsers gepakt, bevrijd door de officier en vermomd als verpleegster (dat kan zo gemakkelijk omdat hij geen baard heeft). Hij gaat door de linies, meldt zich bij de geallieerden, maar wordt onmiddellijk gevangen genomen, beticht van verraad. Hij beroept zich op de officier die als twee druppels water op hem lijkt. Maar dit fantastische dubbelganger verhaal wordt natuurlijk niet geloofd. Men gaat weliswaar na de bevrijding de officier zoeken, maar deze wordt niet gevonden. Osewoudt, tot wanhoop gebracht, vlucht en wordt op de vlucht neergeschoten.'

De veelheid van genres in het boek verenigd en de gelaagdheid ervan maakten van de kritiek een beetje een grabbelton. Was het een misdaadroman, een oorlogsboek, een psychologische thriller? Lag de kern van het boek in de relatie tussen de hoofdpersoon Osewoudt en zijn mysterieuze alter ego en opdrachtgever Dorbeck? Of was het decor het thema van het boek, de oorlog waarin het zich allemaal afspeelde en die in iedereen de infantiele complexen activeerde waar Hermans zoveel belang in stelde? Was Osewoudt een held, een misleidde terrorist? Was Dorbeck een dubbelspion, bestond hij wel? Wat kon men weten? Wat kan de lezer weten?

Het boek leverde niet alleen een intense hoeveelheid leesplezier, het genereerde ook een groot aantal vragen. Ze scherpten onmiskenbaar het probleemoplossend vermogen van de kritiek en genereerden een secundaire literatuur van voor Nederland ongekende diepgang.

Ook tot het buitenland is dit inmiddels doorgedrongen. En de reactie is zeer enthousiast, met als hoogtepunt natuurlijk de recensie van Milan Kundera in *Le monde*, 'La poésie noir et l'ambiguïté'. Kundera wist niets van Hermans en eigenlijk interesseerden hem biografische gegevens nauwelijks. Het was de esthetiek ervan, 'een roman doordeesemd van de realiteit die tegelijk gefascineerd is door het onwaarschijnlijke en vreemde, waar het onwaarschijnlijke nooit onmogelijk is of de werkelijkheid nooit gewoon.' Juist zonder die meute aan informatie en commentaar, als 'geschenk van de stilte', kon hij ervan genieten in al z'n onverklaarbaarheid en onkenbaarheid.

Boeken die na verschijnen direct een bestseller blijken maar een everseller worden, zijn buitengewoon zeldzaam, aldus uitgever van Oorschot bij de veertigste druk van de vijftig jaar oude, bekendste roman van Willem Frederik Hermans. Of: heeft Dorbeck nou echt bestaan of heeft Osewoudt hem verzonnen?

De donkere kamer van Damokles Willem Frederik Hermans
Van Oorschot, 336 pagina's, Euro 15,-ISBN 978 90 2824 087 2

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Het Binnenhof

Publicatiedatum

14-03-1959

Recensent

Jos Panhuijsen

Recensietitel

De donkere kamer van Damocles : nieuwe roman van W.F. Hermans

Taal

Nederlands

In een bespreking van de nieuwste roman van Willem Frederik Hermans hebben we reeds gelezen, dat hier het immoralisme ingeluid wordt. Wat ons het meeste trof in "De donkere kamer van Damocles", dat bij G. van Oorschot te Amsterdam verscheen, is juist het morele karakter, dat in de geschiedenis steekt. Henri Osewoudt stelt tal van daden, die naar de christelijke moraal niet te verdedigen zijn. Hij verleidt geen enkel meisje, maar hij laat zich zeer gemakkelijk verleiden en dat wordt dan meestal natuurgetrouw beschreven.

Met natuurgetrouw bedoelen we niet uitvoerig, integendeel, Hermans betracht hier wel degelijk soberheid, maar toch maakt dit, dat zijn meesterlijke roman alleen geschikt is voor mensen, die wezenlijk volwassen zijn en een behoorlijke levenservaring bezitten.

Maar al stelt Osewoudt dus daden die naar bepaalde beginselen niet door de beugel kunnen, hij weet ook niet beter en hij wil het goede doen. Als het boek begint komt Henri Osewoudt, twaalf jaar oud, juist uit school. Hij staat bij de tramlijn in Voorschoten en hij ziet even later een oploop bij zijn vaders sigarenwinkel. De drogist van tegenover Thuring's ziet hem daar staan en neemt hem mee. Osewoudt's moeder heeft zojuist zijn vader in een vlag van waanzin doodgeslagen.

Osewoudt

Henri Osewoudt is kort van gestalte, hij wordt later daarom afgekeurd voor de militaire dienst en hij zal judo gaan oefenen om dat te compenseren. Hij vertoont op latere leeftijd ook niet de minste baardgroei en hij wordt daarom door zijn medescholieren en door de meisjes op school gemeden. Hij voelt zich dus achteruit gezet.

Als zijn oom Bart hem na de moord op zijn vader meeneemt naar Amsterdam treft hij daar zijn lelijke nichtje weer, Ria, en deze weet de twaalfjarige te vergelden. Als hij achttien jaar is, trouwt hij met haar en gaat de sigarenwinkel van zijn vader exploiteren en neemt zijn moeder bij hem in. Het is een triest lot, want Ria is een kreng. Maar het blijft daar niet bij. Nog nauwelijks is Osewoudt getrouwd, of Hitler valt Polen aan en in mei trekken de Duitsers Nederland binnen.

Op de eerste dag van de intocht der Duitsers komt een zekere Dorbeek in de sigarenwinkel. Hij wil dat Osewoudt foto's voor hem ontwikkelt. Meestal laat Osewoudt dit door een ander doen, maar nu is hij genoodzaakt dit zelf te verrichten. Hij kan dat niet goed en enkele der foto's mislukken. Dorbeek komt, of laat hem telkens nieuwe opdrachten brengen en ze raakt Osewoudt, zonder het bepaald te willen, in het verzet. Hij voert de opdrachten van Dorbeek, die op hem lijkt, maar alleen zwart inplaats van blond haar heeft, blindelings uit. Hij vindt Dorbeek een veel voornamer persoonlijkheid dan zichzelf, zoals zeer veel mensen onderschat hij zichzelf.

Hij liquideert in opdracht landverraders, en treedt zelfs eens op als lid van de Duitse politie onder een vermomming. Is het immoreel wat hij doet? Men kan van de meeste van zijn daden zeer wel het tegendeel verdedigen. Door de Duitsers gevangen genomen gedraagt hij zich in ieder geval buitengewoon flink en mannelijk. Zijn haar is dan al zwart geverfd om hem het uitzicht van Dorbeek te geven. Dat heeft Marianne gedaan op wie hij verliefd raakt en die ook verliefd wordt op hem. Deze liefde is bijzonder goed door Hermans beschreven. Hier wordt een oprechte, menselijke tederheid getoond en de brieven, die Osewoudt naar Marianne schrijft zijn daar treffende voorbeelden van. Later doodt Osewoudt zijn vrouw Ria, die met een N.S.B."er in de sigarenwinkel samenleeft. Uiteraard is dit een onzedelijke daad, maar het is toch nog iets anders dan een uiting van immoralisme, vooral als men weet dat Ria haar man had aangegeven.

De onvindbare Dorbeek

Tegen de bevrijding ontvlucht Osewoudt in een verpleegsterskostuum over de grens naar het reeds bevrijde land. Hij wordt onmiddellijk gevangen genomen als landverrader. Hij zou een van de gevaarlijkste medewerkers van de Duitsers geweest zijn. Als hij kan aantonen, dat Dorbeek hem opdrachten heeft gegeven, zal hij onmiddellijk gerehabiliteerd zijn, maar alle pogingen daartoe mislukken en Dorbeek blijkt onvindbaar.

Ook in de Nederlandse gevangenis en in het hospitaal gedraagt Osewoudt zich absoluut in zijn onschuld geloven, onder meer de jonge priester, pater Beer, die de S.S.'ers in het hospitaal komt bekeren. Schijnheilige bekeringen meent Osewoudt en de jonge priester geeft hem niet geheel ongelijk. In een vlaag van vertwijfeling probeert Osewoudt te ontvluchten. Hij wordt neergeschoten en sterft in de armen van pater Beer. "Osewoudt, je moet blijven leven! Op deze manier mag je niet sterven. Je moet ontvluchten! Is er dan nergens een dokter?" Dat zijn de wanhopige woorden die pater Beer spreekt. Hij ziet het onmogelijke in het lot van deze Osewoudt, die niet het slechte, maar, over het geheel, het goede gewild heeft, en die toch tenonderging.

Men zou kunnen aanvoeren, dat Hermans het wat al te gortig heeft gemaakt: een waanzinnige moeder, een verleiding op twaalfjarige leeftijd, een rol in het verzet, tegen eigen verkiezing in, en daarna een beschuldiging van landverraad en een toevallige dood om toevallige redenen.

Het toeval

Dit toeval doet soms even denken aan de rol die het toeval speelt in de romans van Thomas Hardy. Maar als men aan de mogelijkheid denkt van een lot als dit, gaat men toch aarzelen bezwaren aan te voeren.

Hermans heeft in dit boek een requisitoir tegen het leven opgesteld, een ongewoon boeiend requisitoir, geschreven in een zeer eenvoudige, directe heldere taal, met groot gevoel voor een evenwichtige compositie opgebouwd.

Men kan tegen die requisitoir naar onze mening terecht aanvoeren, dat het oordeel over dit leven eerst buiten dit leven, na dit leven, geveld wordt en dat de zin van dit oordeel en deze rechtvaardiging ons hier ontgaat. maar dit verandert niets aan de waarde van Hermans' werk en tast het ook niet in zijn reële gegevenheid aan.

Als "De donkere kamer van Damocles" in een wereldtaal was geschreven, zou de roman over geheel de wereld gelezen worden. Misschien geschiedt dit, in een vertaling, toch nog wel. Hij bevestigt Hermans' meesterschap.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

2012

Bron

de Volkskrant

Publicatiedatum

31-10-2012

Recensent

Willem Otterspeer

Recensietitel

WF's worsteling

Taal

Nederlands

De donkere kamer van Damokles, komende maand centraal in de actie Nederland Leest, behelste voor W.F. Hermans een van de diepste crises uit diens schrijverschap. Dat blijkt uit de correspondentie die biograaf Willem Otterspeer verzamelde en uit Hermans' woeste aantekeningen die in het archief liggen waar V exclusief in mocht.

Het verhaal van W.F. Hermans' *De donkere kamer* is van een verbluffende eenvoud. Een eenvoudige sigarenhandelaar verandert tijdens en door de oorlog in een held. Na de oorlog wordt er echter geen geloof gehecht aan zijn daden, integendeel, ze worden juist uitgelegd als een vorm van verraad. Is hoofdpersoon Osewoudt goed of fout, een dader of een slachtoffer, een verzetsheld of het instrument van een gewetenloze provocateur? Dat is de vraag.

Hoe is dit verhaal ontstaan?

In Hermans' brieven aan uitgever Van Oorschot is het proces nauwkeurig te volgen. Op 7 juni 1956 deelde hij mee dat hij die zomer elke dag twee pagina's ervan wilde tikken en begrootte hij de omvang ervan op 500 pagina's. In februari 1957 dacht hij het boek in juni af te hebben, in juni gokte hij op voorjaar 1958. Maar op 16 november 1957 was hij opeens veel positiever. 'Ik heb aan dit boek gedurende de afgelopen 3 weken méér geschreven dan in alle vijf jaren dat ik ermee bezig geweest ben bij elkaar.' Hij hoopt dan eind december klaar te zijn. Maar ook dat haalde hij niet.

Aan Gust Gils, de Belgische surrealistische auteur met wie Hermans in die tijd op zeer goede voet stond, schreef hij in mei 1958 dat hij elke dag ruim duizend woorden aan z'n roman toevoegde en dat hij er in juli mee klaar hoopte te zijn. Tegelijk gaf hij aan waarom hij er zo lang over deed, namelijk om niets minder dan een van de heftigste crises in dit van breukvlakken aan elkaar gekitte schrijverschap.

Er zijn twee soorten schrijvers: schrijvers met een klein talent en schrijvers met een groot talent. De schrijver van de eerste soort ontwikkelt zich meestal tot een prutser, maar als hij over een groot intellect beschikt, wordt hij een 'dilettant' à la Stendhal, Constant of Léautaud. Hij kan alleen schrijven als hij 'moet', 'geïnspireerd' is, 'pour son bon plaisir' etc.

Schrijvers met een groot talent (b.v. Dostojevski, Zola) kunnen elke dag tien pagina's schrijven over onverschillig wat, of ze zin hebben of niet. Ze doen dat uiteraard alleen als ze er behoorlijk voor betaald worden. Au fond behoor ik tot deze soort schrijvers. Alleen, ik heb geen succes, ik word niet behoorlijk betaald. Dat zal nooit anders worden, want daar is het Nederlandse taalgebied te geborneerd voor. Ik heb dus geprobeerd mijzelf te veranderen in een schrijver van de eerste soort. Nu is routine voor mij in tegenspraak met plezier. Het gevolg is geweest dat ik, om de routine te vermijden, allerlei soorten van technieken ben gaan proberen. Dit werkt verwarrend op de lezer. Zij kunnen mij niet thuisbrengen, ikzelf mijzelf trouwens soms ook niet. De mens leert bij het ouder worden niet wat hij kan, maar wel ontdekt hij steeds nieuwe dingen die hij niet kan. Dit is een melancholieke bezigheid, ik houd er dus mee op, zoek geen nieuwe schrijfmethode meer, het papier waarop ik schrijf staat niet meer met de rug tegen de muur. Het enige wat ik zou willen is een groot boek in tien delen schrijven, op de manier van de grote talenten dus. Maar zoiets doe je alleen als je er enorm veel geld mee verdient en erg beroemd door wordt. Derhalve: basta.

Maar Hermans had wel vaker basta gezegd en ook nu schreef hij zichzelf weer uit het moeras omhoog. 'De donkere kamer van Damokles', deelde hij Gils mee, 'maak ik eigenlijk alleen af, omdat ik het idee zo mooi vind.' De opzet was inmiddels stevig veranderd ten opzichte van de synopsis die hij Van Oorschot had gestuurd.

Een in ongelukkige omstandigheden geboren jongeman heeft een hoge stem en geen baard. Hij wordt hierom veracht. In het begin van de Duitse bezetting ontmoet hij een officier die als een tweelingbroer op hem lijkt met dit verschil dat hij wél een baard heeft. Deze officier instrueert de jongeman (Osewoudt) tot allerlei verzetsdaden, die hij blindelings uitvoert. Hij gedraagt zich dapper en als een man, al heeft hij geen baard. Hij wordt door de Duitsers gepakt, bevrijd door de officier en vermomd als verpleegster (dat kan zo gemakkelijk omdat hij geen baard heeft). Hij gaat door de linies, meldt zich bij de geallieerden, maar wordt onmiddellijk gevangen genomen, beticht van verraad. Hij beroept zich op de officier die als twee druppels water op hem lijkt. Maar dit fantastische dubbelgangerverhaal wordt natuurlijk niet geloofd. Men gaat weliswaar na de bevrijding de officier zoeken, maar deze wordt niet gevonden. Osewoudt, tot wanhoop gebracht, vlucht en wordt op de vlucht neergeschoten.

Halverwege juli 1958 levert Hermans het manuscript bij Van Oorschot in. Twee weken later meldt hij Frida Balk:

Zo gauw ik uit Parijs terugkwam, heb ik eindelijk 'De donkere kamer van Damokles' voltooid. Elke dag gewerkt, van half april tot 15 juli. Het is een vrij dik boek geworden en toch uiterst beknopt geschreven. Ik weet zelf niet wat ik ervan denken moet. Voor het eerst heb ik n.l. een boek gemaakt met een intrige van grote eenvoud, een 'machtig gegeven', begrijp je wel. Het gegeven was zo machtig, dat al het andere in vergelijking daarmee onbelangrijk werd, ieder schilderachtig detail overbodig aandeed. Mijn vroegere werkwijze, waarbij het decor meespeelt in de handeling, moest dus verlaten worden. Het decor etc. verdween dus in het niet. Het is zoiets als Hamlet gespeeld in gordijnen en confectiepakjes. De dialoog overheerst verreweg, de schrijver levert geen enkel commentaar op de gebeurtenissen, ook niet tersluiks. Het is een merkwaardige ervaring voor mij, dat ik, als ik over een groots gegeven beschik, tot bijna klassieke methoden teruggedrongen word. Ook: dat de roman onder die omstandigheden zo in de richting van het toneel wordt gedrongen, alsof (buiten de lyriek) eigenlijk het drama de enige literaire vorm is. Tegen het eind stuitte ik op bijzondere moeilijkheden, doordat de hoofdpersoon sterft. Op het toneel kun je iemand gewoon laten sterven, dat doet de acteur wel voor je. Maar in de roman is het haast niet mogelijk zonder naast het personage te gaan staan. Ik heb mij gered door op andere omringende personages over te stappen, die het sterven bijwonen, zodat ik tenminste niet zelf heb hoeven te zeggen: lieve lezer, nu gaat hij dood, maar het blijft hachelijk. En hoewel de dialoog een van de mooiste stijlmiddelen is, doordat mededeling via de dialoog tot een uiterste analyse van de actie dwingt, geloof ik niet dat de roman er feitelijk veel aan heeft. Waar is de vrolijke tijd gebleven waarin ik Conserve scheef, op en top op z'n jan-boeren-fluitjes, zonder enig (of misschien juist met overstelpend veel) besef van het hoe. Als ik nog eens een roman schrijf (er bestaan vage plannen) denk ik dat ik er maar een zogeheten 'ikkertje' van maak, dat is verreweg het eenvoudigste.

En toch, 'De donkere kamer' is nooit een boek geweest dat hij voor zijn genoegen herlas. In die lange brief aan Smulders uit 1988 vroeg hij zich af waarom.

't Heeft misschien niets met de kwaliteit ervan te maken, maar vooral met de moeilijke omstandigheden waaronder het tot stand kwam, die ik me onder het lezen onwillekeurig herinner. Ik had al die jaren er een contract voor met Van Oorschot en hij dreigde met procederen als ik dat contract, jaren over tijd, niet nakwam. Ik bezorgde hem een strop! Hij had al een omslag laten maken (inderdaad staat op de oude drukken Damokles op het omslag en Damocles op het titelblad, of omgekeerd; ik heb die oude drukken en omslagen niet meer). Toen hij het boek eindelijk had, was hij te gierig om een nieuw omslag te laten maken. Ik had zelf ook geen vertrouwen in het boek. De belangstelling was in die tijd toch al klein. Zo herinner ik me nog hoe gedeprimeerd ik raakte toen ik voorjaar 1957 een hele stapel Ik heb altijd gelijk bij een tweedehands boekwinkel in Utrecht zag liggen na een bezoek gebracht te hebben aan Nico Jesse, die een kasteel in Breukelen bewoonde. Kortom, toen ik het ten slotte inleverde (ik had er niet eens een doorslag van, stiekem hopen dat het zoek zou raken bij de post) had ik er geen enkel vertrouwen in. Ik schaamde me er eigenlijk een beetje voor: ik vond het zo ouderwets in vergelijking met De God Denkbaar Denkbaar De God. Dit soort dingen vind ik nu niet meer. Hoe ouderwets hoe beter. Alle moderne dingen zijn aardig voor een keertje, maar er kan geen oeuvre mee worden samengesteld. Of het wordt navelstaarderij en niet ophouden met liegen.

Al eerder had hij ook aan Rob Delvigne bekend dat *De donkere kamer* naar zijn gevoel meer en meer het slechtste boek werd dat hij ooit geschreven had. 'Het gepraat over 'Damokles' staat me zo tegen, omdat het me steeds weer herinnert aan de moeilijkheden die ik ondervond toen ik het boek schreef.'

De mogelijkheden waren: a) een boek over een man die beweert een dubbelganger te hebben, ten onrechte. Sub a 1: Hij beweert dit omdat hij een bedrieger is. Sub a 2: Hij beweert dit omdat hij hallucineert en gek is. b) De dubbelganger bestaat echt. Sub b 1: Hij kan niet bewijzen dat die dubbelganger bestaat. Sub b 2: Hij bewijst wel min of meer dat de dubbelganger bestaat, maar zijn ondervragers geloven hem niet, ze zijn vooringenomen tegen hem, hij heeft z'n uiterlijk niet mee, enz. Sub 3: De bewijzen die hij levert zijn toch eigenlijk niet erg overtuigend, de dubbelganger komt niet op de foto, maar de foto kan door andere oorzaken mislukt zijn. De eerste mogelijkheden te banaal vindend en te nauw aansluitend bij de werkelijkheid-Van-der- Waals, heb ik b gekozen, met hier en daar een verwijzing naar andere mogelijkheden. Op die manier heb ik een boek geschreven dat de lezer in verwarring achterlaat. Het verhaal is allesbehalve een mooi voorbeeld van "een onderwerp tegelijk behandelen". De onkenbaarheid van de mens valt ook helderder uit te drukken.

De moeilijkheden van de schrijver zijn ook die van de lezer. Het zijn de mogelijkheden waaruit ook hij een keuze moet maken. En waardoor *De donkere kamer* zo'n fascinerende roman is.

Deze tekst is een fragment uit 'Dorbeck, waar ben je?'

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Het Parool

Publicatiedatum

31-10-2012

Recensent

Maarten Moll

Recensietitel

Iedereen dit jaar aan W.F. Hermans

Taal

Nederlands

Nederland leest: Promotiecampagne boekenuitgevers en Nederlandse bibliotheken draait dit jaar om 'De donkere kamer van Damokles'

Morgen begint de campagne *Nederland leest*. Dit jaar draait die om *De donkere kamer van Damokles* van Willem Frederik Hermans.

Hoe actueel: nadat de Belgische schrijver Peter Terrin maandagavond de AKO Literatuurprijs had gewonnen voor zijn roman *Post mortem*, sprak hij in het televisieprogramma *Nieuwsuur* over het boek dat zijn schrijverschap heeft bepaald: *De donkere kamer van Damokles* van Willem Frederik Hermans (1921-1995).

En dat is de roman die centraal staat tijdens de zevende leesbevorderingscampagne *Nederland leest*, een initiatief van de stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse boek (CPNB) en de Vereniging Openbare Bibliotheken.

Gedurende de campagneperiode wordt *De donkere kamer van Damokles* gratis aan de leden van de openbare bibliotheken verstrekt. Ook zal er een luxueuze handelseditie van de roman in de boekwinkel verkrijgbaar zijn. De bedoeling van de campagne is dat lezers met elkaar in contact komen en over de roman van Hermans discussiëren.

De donkere kamer van Damokles verscheen in 1958 bij uitgeverij Van Oorschot en is de meest gelezen en populairste roman van Hermans. Op de lijst van beste Nederlandstalige boeken, die het resultaat is van de door NPS en de NRC georganiseerde verkiezing van het beste Nederlandstalige boek, staat het boek op de vijfde plaats, net boven *Nooit meer slapen*, zijn andere grote werk. *De donkere kamer van Damokles* gaat over de jongeman Henri Osewoudt, die tijdens de Tweede Wereldoorlog bij het verzet betrokken raakt als een zekere Dorbeck hem vraagt een filmrolletje te ontwikkelen. Dorbeck en Osewoudt zijn dubbelgangers (op een baard na). Na de oorlog wordt Dorbeck ontmaskerd als collaborateur en Osewoudt wordt opgepakt omdat de geallieerden denken dat hij Dorbeck is. Osewoudt moet zien te bewijzen dat hij Dorbeck niet is, maar Dorbeck lijkt spoorloos verdwenen te zijn. Bestaat hij wel of is hij aan de fantasie van Osewoudt ontsproten? Dat laatste is misschien wel de grootste attractie van deze beklemmende, paranoïde roman: de lezer moet zelf tot een antwoord komen, want Hermans geeft geen uitsluitel. Daarover zal de komende maand veel worden gediscussieerd in leesgroepen.

Veel van Hermans' thema's komen in deze roman bijeen. De grens tussen goed en fout, tussen waar en niet-waar, schuld en onschuld. De onkenbaarheid van de werkelijkheid, toeval, het gemis aan identiteit (dubbelgangersmotief).

Voor Peter Terrin is *De donkere kamer van Damokles* zeer belangrijk geweest. "Het is het boek waardoor ik zelf begonnen ben met schrijven. Ik was in Londen vertegenwoordiger in marmerproducten voor een Belgische firma. En *De donkere kamer van Damokles* is één van die boeken die ik daar op mijn eenzame hotelkamer heb gelezen. Toen ik het las, wist ik dat ik geen marmer meer zou verkopen en dat ik moest schrijven." Van marmerverkoper tot AKO-winnaar, en dat dankzij W.F. Hermans!

De donkere kamer van Damokles was Hermans' vijfde roman, en het boek waarmee hij definitief zou doorbreken. Hermans was niet helemaal overtuigd van de kracht van het boek. Hij schreef de Belgische schrijver Gust Gils dat het waarschijnlijk zijn laatste boek zou zijn: 'Ik ben n.l. tot de ontdekking gekomen, beter: overtuiging gekomen dat ik net zo goed niet meer schrijven kan en

dat b.v. gewoon maar uit het raam kijken naar de Ossemarkt (op de hoek waarvan ik woon) en waar nooit een os verhandeld wordt, ook een heel behoorlijke manier is om het leven uit te zitten.' Hij schreef verder, maar *De donkere kamer* is wel de titel die meteen wordt genoemd als de naam Hermans valt. Wouter van Oorschot, zoon van Geert van Oorschot die *De donkere kamer* in 1958 uitgaf, weet wel waarom de CPNB voor de campagne voor deze roman heeft gekozen. "In het leesonderwijs, of Nederlandse taalonderwijs in de breedste zin, loopt een rode draad van *Jip en Janneke* naar *De donkere kamer van Damokles*. Niemand 'moet' het boek lezen, we leven in een vrij land, maar des te opmerkelijker is het dat Hermans' roman sinds de verschijning in 1958 een ruime halve eeuw later nog steeds niet is weg te denken uit onze literatuur. Iedere nieuwe generatie ontdekt het boek. En na lang aarzelen rekent ook het buitenland het nu tot de wereldliteratuur. Het moet dus wel een universele thematiek bezitten."

"Mogelijk herkennen wij er het al te menselijke verschijnsel in dat onze soort zichzelf graag als held voorstelt, ook wanneer daar geen of nauwelijks aanleiding toe bestaat. Maar er zijn geleerden voor om daar gewaagde uitspraken over te doen."

De donkere kamer van Damokles is sinds de verschijning onafgebroken verkrijgbaar geweest. In 2013 is de vijftigste druk verschenen. Wouter van Oorschot wil niet zeggen of hij deze roman de beste van Hermans vindt. "Er is al heel lang sprake van een liefhebbersdebat over de vraag of *De donkere kamer* dan wel *De tranen der acacia's* Hermans' beste roman is. Als ik aan dat debat deelnam, zou ik daar Herinneringen van een engelbewaarder tussen stoppen. Het debat zelf blijft mogelijk levenslang onbeslist - wat een blijk temeer is van het belang van Hermans' kunstenaarschap."

De donkere kamer van Damokles wordt tijdens *Nederland leest* van donderdag 1 t/m vrijdag 30 november door de openbare bibliotheken gratis aan hun leden verstrekt.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

NRC Handelsblad

Publicatiedatum

31-10-2012

Recensent

Rob van Essen

Recensietitel

De droom van de schrijver en de lezer

Taal

Nederlands

De roman *De donkere kamer van Damokles* van W.F. Hermans staat centraal tijdens Nederland Leest 2012, de promotiecampagne om Nederlanders aan het lezen te houden en te krijgen.

Nu nog een roman van Gerard Reve, en dan heeft Nederland Leest alle leden van de Grote Drie (of moet je tegenwoordig zeggen de Voormalige Grote Drie?) gehad: in 2008 stond *Twee vrouwen* van Harry Mulisch centraal, dit jaar (her)leest Nederland *De donkere kamer van Damokles* van W.F. Hermans.

Vreemde titel, goedbeschoofd, vergezocht en geforceerd. Het klinkt eerder als een novelle van Mulisch dan een roman van Hermans. Maar klassieke titels hebben de goede gewoonte zich los te zingen van hun achterliggende betekenis, en op dat abstracte niveau staat deze titel als een huis, onontkoombaar en vanzelfsprekend, met een mooie sombere klank en een goed ritme. Al zou ik niet graag de scholieren de kost geven die zich in de loop der jaren hebben afgevraagd waarom de man die blijkbaar de eigenaar is van de donkere kamer waar de alles beslissende film wordt ontwikkeld, alleen in de titel bij naam wordt genoemd en verder in het boek niet voorkomt.

Een boek als een labyrint. Henri Osewoudt is niets, een onbeduidend mens. Zijn moeder vermoordde zijn vader, hij trouwde met zijn nicht en drijft een sigarenwinkeltje in Voorschoten. Maar dan: mei 1940, het is oorlog en daar verschijnt Dorbeck, Osewoudts dubbelganger, maar dan met baardgroei en lef. Geheime opdrachten, verzetsdaden, alles in opdracht van Dorbeck. Maar Osewoudt verstrikt zich in het labyrint, wat is goed, wat is fout, aan welke kant staat Dorbeck, aan welke kant staat hij zelf? Na de oorlog wordt hij vastgezet, dat moet een misverstand zijn, dook Dorbeck maar op, die zou alles ophelderen. Dorbeck? Wie is dat, heeft die ooit bestaan?

De Donkere kamer van Damokles is een raadsel zonder sleutel. Of Dorbeck alleen in de fantasie van Osewoudt heeft bestaan of niet, blijft onopgehelderd, boekdelen zijn erover vol geschreven. Maar goedbeschoofd bestaat Osewoudt ook niet echt. Zodra na zijn ontmoeting met Dorbeck zijn oorlogsavonturen beginnen, is van een coherent personage geen sprake. Als er geschoten moet worden, is hij vastberaden, als hij Dorbeck mist, is hij onzeker, als hij alleen met een meisje is, wordt hij een doortastende minnaar, als hij zijn meisje mist, wordt hij een sentimentele correspondent, als na de bevrijding de koningin langskomt, blijkt hij opeens Oranjegezind - geen van deze eigenschappen is verankerd in zijn persoonlijkheid, ze lijken het gevolg van de situatie waarin hij zich bevindt. Alsof hij een reservoir eigenschappen heeft waaruit hij naar behoefte kan putten. Of zijn het eigenschappen van Dorbeck die op dan naar boven komen?

Misschien bestaan Osewoudt en Dorbeck alleen in onderlinge afhankelijkheid. Ergens is een verwisseling opgetreden, kijk maar naar de namen die ze dragen. Osewoudt - een naam voor een held, met de associaties van het Franse *oser* (durven) en uitgestrekte bossen, een geschikt landschap voor een onverschrokken ridder in oorlogstijd. Dorbeck? Een uiterst geschikte naam voor een onbetekenende sigarettenverkoper met een vrouw die hem bedriegt. Misschien hadden hun levens zich nooit gekruist als ze elkaars naam niet hadden gedragen.

Onopgeloste raadsels gaan langer mee dan opgeloste. Maar dat is niet de enige reden dat *De donkere kamer van Damokles* een tijdloze indruk maakt. Het komt ook door de kale stijl van Hermans, met veel dialogen en weinig beschrijvingen. Dat geeft de roman snelheid. Tegelijk werkt

de combinatie van zakelijke stijl en raadselachtig verhaal vervreemdend. Het doet denken aan Kafka, ook als het gaat om de wanhopige verbeterheid waarmee Osewoudt greep op de gebeurtenissen probeert te krijgen. Als lezer probeer je dat ook. Je rekent op helderheid, maar krijgt droomlogica.

Dat wil niet zeggen dat het verhaal een droom is van Osewoudt. Dat is maar goed ook, niets is zo vervelend als het lezen van andermans droomverslagen. *De donkere kamer van Damokles* is de droom van de schrijver, en je ervaart de urgentie waarmee hij die droom op papier heeft gezet. Daardoor wordt het ook de droom van de lezer, en dus blijf je gefascineerd doorlezen, ook (of juist) wanneer je doorkrijgt dat het raadsel alleen maar groter zal worden.

Toen ik die droom dit weekend herlas, zag ik vanuit mijn ooghoek opeens de regel: „'s Avonds luisterden ze naar radio Niemand." Dat was een vreemde zin. Ik had het dan ook niet goed gezien, er stond: „'s Avonds luisterden ze naar de radio. Niemand had iets bijzonders te zeggen."

Maar toch - als er ergens wordt geluisterd naar Radio Niemand, dan bij Hermans. Bij Reve kunnen ze nog afstemmen op Radio Maria Moeder van Smarten. Bij Mulisch luisteren ze geboeid naar Radio Mulisch. Bij Hermans is de ether leeg.

Nederland Leest

De leesbevorderingscampagne Nederland Leest is dit jaar voor de zesde keer. Leden van openbare bibliotheken kunnen in de maand november gratis een roman ophalen, een literaire klassieker uit de afgelopen eeuw.

In 2006 begon de campagne met *Dubbelspel* van Frank Martinus Arion, in 2007 was het *De gelukkige klas* van Theo Thijssen, in 2008 *Twee vrouwen* van Mulisch, in 2009 *Oeroeg* van Hella S. Haasse en vorig jaar *De grote zaal* van Jacoba van Velde (2010).

Het is de bedoeling dat lezers met elkaar in discussie gaan over het boek en over de vragen die het opwerpt. Zo nodigt het campagneboek uit om van Nederland een maandlang een 'nationale leesclub' te maken.

De campagne is geïnspireerd op het Amerikaanse One Book One City, de campagne die sinds 2001 jaarlijks in Chicago georganiseerd wordt.

Hermans: vlijmscherp en meedogenloos

„Hermans heeft een meer realistische beschrijving van de werkelijkheid toegevoegd aan de Nederlandse literatuur", zei Gerard Reve tegen deze krant, bij het overlijden van Willem Frederik Hermans (1921-1995). Harry Mulisch, net als Reve eerder een rivaal van Hermans dan een collega, loofde *De donkere kamer van Damokles*: „Al was het beeld van de oorlog dat hij daarin schetste absoluut niet mijn beeld. Ik vond het een oorlog waarin het goede wél van het kwade won."

Hermans hield er een naargeestig wereldbeeld op na: een sadistisch universum van bedriegers en bedrogenen. Bovendien betwistte hij de kenbaarheid van de geschiedenis, de werkelijkheid en van de mens. Dat thema beheerst *De donkere kamer van Damokles*, een van zijn meest geprezen en gelezen romans. Ook *Ik heb altijd gelijk* (1951), *Nooit meer slapen* (1966) en *Onder professoren* (1975) horen tot zijn romans. Hermans was daarnaast berucht als polemist, vlijmscherp en meedogenloos.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

De Telegraaf

Publicatiedatum

02-11-2012

Recensent

Annet de Jong

Recensietitel

Nederland Leest W.F. Hermans

Taal

Nederlands

De donkere kamer van Damokles

Iedereen was het erover eens in 1958, het jaar dat W.F. Hermans grote roman *De donkere kamer van Damokles* verscheen: de Nederlandse literatuur was een meesterwerk rijker. In het kader van de campagne Nederland Leest die nog de hele maand duurt krijgen leden van de bibliotheken de klassieker gratis.

Claudia de Breij schreef de lofrede, die staat voorin in de nieuwe editie. Ze las het boek voor het eerst als 17-jarige als een spannende thriller waarin niemand te vertrouwen is en niets is wat het lijkt. Maar, zo schrijft ze, bij tweede lezing ontdek je stijl en visie en de worsteling van de personages is troostrijk. Met Hermans personages gaat het nog altijd een stuk slechter dan met jou.

Dreiging en verraad, ongrijpbaarheid van de werkelijkheid en angst zijn de centrale thema's in het boek. De muiskrijzige en kansloze Henri Osewoudt ontmoet tijdens de Tweede Wereldoorlog verzetsman Dorbeck, die sprekend op hem lijkt en die hem opdrachten geeft die hij gewillig uitvoert. Maar bestaat de dubbelganger echt, of heeft Osewoudt hem verzonnen?

Volgens de biograaf van W.F. Hermans, Willem Otterspeer, zijn de romans van de schrijver zeer autobiografisch. De dubbelganger is een terugkerend thema en is toe te schrijven aan de zelfmoord van de zuster van Hermans, een vrouw op wie hij leek als twee druppels water en met wie hij een haat-liefdeverhouding had.

Deze week verscheen een interessant en onthullend biografisch essay van Otterspeer over *De donkere kamer van Damokles* getiteld *Dorbeck, waar ben je?* Hij concludeert dat de bedachte figuren Dorbeck en Osewoudt samen één werkelijke Hermans vormen.

Otterspeer schrijft over de ontstaansgeschiedenis van de roman, die Hermans bij zijn uitgever aankondigde als hoogst sensationeel. Maar het boek bleek een worsteling. Hermans eerste kind werd doodgeboren en hij was te verdrietig om te schrijven. Later zou hij die ervaring verwerken in de aangrijpende scène waarin Osewoudt zijn doodgeboren kindje beschrijft.

Hermans voltooide *De donkere kamer* in zes jaar tijd en had, zo blijkt uit de brieven die Otterspeer afdruckt, weinig vertrouwen in succes. Hij vond het te modern en schaamde zich er een beetje voor. Daar kwam bij dat zijn vorige boeken niet goed hadden verkocht. Maar de recensies waren lovend: Adembenemend, Meeslepend, Hallucinerend. Lezen dus, of herlezen.

Ook verschenen: Volledige Werken deel 4: W.F. Hermans (De Bezige Bij, 784 blz., EUR 29,90).

Willem Frederik Hermans: De donkere kamer van Damokles. Van Oorschot, 1958

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

2012

Bron

De Groene Amsterdammer

Publicatiedatum

01-11-2012

Recensent

Ham, Laurens

Recensietitel

Eerst groen dan rood dan grijs

Taal

Nederlands

Nederland leest W.F. Hermans' *De donkere kamer van Damokles*. Vaak wordt dit boek aangehaald in het relativistische betoog over 'goed' en 'fout' in de oorlog. Ten onrechte, want daar ging het Hermans niet om.

De Nederland Leest-campagne van dit jaar draait om twee kleuren: groen en rood. Groene boekjes met de omslagtekst 'Wie dit leest is goed', rode boekjes met 'Wie dit leest is slecht'. Groene post-its met de tekst 'Ik vind dit goed', rode post-its met 'Ik vind dit slecht'. Als klap op de vuurpijl: een 'gigantisch' slotdebat met een groene en rode tribune. Het is duidelijk: deze actie rondom W.F. Hermans' roman *De donkere kamer van Damokles* (1958) wil ons aan het denken zetten over goed en kwaad.

Met deze zevende Nederland Leest-actie kiest de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (cpnb) voor een duidelijker inkadering dan voorgaande jaren. Het verhaal over de sullige Henri Osewoudt die na een ontmoeting met zijn stoere evenbeeld Dorbeck in het verzet gaat, gaat volgens cpnb over de ondoorzichtigheid van de oorlogswerkelijkheid. Osewoudt krijgt steeds minder grip op de liquidaties die hij moet uitvoeren en wordt uiteindelijk gevangen genomen. Na de oorlog beschouwt men zijn verhaal over het bestaan van opdrachtgever Dorbeck als verzonnen; er is geen enkel bewijs dat Dorbeck echt heeft bestaan. Osewoudt wordt neergeschoten, wanhopig op zoek naar zijn held.

De roman is volgens veel critici niet alleen een van de spannendste thrillers uit de Nederlandse literatuur, maar ook een illustratie van Hermans' wereldbeeld. Dat zou erop neerkomen dat er louter chaos in de wereld bestaat en dat morele categorieën arbitrair zijn. Goed en kwaad zijn zinloze begrippen in tijden van oorlog, wanneer ieder mens zich als wolf openbaart. Deze visie op Hermans volgt ook Chris van der Heijden in *Grijs verleden* (2001). In deze studie beweert Van der Heijden dat tijdens de Tweede Wereldoorlog de meeste mensen niet goed of slecht waren, maar in een 'grijs' gebied zaten. Zij handelden niet principieel, maar opportunistisch. Van der Heijdens moreel relativisme is in kringen van oorlogshistorici erg controversieel. Zelf verdedigt hij zijn standpunt niet alleen met archiefmateriaal, maar ook door te verwijzen naar een aantal schrijvers die al vroeg het gemodder tijdens de oorlog beschreven hebben. Hermans is een van hen. Volgens Van der Heijden zag Hermans, terugkijkend op de oorlog, 'slechts chaos, toeval en mislukking. Vandaar dat hij nooit genoeg nam met het klassieke beeld van de collaborateur (of verzetsheld). Dat beeld klopte niet met zijn mensbeeld.' Even later beweert Van der Heijden: 'De werkelijkheid was, aldus nog steeds Hermans, gecompliceerd. "Goed" en "fout" liepen door elkaar', waarna onder meer deze zin volgt uit Hermans' essay *Experimentele romans*: 'Wie goed om zich heen ziet, ontwaart geen eenheid van handeling, maar veelheid en zinneloosheid van handeling, verwarring, chaos en verveling.' Ewoud Kieft, die het trouwens met het relativisme van Van der Heijden helemaal niet eens is, concludeert aan de hand van deze passage in zijn *Oorlogsmoeten* (2012): 'Hermans' mensbeeld is exact hetzelfde mensbeeld dat Van der Heijden zelf in *Grijs verleden* schetst, vaak in precies dezelfde termen.'

Ik ben het met Van der Heijden en Kieft niet eens. Volgens mij projecteren ze Hermans' visie op kwesties als waarheid en werkelijkheid ten onrechte op het onderscheid tussen goed en fout. Hermans spreekt in het door Van der Heijden geciteerde stuk niet over de oorlog, maar over het onderscheid tussen de geordende romanwereld en de werkelijkheid buiten de tekst. Zijn visie op goed en fout was helemaal niet relativistisch. Integendeel: hij ging in de jaren zeventig tekeer

tegen de oorlogsbedrieger Weinreb en diens medestanders. Volgens Hermans had Weinreb zijn machtspositie misbruikt om zijn eigen hachje te redden en er nog geld aan te verdienen ook. Een onderzoek gaf hem later gelijk, maar daar gaat het me niet om. Ik bedoel te zeggen dat Hermans wel degelijk onderscheid maakte tussen wie slecht en goed was geweest in de oorlog.

Je kunt Hermans verwijten dat hij, die er altijd als eerste bij was om de slechtheid van zijn medemens in zijn essays te demonstreren, zelf ook alleen maar slechte personages geschapen heeft. Maar dat is alleen maar een probleem wanneer je gelooft dat een personage de denkbeelden van de auteur zou moeten verdedigen. Dat deden veel van de personages van Hermans juist niet: hoewel sommigen van hen heel wat met hun schepper gemeen hebben, ontwierp Hermans ze welbewust als onsympathieke figuren. Dat deed hij niet om goed en kwaad te relativieren, maar juist om dingen die hem tegenstonden te kunnen demonstreren.

Het vraagstuk van goed en kwaad staat in het oeuvre van Hermans nooit op zichzelf. Altijd verbindt hij het met het vraagstuk van waarheid en verantwoordelijkheid. Dat geldt in het bijzonder voor *De donkere kamer van Damokles*. Gelukkig biedt de Nederland Leest-campagne rond dit boek materiaal waarmee juist de verbintenis tussen goed/kwaad en waarheid gelegd zou kunnen worden. Daardoor ontstaat er een lezing van *De donkere kamer* die het boek veel interessanter maakt voor maatschappelijk debat dan bij de visie van Van der Heijden het geval is.

Waarin schuilt nu het verschil tussen Van der Heijdens en Hermans' kijk op de oorlog? Je zou kunnen zeggen dat Van der Heijden in de waarheid van een objectieve historische analyse gelooft en met zo'n analyse aantoonde dat goed-fout-verschillen niet zo groot waren als gedacht. Hermans denkt precies het tegenovergestelde: hij meent dat er wel onderscheid bestaat in goed en fout, maar dat een historicus nooit in staat zal zijn de waarheid daarover aan het licht te brengen. De geschiedwetenschap schreef alleen fabeltjes. Als er ergens een waarheid kon worden aangetoond, dan was het in de natuurwetenschappen. Ook in dat domein bleek het kenvermogen van de mens meestal tekort te schieten, maar een enkele keer slaagden de meest begaafde natuurwetenschappers er volgens Hermans in om werkelijk te denken. In het essay *Antipathieke romanpersonages* schreef hij voorzichtig dat het zou kunnen 'dat in de kosmos een bepaald ordeprincipe aanwezig is en dat enige enkelingen die later succesrijke wis- of natuurkundigen worden, gedeeltelijk toegankelijk zijn voor de stille suggestie van dit ordenende principe'.

Diep van binnen was Hermans dus een positivist, iemand die meende dat de waarheid gevonden kon worden, zij het alleen in het kleine domein van de natuurwetenschappen. Daarbuiten was het ontdekken van de waarheid feitelijk onmogelijk. Maar dat wilde voor Hermans helemaal niet zeggen dat we wel wat lichtzinniger met die waarheid zouden mogen omgaan. Deze opvatting verdedigde hij in het indrukwekkende nawoord van zijn essaybundel *Het sadistische universum 2: Van Wittgenstein tot Weinreb* (1970), waarin hij de twee figuren uit zijn titel tegenover elkaar stelde. Wittgenstein, zijn filosofische held die ook het 'naschrift' voor *De donkere kamer* leverde, was in de voorstelling van Hermans een zoeker naar waarheid, zelfs als die ongrijpbaar bleek. Weinreb was de schepper van een waarheid die hem het best uitkwam.

Ethische kwesties waren voor Hermans dus nauw verbonden met vraagstukken van waarheid en kennis; verwerpelijk aan Weinreb was dat hij moedwillig de boel had belazerd. Om de titel van Hermans' eerste verhalenbundel uit 1948 te parafaseren: iedere mens is aan misverstand overgeleverd, maar voor wie uit moedwil anderen bedroog had de essayist Hermans geen goed woord over.

Terug naar *De donkere kamer*. De vraag naar de goed- of slechtheid van Osewoudt, of van de andere personages, wordt nergens in de roman gesteld. Net zoals in het essay uit *Het sadistische universum 2* ging het Hermans in deze roman niet om ethische kwestie an sich, maar om waarheidsvraagstukken en verantwoordelijkheid. Het kernprobleem voor Osewoudt zelf is niet of zijn handelen juist was, voor hem gaat het er alleen maar om of hij het bestaan van Dorbeck kan aantonen. Hij kan zijn eigen goede bedoelingen immers legitimeren via Dorbeck. Zo zegt hij tegen het slot van de roman tegen pater Beer: 'Maar als eenmaal aangetoond zal worden dat Dorbeck werkelijk bestaan heeft, verandert de hele zaak. Dat is het enige waar ik op hoop, dat is tastbaar en duidelijk.' Daarna staat er: 'Je bent hovaardig, zei pater Beer, je stelt het recht boven de genade.' Pater Beer kan alle verantwoordelijkheid op God afschuiven, de niet-gelovige Osewoudt is op zijn eigen waarheidsgevoel teruggeworpen, maar zoekt verbetering naar tastbare 'wetenschappelijke' bewijzen om zijn ideeën te onderbouwen.

Osewoudt is daarmee de verzinnebeelding van de twintigste-eeuwse mens die van zijn geloof gevallen is en alleen zijn eigen geest en morele gevoel heeft om op te bouwen. Dat isolement wordt in de roman invoelbaar gemaakt: je hebt als lezer alleen toegang tot de belevingswereld van Osewoudt, zodat je evenmin als Osewoudt een overzicht over de verhaalwerkelijkheid kunt krijgen. Maar ook thematisch draait dit boek om isolatie. Denk maar aan de anekdote waarmee het boek begint, over een man die in z'n eentje op een vlot over zee zwerft en van dorst omkomt. Of aan de zin daarna: 'Nadenkend over het verhaal van de onderwijzer, werd Osewoudt door een blauwe tram die juist kwam aanrijden, van de anderen gescheiden.' Het probleem bij Osewoudt is dat hij niet is opgewassen tegen die eenzaamheid, die je ook als vrijheid zou kunnen uitleggen. In plaats van zelf verantwoordelijkheid te nemen voor zijn daden heeft hij een Dorbeck nodig. Osewoudt is niet slecht zoals Weinreb dat was; we hebben er geen aanwijzingen voor dat hij moedwillig zijn medemensen bedriegt. Hoogstens is hij zwak en gaat hij verkeerd om met zijn waarheids- en verantwoordelijkheidsgevoel.

Het is te hopen dat dit boek in de Nederland Leest-campagne niet zozeer aanleiding geeft tot eindeloze discussies over wie rood, groen of grijs was, maar eerder tot bredere debatten over verantwoordelijkheid. Het rood-groene campagnemateriaal biedt daar weinig ruimte voor, maar over de leesgids en de essays rond de Nederland Leest-campagne ben ik enthousiaster. In de leesgids worden 'moraal' en 'waar of niet waar' als centrale vraagstukken in de roman aangewezen. Ik denk als gezegd dat deze kwesties bij Hermans onmogelijk te scheiden zijn, maar goed, ze worden in elk geval geagendeerd. Interessanter nog vind ik het korte essay van Frank en Maarten Meester dat is opgenomen in de luxe editie van het boek. Zij verbinden de schuldvraag in *De donkere kamer* met het denken van hedendaagse hersenwetenschappers als Dick Swaab. Volgens mij moeten we deze roman inderdaad zo lezen: als een boek dat niet in de eerste plaats iets over de Tweede Wereldoorlog zegt, maar veeleer iets over vrijheid en gedetermineerdheid. Ik ben alleen bang dat zulke vraagstukken verloren dreigen te gaan zodra we bezig gaan met het plakken van rode en groene post-its.

Laurens Ham werkt aan een proefschrift over autonomie in de Nederlandse literatuur, onder meer bij W.F. Hermans

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1958

Bron

Dagblad De Limburger

Publicatiedatum

01-11-2012

Recensent

Koen Eykhout

Recensietitel

Gevangen in het grijs van Hermans

Taal

Nederlands

Nederland leest 'De donkere kamer van Damokles' van W.F. Hermans (1921-1995), zijn doorbraakroman uit 1958. Bibliotheekleden krijgen tussen 1 en 30 november dit opzienbarende boek.

De donkere kamer van Damokles betekende in 1958 de doorbraak van W.F. Hermans. Het boek staat centraal tijdens 'Nederland Leest', de landelijke campagne die vandaag van start gaat.

Een opzienbarend boek over oorlog en verzet, en in breder verband de onkenbaarheid van de mens. Juist nu je weer over 'goed en fout' mag praten. Historicus Chris van der Heijden (*Grijs verleden*) noemde ooit iedereen in de oorlog 'grijs', met andere woorden: er zou volgens hem geen sprake zijn geweest van 'goed of fout'.

Iedereen zou in 1940-1945 vuile handen hebben gemaakt. Die betwistbare opvatting vind je in romans van Simon Vestdijk (*Pastorale 43*) en Hermans. In diens *Tranen der acacia's, Ik heb altijd gelijk, De donkere kamer van Damokles* en de novellen *In de mist van het schimmenrijk* (Boekenweekgeschenk 1993) en *Het behouden huis*.

In het Damokles-boek ontmoeten we de miezerige Henri Osewoudt, zoon van een moordenaar - ma doodde pa - en getrouwd met lelijke, oudere nicht Ria. Henri, geïnspireerd op dubbelspion Anton van der Waals (alias King Kong), lijkt een meisje: klein, blond, geen baardgroei, hoge stem. In de meidagen van 1940 stormt luitenant Dorbeck zijn winkeltje binnen. Hij lijkt wel een tweelingbroer, maar dan de machoversie. Uniform, zwart haar, forse stem. Henri moet voor hem foto's ontwikkelen. Vanaf dan ontrolt zich een drama dat zijn weerga niet kent in de Nederlandse literatuur. Argwaan en achterdocht. Moedwil en misverstand. Mensen zijn niet wie ze lijken. Namen kloppen niet. Wie goed is of fout, is volstrekt onduidelijk, maar ook van geen enkel belang. Je hebt klootzakken van verzetslieden en fatsoenlijke Duitsers. Kan allemaal. De wereld van Henri is eten of gegeten worden. Familie telt niet. Aan idealen heb je niks. Liefde? De enige vrouw die Henri bemint, de joodse Marianne, blijkt na de oorlog in Palestina te leven. De bevrijders zien Henri dan inmiddels als een landverrader en het fotorolletje waarop zijn bewijs van onschuld zou staan, toont niets aan. In paniek vlucht Henri het kamp uit, waarna hij wordt neergeschoten. Hermansiaans cynisme, want dat heette bij de bezetter *Auf der Flucht erschossen*. Alleen gebeurt het nu door de bevrijder.

Of Henri zich Dorbeck, zijn superego, slechts verbeeld heeft, vult complete boekenkasten, maar belangrijker is of het boek iets zegt in de 'goed-fout-discussie' die door Nine Eleven en het fenomeen PVV opnieuw is opgelaaid. Vandaar dat de keuze van de stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) een uitstekende is. Historicus en literair criticus Ewoud Kieft ziet in zijn studie *Oorlogsmmythen* (2012) het Damokles-boek als deel van de mythe W.F. Hermans. Naast andere oorlogsmmythen. De eerste mythe heet 'collectief verzet'. Of heel Nederland in de illegaliteit zat. Onzin uiteraard. Maar de tweede mythe, of Nederland alleen opportunistische ritselaars telde, is even onhoudbaar. En bovendien een klap in het gezicht van mannen en vrouwen die hun leven en dat van hun gezin op het spel zetten om anderen te redden. Belangeloos. Kieft wijst naar zijn eigen familie, met een opa die sneuvelde in de strijd tegen de bezetter en werpt tevens een lichtje op Hermans' minder heldhaftige gedrag in de oorlogsjaren. Hij meldde zich vrijwillig aan om in Duitsland te gaan werken. Gelukkig zag een buurman hem staan in de rij voor het arbeidsbureau en bepraatte Hermans om niet te gaan. Van Willem Otterspeer (Hermans-

biograaf) weten we van Hermans' inschrijving in 1942 bij de Kultuurkamer, een Duitse organisatie die de Nederlandse cultuur wilde gelijkschakelen aan de nazi-ideeën. Met deze voor Hermans beschamende onthullingen in je achterhoofd lees je vervolgens voor de zoveelste keer in je leven het boek.

En voor de zoveelste keer is de literatuur sterker dan de leer. Hij deed achterlijke dingen, maar in onze letteren is nooit een boek geschreven waarin de mens, behangen met waan en paranoia, met zo'n literaire kracht in zo'n treurig isolement is getoond. Henri is een gevangene, maar de lezer evengoed. Je zou smeken om verlossing. Die komt uiteraard niet. Ook niet van boven. Wat we uit die hoek horen is een cynisch lachje, gesmoord in een gemeen rokershoestje.

NEDERLAND LEEST

- Nederland Leest is een campagne, georganiseerd door de stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB). De eerste editie was in 2006.
- Elk jaar staat een boek centraal dat bibliotheekleden gratis krijgen; bijna alle bibliotheken doen mee.
- Dit jaar draait het om 'De donkere kamer van Damokles' van W.F. Hermans.
- Het eerste exemplaar van deze Nederland Leest wordt vandaag in Den Haag uitgereikt aan Rupert, de enige zoon van W.F. Hermans.

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

2012

Bron

Reformatoisch Dagblad

Publicatiedatum

03-11-2012

Recensent

Cultuurredactie

Recensietitel

Nederland leest klassieker van W. F. Hermans

Taal

Nederlands

Nederlanders worden in de maand november aangemoedigd om massaal "De donkere kamer van Damokles" van Willem Frederik Hermans te lezen en met elkaar over dit boek te discussiëren.

De roman van Hermans uit 1958 staat dit jaar centraal tijdens de campagne Nederland Leest, die de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) voor de zevende keer organiseert.

Tijdens deze leesbevorderingscampagne wordt iedereen uitgenodigd hetzelfde boek te gaan lezen en er met anderen over in discussie te gaan. Openbare bibliotheken verstrekken de roman tijdens de maand november gratis aan hun leden. De heruitgave heeft een oplage van 642.000 exemplaren.

Het boek van Hermans (1921-1995) vertelt het beklemmende en surrealistisch aandoende verhaal van sigarenhandelaar Osewoudt, die in de Tweede Wereldoorlog voor zijn dubbelganger, de verzetsman Dorbeck, gewillig opdrachten uitvoert. Na de bezetting wordt hij gekwalificeerd als landverrader, want Dorbeck lijkt niet te bestaan.

Cabaretière Claudia de Breij schreef dit jaar de Lofrede op de roman, die in de gratis pocketeditie is opgenomen. "In Hermans' omniversum doen mensen wat er van ze verwacht wordt, tegen beter weten in en zonder dat het zin heeft", schrijft De Breij. Toch laat de "bikkelharde Hermans" volgens haar een "sprankje hoop gloren" in een wereld waarin de mensen slecht zijn. "Althans, mij stemt het hoopvol, dat geworstel van zijn personages. (...) Niets lukt zijn personages. Maar hun worsteling is zo troostrijk."

Ruprecht Hermans, de zoon van Willem Frederik, kreeg donderdag het eerste exemplaar van de Nederland Leesteditie uitgereikt tijdens de start van de campagne.

Foto-expositie

Het Nederlands Fotomuseum presenteert van 9 november tot en met 13 januari 2013 de tentoonstelling "De donkere kamer van Hermans", ter ondersteuning van de campagne Nederland Leest. In samenwerking met het Letterkundig Museum en het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Den Haag heeft het Nederlands Fotomuseum een kleine, maar hoogwaardige selectie gemaakt van de foto's die Hermans zelf maakte. Ze geven een indruk van zijn fotografische ambities, interesses en manier van kijken. Daarnaast zijn er aantekeningenboekjes, contactvellen en boeken van Hermans te zien.

Hermans fotografeerde vanaf zijn elfde jaar en bleef zijn hele leven in de ban van de fotografie. In de jaren vijftig ondernam hij serieuze pogingen om zich verder te ontwikkelen en ging hij in de leer bij arts-fotograaf Nico Jesse. Dat was het begin van een periode waarin hij veel fotografeerde, hoewel schrijven voor hem de hoofdzaak bleef. Hij wist een eigen stijl te ontwikkelen en boekte met zijn fotografie enige successen. De selectie foto's die het Fotomuseum laat zien begint in de jaren vijftig. De nadruk ligt op afbeeldingen met een licht surreële ondertoon, die vaak ook zijn romans kleurde.

Schrijver

Smulders, Wilbert

Titel

De literaire misleiding in De donkere kamer van Damokles

Jaar van uitgave

1983

Bron

Haarlems Dagblad

Publicatiedatum

09-11-1983

Recensent**Recensietitel**

Licht in de donkere kamer van Damokles

Taal

Nederlands

Bestaat Dorbeck nu wel of niet? Dit is de vraag waarmee alle lezers van De donkere kamer van Damokles blijven zitten, en een vraag die literatuurwetenschappers sinds de publikatie van het boek, precies een kwart eeuw geleden, tevergeefs hebben getracht op te lossen.

Vorige maand promoveerde in Utrecht de taalkundige W.H.M. Smulders op een diepgravend onderzoek van het boek van Willem Frederik Hermans. Ook hij houdt zich bezig met de kwestie-Dorbeck, maar benadert het probleem van een andere kant. Zijn benadering lijkt, bij wijze van spreken, op die van de gezinstherapeut die de echtelijke ruzies niet oplost door een van de echtelieden gelijk te geven, maar door aan te duiden welke oorzaken en functies de ruzies in het huwelijk hebben. Hij staat, als een wezen uit een andere dimensie, boven de kring waarin de echtelieden gevangen zitten.

Evenzo wil Smulders geen antwoord geven op de vraag of Dorbeck wel of niet bestaat, maar uitzoeken waardoor die vraag zich aan de lezer opdringt.

De donkere kamer van Damokles is ongetwijfeld een van de meesterwerken uit de naoorlogse Nederlandse literatuur. Het boek beschrijft het wedervaren van de sigarenhandelaar Osewoudt, die na een ontmoeting met een Engelse parachutist, Dorbeck, bij het verzet betrokken raakt. Osewoudt lijkt uiterlijk op Dorbeck en groeit ook innerlijk in het verzet naar zijn grote voorbeeld. Hij wordt door de Duitsers opgepakt, weet na een jaar te ontsnappen naar het bevrijde zuiden, maar wordt daar al snel opnieuw gearresteerd, nu verdacht van ernstige collaboratie. Zijn ondervrager, inspecteur Selderhorst, legt hem het vuur na aan de schenen. Al zijn heldhaftige verzetsdaden blijken te kunnen worden uitgelegd als acties die de Duitsers op zijn minst in de kaart hebben gespeeld. Dorbeck is onvindbaar; alle dingen en personen die zijn bestaan en Osewoudts heldendaden zouden kunnen bevestigen zijn verdwenen. Osewoudt raakt volstrekt in de war - en met hem de lezer. Wat is er nu precies gebeurd? Bestaat Dorbeck nu wel of niet?

De literaire misleiding in De donkere kamer van Damokles is onontkoombaar. Het is niet mogelijk de kwestie bij herlezing bevredigender op te lossen. De roman is blijkbaar opzettelijk zo gecomponeerd.

Smulders benadert Hermans' roman op "wetenschappelijke" wijze. Zoals de natuurkunde uitgaat van de gewone, "naïeve" ervaring en deze tracht te verfijnen en te verbeteren, zo gaat Smulders de roman met het instrumentarium van de literatuurwetenschap te lijf. Dat gereedschap is tegenwoordig redelijk geavanceerd, en Smulders hanteert het vakkundig.

Wat gebeurt er bij het lezen van een roman? Na een paar eerste zinnen willen we als lezer weten waar we aan toe zijn: we willen een referentiekader hebben, zodat we verwachten kunnen gaan vormen. Bij De donkere kamer van Damokles bijvoorbeeld is het al snel duidelijk dat we te maken hebben met een realistische, historische roman, dus met "echte" personen, met voorstelbare daden en invoelbare motieven. Realistische romanfiguren kunnen niet weten wat andere romanfiguren denken, terwijl de lezer dat - als het de auteur behaagt - wel weet. Ook historische romanfiguren weten minder dan wij. Als een van Hermans' figuren opeens zou zeggen: "Ach jongen, we worden toch over twee jaar bevrijd", zouden we even in de war of geërgerd zijn, maar dan overschakelen op het referentiekader van de absurdistische roman en onze verdere ideeën over de komende gebeurtenissen daarop afstemmen.

Dergelijke praktijken hanteert Hermans niet. Integendeel, hij schildert zijn personen en gebeurtenissen zo realistisch mogelijk. Daardoor verloopt de instelling van het referentiekader van de lezer onbewust en automatisch. En juist daardoor, aldus Smulders, gaat het mis als we gewoon doorlezen.

De problemen beginnen bij de verhoren van inspecteur Selderhorst, op pagina 266 van het boek.

Op het schrijfbureau lag een hoge stapel dossiers. Een man met zwart geplakt haar, in het midden gescheiden, een hoog voorhoofd en slappe gekerfde wangen, wees op een rechte houten stoel en zei: - Osewoudt, ga maar gauw zitten. Ik ben inspecteur Selderhorst. We zullen je zaak maar meteen van A. tot Z. doornemen. Het is een verschrikkelijke warwinkel.

Hij wees op de stapel dossiers.

- Geen mens kan er meer uit wijs worden. Ik wil je alle kansen geven jezelf te rechtvaardigen.
- Wat wilt u dan weten?

Selderhorst is blijkbaar een buitenstaander, die nog weinig weet en alleen beschikt over de indirecte gegevens van dossiers. Osewoudt daarentegen is, met de lezer, overal zelf bij geweest. Hij zal de inspecteur dus spoedig kunnen corrigeren: het gaat ongetwijfeld om een persoonsverwisseling.

Steeds klemmender wordt duidelijk dat dit niet het geval is. Er zijn "stapels dossiers" waaruit Selderhorst maar "een willekeurige greep" hoeft te doen om Ossewoudts lezing van de gebeurtenissen te weerleggen of in een ander daglicht te stellen.

Maar berust de lezing van de inspecteur werkelijk op de dossiers en op de antwoorden van Osewoudt? Smulders toont welsprekend en met een overvloed aan spitsvondige details aan dat dit niet het geval is.

Wie bijvoorbeeld pas begint te lezen op pagina 266, bij het verhoor, zou niets van het verloop ervan en van Osewoudts verleden begrijpen. Selderhorst vraagt door op dingen die duidelijk zouden kunnen zijn, loopt over andere zaken heen en Osewoudt geeft voor een "echte" buitenstaander onbegrijpelijke antwoorden. Het gaat Selderhorst, dus de auteur, niet om een eerlijke reconstructie van het verleden, maar om het vernietigen van het beeld dat Osewoudt, en dus de lezer, van dat verleden heeft.

Uiterst subtiel verschaft de auteur Selderhorst hiertoe kennis die de lezer vanzelfsprekend acht, maar die de inspecteur als buitenstaander eigenlijk niet kan weten. Juist door dat de lezer kennis heeft van het voorafgaande, valt dit niet op. Selderhorst wordt als het ware een toegang tot de romanwerkelijkheid verschaft die een realistische figuur niet heeft - als een wezen uit een andere dimensie.

Ook met andere zaken - namen, personen, tijdsintervallen - goochelt Selderhorst volgens Smulders" analyse zonder dat de lezer dit kan merken. Hermans speelt namelijk doelbewust in op de gewenning van de romanlezer: die weet inmiddels dat hij te maken heeft met een realistische roman, met romanfiguren en gebeurtenissen die "waar" zijn. Dat uitgangspunt kan hij op een gegeven moment niet meer verlaten, en dan slaat Hermans toe. De lezer kan zijn ideeën over Osewoudt en Dorbeck niet staande houden zonder volledig gedesoriënteerd te raken. Hermans doseert, ook na het verhoor, het realisme zo zorgvuldig dat het absurde van het geheel de lezer wel moet ontgaan. In feite is elk realisme na het verhoor zoek, maar de lezer probeert wanhopig dat realisme te handhaven. Hermans" vakmanschap staat er dan borg voor dat de lezer na afloop niet het gevoel heeft dat het verhaal "niet klopt", maar dat hij vertwijfeld achterblijft met de vraag: "Bestaat Dorbeck nu wel of niet?"

Schrijver

Hermans, Willem Frederik

Titel

Volledige werken

Jaar van uitgave

2008

Bron

Het Parool

Publicatiedatum

13-10-2010

Recensent

Guus Luijters

Recensietitel

'Het slechtste boek dat ik ooit geschreven heb'

Taal

Nederlands

In een in 1976 geschreven brief aan Frans Janssen zegt Willem Frederik Hermans: 'Als ik voor 1958 zou zijn overleden of zelfs maar radicaal opgehouden met schrijven, zou nu niemand meer van mij hebben gehoord.'

1958 is natuurlijk het jaar van het verschijnen van *De donkere kamer van Damokles*, de roman die het scharnierpunt in het oeuvre van Hermans zou blijken te zijn. In het commentaar bij het derde deel van de *Volledige werken*, dat *De donkere kamer van Damokles* en *Nooit meer slapen* bevat, lezen we dat *De donkere kamer* in 1958 verscheen in een oplage van tweeduizend exemplaren. De eerste druk van *Nooit meer slapen*, in 1964, was twintigduizend exemplaren. Het was het succes van *De donkere kamer* dat het verschil maakte.

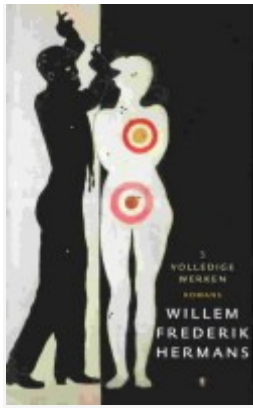
Hermans zelf zei niet zo van *De donkere kamer* te hebben gehouden. In 1984 schreef hij aan Rob Delvigne: 'De donkere kamer van Damokles wordt voor mijn gevoel trouwens meer en meer het slechtste boek dat ik ooit geschreven heb.' In hetzelfde jaar schrijft hij aan Saskia de Vries: 'Het gepraat over *Damokles*' staat me zo tegen, omdat het me steeds weer herinnert aan de moeilijkheden die ik ondervond toen ik het boek schreef.'

Wij, lezers, hebben daar gelukkig niets mee van doen. *De donkere kamer* was al klaar toen wij het in handen kregen en als Hermans het echt zo'n slecht boek vond, wist hij gewoon niet wat een goed boek was. Ik heb *De donkere kamer van Damokles* onlangs herlezen en het mysterie is nog helemaal intact. De roman laat je nog steeds in verwarring achter, roept allerlei vragen op die niet beantwoord kunnen worden. Hermans betreurt dat. Ik denk dat het juist de kracht van de roman is. *Nooit meer slapen*, waarin de ijzere hand van de schrijver de lezer meedogenloos de wet voorschrijft, vind ik veel minder geslaagd.

Maar al met al is het derde deel van de *Volledige werken* natuurlijk een uitzonderlijk boek. Twee grote romans van een groot schrijver in één deel, en dat voor een vriendenprijsje.

Jammer dat de samenhang van de *Volledige werken* volledig verstoord is doordat dit deel in een nieuw jasje is gestoken. Het aardige van verzamelde werken vind ik juist dat de delen uiterlijk op elkaar lijken. De *Volledige werken* van Hermans zijn wat dat betreft een zootje. De enige oplossing is de diverse buikbandjes en stofomslagen radicaal te verwijderen, zodat de door Tessa van der Waals ontworpen banden tevoorschijn komen en je weer ziet dat je met een verzameld werk te maken hebt.

Willem Frederik Hermans: Volledige werken deel 3. Romans. De donkere kamer van Damokles. Nooit meer slapen. De Bezige Bij/Van Oorschot, EUR29,95.

3
VOLLEDIGE
MENSEN
WILLEM
FREDERIK
HERMANS